

Szigeti Jenő
Egyházak – egy világ végén

Szigeti Jenő
Egyházak – egy világ végén

Advent Irodalmi Műhely
Budapest, 2009

Kolofon-oldal

TARTALOM

PROLÓGUS – BEVEZETŐ HITVALLOMÁS	
Krisztus követője egy világ végén.....	7
ALAPOK.....	12
1. EGYHÁZ, A TÁRSADALOM BŰVÖS HINTÓJÁN 12	
1. 1. Nosztalgikus bevezető.....	12
1. 2. A vallásszabadság és a tolerancia.....	13
1. 3. A megértés akadályai	15
1. 4. Tennivalóink.....	19
1. 5. A tisztázódás útja.....	19
2. A SZEKTÁKRÓL – MÁSKÉPPEN	20
2. 1. Az egyház, ha él, változik	20
2. 2. Mi is az a szekta?.....	21
2. 3. Mai magyarországi helyzet	22
2. 4. Az egyházak születése.....	24
2. 5. Összegzés	28
TÖRTÉNETI ÖNISMERETÜNK	30
1. MILYENEK A SZABADEGYHÁZAK?	30
1. 1. Az állam és a szabadegyházak kapcsolata	32
1. 2. A szabadegyházak és a történelmi egyházak	37
1. 3. Az erkölcsi törekvések mai teológiai dimenziói	41
1. 4. Erkölcsi törekvések a szabadegyházak mai életvitelében	44
2. HOGYAN SZÜLETTEK A SZABADEGYHÁZAK?	47
2. 1. A puritán alapok	48
2. 2. A házi istentisztelet a XIX. században	51
2. 3. A belmisszió és a házi istentiszteletek	53
2. 4. A házi gyülekezetek válsága	57
2. 5. A házi gyülekezetek és a baptisták.....	60
2. 6. Az erőszakos megoldás	65
2. 7. A baptista gyülekezet indulása	69
3. A NÉMA FORRADALOM	71
3. 1. Alapok	71
3. 2. A kisegyházak jogi helyzete.....	73
3. 3. Korlátok között.....	76
3. 4. Betiltva	78
3. 5. A szektaellenes irodalom.....	80
4. REFLEXIÓK A KISEBB PROTESTÁNS EGYHÁZAK KÖZELMÚLTJÁRÓL	82
4. 1. Meditáció a rendszerváltás idején	82
4. 2. Kelet-Európa – merre?	84
4. 3. Egyszer volt egy Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa	86
4. 4. Merre tovább? (Ahogy 1994-ben láttam)	87
5. KISEBBSÉGBEN	90
5. 1. Regénybeli példa	90
5. 2. Másokat becsülő szeretet.....	91
5. 3. A jó hagyományokat megőrizve.....	93
6. Iskolák a frontvonalon 1992-ben.....	94

BELSŐ GONDJAINK	99
1. A FÉLAMATÓRŐK ORSZÁGA	99
2. HOGYAN MOTIVÁLJUK A GYÜLEKEZETET?	102
2. 1. Miért szükséges erről beszélni?	102
2. 2. Mi akadályozza a gyülekezetek egészséges motiválását?	104
2. 3. Hogyan lehet munkára serkenteni a gyülekezetet?	108
2. 4. A motiválás eszközei	111
3. A KONFLIKTUSOK FELOLDÁSÁNAK ISKOLÁJA	114
3. 1. Lehet-e konfliktus nélkül élni?	114
3. 2. A veszélyes egyirányú utca	115
4. MI VAGYUNK ISTEN KEZE, HOGY ELÉRJÜK AZ EGÉSZ VILÁGOT	120
5. A SZAKADÁRMOZGALMAK TEOLÓGIAI VIZSGÁLATA	123
5. 1. A szakadárság fogalma	124
5. 2. A szakadármozgalmak jellemzői	125
5. 3. A szakadármozgalmak kialakulása	126
5. 4. A szakadármozgalmak kialakulásának okai	128
5. 5. Út a megoldás felé	129
6. AZ ÖKUMENÉ SZÍNE ÉS FONÁKJA	130
6. 1. Hét gondolat az együttélés etikájáról	130
6. 2. Egy beszélgetés	132
6. 3. Quo vadis, Domine?	138
6. 3. 1. A római egyház pozitívumai	139
6. 3. 2. A római egyház negatívumai	140
6. 3. 3. Mit ajánlanék fel a római egyháznak?	140
6. 3. 4. Mit kérnék a római katolikus egyháztól?	141
6. 3. 5. Záró megjegyzés	141
EPILOGUS – ESZMECSERÉT KÉRVE	142

EGYHÁZAK – EGY VILÁG VÉGÉN (fülszöveg)

Ez a könyv szelíd provokáció, tépelődéseim gyümölcse. A szociológiai felmérések azt mutatják, hogy Magyarországon a tényleges kereszténység ma erős kisebbségben van, és az egymást követő évek összehasonlítása arra mutat, hogy az egyház befolyása rohamosan csökken.

Mi lesz veled, kereszténység? Hiszem: a kereszténység az eszkatologikus reménység vallása. Tudom, a hit csak úgy reális, ha közösséget épít, ha Krisztust követő szolgálat és ha folyamatos szembenézés kihívásainkkal, gyengeségeinkkel. A kereszténység addig él, amíg van bátorsága gyorsan változó világunkban mérlegre állva szembenézni a mai ember mai problémáival. Mi nem hagyományőrző klub vagyunk, sem nem történelmi nosztalgia-parti résztvevői. Mi naponta megmérjük, és az élet mindennap megkérdézi tőlünk, hogy ér-e még valamit a hitünk.

E könyvben közreadott tanulmányok híradások arról, milyen szerepe van a vallásnak a mai társadalomban, mik is azok a néha félve, néha megvetéssel emlegetett szekták, hogyan születnek új vallásfelekezetek. Néhány tanulmány rávilágít a magyar egyháztörténelem egy-egy fehér foltjára, a késő puritán hagyományok továbbélésére, kisebb szabadegyházi közösségek közelmúltjára. Mindezt a szerző megpróbálja olyan formában elmondani, hogy soha ne feledjük: a hit morális kérdés, becsületbeli ügy, ami nem a filozófusok műhelyében, hanem napi életgyakorlatunkban realizálódik. Nem nyugodt, íróasztali munka eredménye, hanem írójuk különböző előadásainak és vitáinak foglalata. Minden írás dialógusok feszültségében született. A figyelmes olvasó még azt is felfedezheti, hogy több tanulmány évtizedes távlatban keletkezett, de a bennük vállalhatót ma is vállalja a szerző. A ma is igaznak tartott gondolatot nem áldozza fel a mindenáron újat mondani akarás oltárán.

PROLÓGUS – BEVEZETŐ HITVALLOMÁS

KRISZTUS KÖVETŐJE EGY VILÁG VÉGÉN

Keresztény vagyok, ami azt jelenti: krisztusi, vagy inkább Krisztus követője. De hogy lehet követni azt, akit soha nem láttam? Jézus Betlehem óta rangrejtve van jelen közöttünk. Sokszor eltakarja előlünk az istálló, a jászol meg a bárányok bégetése. Ki is nekem Ő? Hitem szerint sorshatározó, aki személyes boldogulásomban a legfontosabb szerepet játszotta. Emlékeim között kutatok. Tanár vagyok, hivatásom szerint lelkész. Apám is az volt. A templom és az iskola feszültségében éltem eddig is. Bízom: ezután sem lesz másként. Három, diákkori történet jut az eszembe.

Amikor iskolába kerültem, a minden kíváncsiskodó kérdésemre válaszolni kész nagyapám jóvoltából már tudtam írni meg olvasni. A nagy iskola-izgalom nem az elsajátítandó tudnivalók miatt dobolt bennem, hanem mert meg fogják kérdezni: mi az apám foglalkozása. Ekkor 1942-t írtunk. Kis egyházamat a hatalom akkori urai mint a honvédelem érdekeit veszélyeztető szektát, betiltották. Így hát amikor apám foglalkozását kérdezte a tanító néni, én csak szemlesütve mertem mondani: adventista prédikátor.

Csönd volt az osztályban. Vihar előtti. De nem lett vihar. A tanító néni odajött hozzám, szelíden megsimogatta a fejem búbját, és csak ennyit mondott:

– Jól van. Azt írom be, hogy „magántisztviselő”. Ugye, jó lesz így...?

Sokat gondolkodom erre a pillanatra. Akkor a tanító néni volt számomra a jászolban született Jézus kegyelmes, simogató tenyere.

A másik történet későbbi. 1951-et írtunk. Színjeles bizonyítvánnyal végeztem el a nyolcadik osztályt, az osztályfőnököm mégis nagy sóhajtozásokkal mondta el anyámnak, hogy mivel „ikszes” káder vagyok, középiskolában nem tanulhatok. Miskolcon laktunk ekkor. Bejártam a környék összes iskoláját, de mindenütt egyforma volt a válasz: nincs számomra hely.

Közeledett a szeptember. A nyár egy részét Budapesten, nagyanyáméknál töltöttem. Itt tudtam meg „véletlenül”: van még egy hely a fasori Evangélikus Gimnáziumban. Izgatottan rohantam, s a hivatalzárás előtt néhány pillanattal érkeztem. Az igazgató úr éppen hazafelé készülődött, amikor az irodába léptem.

– Szeretnék gimnáziumba járni – rebegtem.

Nem szólt semmit. Végiglapozta a bizonyítványomat, és felnyitotta az anyakönyvet. Beírta a nevemet és adataimat. Amikor édesapám foglalkozásához ért, megkérdezte:

– Mi az, hogy „magántisztviselő”?

– Az adventista prédikátort jelent – mondtam halkán.

– Micsoda?! – üvöltötte. – Apád egy csirkefogó szektás! Ha ezt tudom, soha nem írtalak volna be!

Felpattant az íróasztalától, és le-föl járkált a szobában.

– Vedd tudomásul, én fogom a magyart tanítani az osztályban, de abban biztos lehetsz, hogy nálam egy szektás pap fia kettesnél jobban nem felelhet!

Már a második órán kihívott felelni. Még ki sem értem a tábla elé, beírta a kettest. Az első dolgozatomra ráírta: „Az osztály legjobb dolgozata. Kettes!”

Akkor nagyon elkeseredtem. Emlékszem, a nagyszünetben a gimnázium udvarán, a tornaterem falánál álltam. Nem is vettem észre, hogy osztályfőnököm ott áll előttem.

– Gyere csak, Jenő! Sétáljunk egy kicsit együtt! – mondta. – Tudok a keserűségedről. Nézd csak, két dolog közt választhatsz: vagy kiábrándulsz mindenből, vagy pedig legalább olyan jól, vagy ha lehet jobban megtanulod a magyart, mint ahogyan az igazgató úr tudja.

Kezet nyújtott, majd vállamra tette a kezét és annyit mondott:

– Isten segítsen, édes fiam!

Aznap elmentem és beiratkoztam az egyetemi könyvtárba, hogy jobban tudjam a magyart, mint az igazgató úr.

A következő évben megszűnt az iskola. Állami gimnáziumba kerültem. Ekkor országos tanulmányi versenyt nyertem magyarból, és megértettem, hogy megint Jézus szólt, de most meg az osztályfőnök úron keresztül.

Érettségi után háromszor felvételiztem egyetemre. 1955-ben, 1956-ban és 1957-ben. Mindháromszor maximális pontszámmal. Elutasítottak, megint csak hitem és apám foglalkozása miatt. Elkeseredve mentem a Liget felé, az akkor ledöntött Sztálin-szobor „otffejejtett”, majd a forradalom után gyorsan eltűntetett csizmája miatt „Csizma tér”-ként emlegetett Dózsa György út betonján. Lógattam a fejem, és mindent kilátástalannak láttam. A téren gyerekek játszottak. Egy nagyobb fiú épp öccsét tanította biciklizni. Amikor elszaladt mellettem, erősen tartva a nyereg hátulját, rákiabált a kicsire:

– Öcsi, ne a lábadat nézd! Nézz előre!

Valami megmagyarázhatatlant éreztem. Olyat, amit akkor érez az ember, amikor Isten szól. Megváltozott körülöttem, bennem minden.

Másnap beiratkoztam a teológiára. Hátha én is lehetek Isten simogató tenyere, és akkor nem élek hiába.

Most, hogy a múltó évek fátyolán át Jézus keze nyomát keresem az életemben, ez a három történet jutott eszembe. Így találkoztunk. Hajdani tanító nénim simogató keze, osztályfőnököm higgadt, bölcs tanácsa, meg a biciklizni tanító fiúcska rikkantása közvetítette Őt nekem életem váltóállítása idején. Így volt jelen az életemben, és így lett értelme a hétköznapiaknak.

Keresztény vagyok, Krisztus követője. Ezért nem a világ végében, hanem Jézus visszajövetelében, a világ célba érkezésében hiszek. Nem várom a világ végét, de tudom azt, hogy egy kulturálisan, szociológiailag körülhatárolt világnak vége van. Tudom, hogy egy elmúlt, leomlott világ, a „leomlott Babilon” romjain kell hívónek maradni, egyházat építeni. A kereszténység – hitem szerint – válaszúthoz érkezett.

Mérleget kell készíteni őszintén és előítéletektől mentesen. Jézus azt ígérte, hogy visszajön, és lesz adventje életünknek, de történelmünknek is.

De mi is az, hogy advent?

Az *Advent* – vagy ahogyan az Istensegítség nevű falu székelyei mondták: „edvent” – az előző évszázadokban még négyhetes böjti időszak volt karácsony ünnepe, no meg a Megváltó érkezése előtt. De hogyan is jön a Megváltó? Ez örök dilemmája volt ennek az ősi, ünnepi időszaknak. A középkorban nálunk, Magyarországon advent első vasárnapján azt az evangéliumi részt olvasták – eltérve a Missale Romanum előírásától –, ahol arról ír az Ige, hogyan vonult be Jézus számárháton Jeruzsálembe. Ezért van az, hogy Csopakon, mivel a régi templomokat Jézus jeruzsálemi bevonulásának szentelték, advent első vasárnapján tartották a búcsút.

De Jézus nemcsak egyszer, régen jött el, hanem megígérte, hogy dicsőségben újra eljön, mint ahogyan az ősi, Apostoli Hitvallásban mondjuk: „onnan leszen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat.” Így az advent többszörösen is emlékeztet Jézus visszajövetelére. Az ógyházi hagyomány szerint advent négy hete Krisztus négyféle eljövételét jelképezi. III. Ince pápa (1198–1216) megfogalmazása szerint Jézus a testet öltés felhőjében, a kegyelem harmatjában (amikor szívemen kopog), a halál tusájában és az ítélet tüzében jelenik meg.

A régiek úgy tudják, hogy az advent az előkészület, a várakozás, a csendes reménység ideje, de ez az ünnep csak akkor tudja betölteni a maga szerepét, ha a négyféle eljövétel bennünk találkozik.

1.) Jézus értünk jelent meg testben. Isten Igéje szerint szolgálai formát öltött, magát megüresítette és vállalta a jászolbölcsőt, a szenvedést, a keresztet, hogy minden nehézségünkben mellettünk tudjon állni. Ábrándozás, illúziók kergetése lenne minden reménységünk, ha Ő nem jött volna el egykor, az idők teljességén, ha nem vállalt volna minket. A jászolbölcső üzenete az, hogy Isten Jézus Krisztusban úgy fogadott el minket, ahogyan vagyunk. Isten átlépett Jézus Krisztusban a földünkre. Jézus vállalta a térhez, az időhöz, a bűneink miatt rajtunk uralkodó szenvedésekhez kötött világunkat. Itt győzött, hogy mi is itt győzhessünk vele. Advent – az eljövétel ünnepe – csak Jézus önmegüresítésétől kap értelmet.

Mit jelent nekünk, hogy egyszer, régen, a történelem egy pontján valaki értünk adta életét, értünk vállalta az utat a jászolbölcsőtől a keresztig? Adventnek ez az *első* kérdése.

2.) Jézus nemcsak Betlehemben született meg, hanem bennünk is meg akar születni, vagy ahogyan Bod Péter fogalmazott: a „szívünkbe akar beszállni és meg akarja érinteni az embert”. Az igazi jászolbölcső nem is a hajdan volt betlehemi, hanem a szívünk. Nem az az igazi kérdés, hogy Jézus hajdan mikor, hol és hogyan született meg, hanem az, hogy megszületik-e most, ma mibennünk? Pál apostol, Krisztus égő szívű tanítványa volt, mégis, amikor Uráról, Mesteréről beszélt, mindig mirőlünk szólt. Szavain keresztül az Ige így tanít ma is: „Az az indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2:5).

Krisztussal való belső azonosság nélkül nem lehet adventről beszélni. Ez dönti el, hogy mi közöm van az eljövendőhöz. Jézus azért hívott tanítványokat, és azért hív ma minket is, hogy Őt ne nélkülözze a világ. De Ő nem az én tökéletes cselekedeteimet várja, csak szívem alázatát. A földre jött Jézus jászolbölcsője, a betlehemi istálló arra tanít, hogy Jézus a hétköznapi életben is urunk akar lenni és maradni. Nem lehet Őt a mennybe vagy a templomok hűvös csöndjébe bezárni. Ő velünk együtt az egész életet vállalja. Advent *második* nagy kérdése: életünkben, mindennapjainkban vállaljuk-e Őt?

3.) Mi, keresztény emberek tudjuk és hisszük, hogy Isten ott áll életünk elején. Tőle kaptuk életünket, és néki tartozunk elszámolással is. Az ember élete éppen ezért – felelős élet. Pál szerint „... mindnyájunknak leplezetlenül kell odaállnunk a Krisztus ítélőszéke elé, hogy mindenki megkapja, amit megérdemel, a szerint, amit e testben cselekedett: akár jót, akár gonoszt”(2Kor 5:10). Adventnek az is az üzenete, hogy életünk végén Jézus áll. Utoljára Ő áll meg porunk felett.

Jézus – ha Ő volt életünk ura – nem hagy magunkra halálunkban sem. A keresztény reménység nem a halál utáni létről alkotott ködös gondolatok talaján áll, hanem Jézus jelenlétének valóságán. Jézus nemcsak egykor, időszámításunk kezdetén jött el hozzánk, mivel Ő nemcsak múlt; nemcsak akkor érkezett el hozzánk, amikor bekopogtatott szívünk ajtaján a jelenbe, hanem Ő lesz a mi jövőnk is. Akkor jön segítségünkre, amikor kockára kerül az életünk. Advent így az életünk végén is mellettünk álló Jézus ünnepe is. Az ünnep *harmadik* kérdése: Rábíztuk-e teljesen magunkat? Szövetséges társunk lett-e a jászolbölcsőben megszületett Isten-ember?

4.) De az ógyházi hagyomány szerint van adventnek egy negyedik jelentése is. Jézus ismét visszajön a földre azokért, akik hittel fogadták a Názáretit, akiknek szívében újra megszületett, és akik mindhalálig hűségesek voltak hozzá. Ekkor kell megjelentünk mindnyájunknak az Ő ítélőszéke előtt. Készen várjuk-e? Ez advent *negyedik* kérdése.

A hitben járó ember nem a világkatasztrófában hisz; nem is abban, hogy az ember bűne miatt minden a semmibe hull. A hit éppen annak az elfogadását jelenti, hogy a mi jövőnk: Jézus. Életünk megoldása ugyanaz a Jézus, aki számadásra szólítja fel az egész világot. Ha nem jönne érettségünk, advent üres ünnep lenne. Betlehem egy kedves, régi legenda volna, s a szívünkben megszülető, életünk végén, halálos ágyunknál megálló Jézus pedig csupán egy tünékeny álom.

De Jézus eljön. Ez éppen olyan biztos, mint az, hogy egykor eljött értünk. Ezért az advent reménykedni, Krisztusra előrenézni tanít, meg arra, hogy e négy eljövétel közös reménysége nélkül csak szent képzelgés a hitünk. Isten ma megkérdi tőlünk: tanultunk-e adventből? Találkoztunk-e Vele, aki egykor, régen értünk jött, aki szívünk ajtaján kopogtat, aki utoljára áll meg porunk felett és aki dicsőséggel értünk jön?

Ez az a mérleg, amin mi, keresztény egyházak megmértetünk (és vajon híjával találtatunk?). Változó világban élünk. Tudjuk, hogy valami lezárult, és valami más indul. A keresztényeknek – de az egyházaknak is – mérleget kell készíteniük, különben felmorzsolódunk, hitünk értelmetlenné válik. Ez a könyv vallásszociológiai, egyháztörténeti, egyháznéprajzi és teológiai tépelődések sora. Bennük a hűvös fejjel gondolkodó kutatót többször legyőzi a prédikátor. Talán vitatható ez a módszer, mégis vállalom, mert egy búcsúzó évezred fordulóján, egy világ végén gondolkodni és szólni csak önkritikus őszinteséggel lehet, mint tették egykor a prédikátorok.

ALAPOK

1. EGYHÁZ – A TÁRSADALOM BŰVÖS HINTÓJÁN

1. 1. Nosztalgikus bevezető

Még az „átkosnak” mondottban történt, 1967 nyarán, amikor a Szabadegyházak Tanácsa Lelkészképzőjét szerveztük, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal mindenhatónak tartott főosztályvezetője (egykor Újpesten volt börtényári pártaktíva) magához rendelt és kioktatott:

- „Egyház és társadalmat – így nevezték akkor a teológiákon előadott marxizmust –, pedig tanítani kell!”

Az okvetetlenkedésén megdühödve azt találtam mondani e derék úriembernek:

– Egyházzól, társadalomról természetesen fogunk tanítani, de az „és” oktatása számunkra nehézségbe ütközik.

Mikor a hatalom éber őre akadékoskodni kezdett, kénytelen voltam elmagyarázni, hogy távolról sem tiszteletlenségből mondtam, amit mondtam, hanem azért, mert nincs társadalmon kívüli egyház, és társadalom sincs az egyházakon kívül.

A részben vagy egészen szekularizálódott polgári állam úgy tekint a vallásra, mint egy erkölcsi szabályozó rendszerre, és az „erkölcs” nevében az ilyen irányú tevékenységét számon kéri. Az egyházak ennek az elvárásnak csak abban az esetben tudnak eleget tenni, ha a társadalomban jól körülhatárolható helyük van, amit a társadalom közmegegyezése hitelesít. Képletesen szólva: tisztázni kell, hogy a társadalom bűvös hintóján hol van az egyház. A bakon ül? Ő a ló, vagy csak a lószerszám? Esetleg a nyereg, vagy a sarkantyú? A lóra terített takaró, vagy a díszes függöny a hintó ablakán? Talán a kerék, vagy a kocsi rúdja? Rengeteg megoldás lehet, de addig, amíg nem tisztázódnak ezek az alapkérdések, nehéz az egyházak bármiféle rendszeres, a társadalomban szabályszerűen érvényesülő erkölcsi motiváló erejéről beszélni.

Az egykor meggyőzően bizonygatott tételemet azóta - az elmúlt néhány év megfigyelései alapján -, mintha meg kellene kérdőjelezni. Az egyházak a szimbolikus értelemben vett „polisz” kapujában fehér bottal a kezükben koldulnak, míg a társadalom piacán azon vitatkoznak, hogy helyes-e adni nekik, vagy sem, királyi asztalhoz kell-e ültetni őket, vagy sem... Közben pedig mintha kívülre kerültünk volna társadalmi életünk sodrából. Ez a bizonytalan helyzet veszélyes manipulációkat szül. Ahhoz, hogy békésen fejlődjön a társadalom,

ki kell találni az állam és az egyház kapcsolatának 21. századi formáját. Mai világunk politikai és társadalmi feszültségeinek a mélyén sokszor a vallások szerepvesztése húzódik meg.

Ellenérvként elhangozhat: „Kérem, már kitalálták az állam és az egyház demokratikus rendjét. A mindenható amerikai modellt kell csak átvennünk, és egy csapásra megoldódnak bajaink.” Már Hajnóczy József is így érvelt az 1790-ben elkészített *Ratio proponendarum in comitiis hungarie legum* című kéziratában: „A vallás kérdésében általában teljes egészében fogadjuk el azt a törvényt, melyet 1786-ban az Amerikai Egyesült Államok hoztak. Tőlük kaptuk a kukoricát és a dohányt, s lám, megtermi hazánk földje is. Nem kétséges, hogy ez az emberiséget lehelő törvény nálunk is ugyanúgy gyökeret verhet, mint ott, azaz erősebbé teheti a polgári egységet” (*Hajnóczy József közjogi politikai munkái*. Bp., 1958. 92.).

Nos, Hajnóczy váradalma nem teljesedett. Az amerikai vallásszabadsági törvények honosítása csak annyira sikerült, mint a gumipityangé.

1. 2. A vallásszabadság és a tolerancia

Az anarchia – céltalan, etikátlan szabadság. A vallásszabadság megértése szempontjából ez a kérdés döntően esik latba. Nincs felelősség szabad döntés nélkül. Ha a választás, a tudatos döntés szabadságát semmi nem biztosítja, erkölcsi felelősségre vonásra sem kerülhet sor. A szabad döntés tisztelete nélkül nincs együttélés. A hitbeli szabadság kötés, és nem oldás. A szabadságra az önként vállalt hivatás a válasz. E nélkül a felelősség nélkül a szabadság csupán szabadosság.

A tolerancia – félreértett tartalmú szó. Nem azt jelenti, hogy valamit kénytelenségből elviselek, eltűrök, hanem azt, hogy megértem a másikat. A megértés nem egyetértés még, csak annyit jelent, hogy a másik indítékait, igazi szándékát próbálom megérteni. Ez etikai kötelesség. A megértés vezet a toleranciához, ami akkor születik, amikor rádöbbenek arra, hogy jó az, ha van más vélemény. Jó az, hogy egy dolgot más szemmel is láthatok.

A vallásszabadságot nem az alkotmány vagy a törvények teremtik meg. Ez – mint minden közös emberi jog – a demokratikusan gondolkodó ember belső értéke. Ezért egy demokratikus normának megfelelő törvénnyel nem lehet elintézettnak nyilvánítani a vallásszabadságot. Napi feladat ez, aminek stratégiáját a legszélesebb társadalmi összefogással hívőknek és nem hívőknek, vallásosoknak és nem vallásosoknak közösen, nyílt párbeszédben kell kidolgozni. Szükség lenne ezeket a kérdéseket a napi politizálás témái közül mihamarabb kivonni.

A vallásszabadság – a különböző hitek megvallásának és a különböző hitekről való vélemények megvallásának a szabadsága – már közügy, társadalmilag értékelhető cselekedetek sorozata. Ezért a hit megvallásának szabadsága – felelős emberi cselekedet. Az igazi hit nem lehet néma – hozzátartozik a „bizonyoságtétel” szabadsága. Az igazi vallás nem lehet béna – hozzátartozik a hittől motivált cselekvésem lehetősége.

A vallásszabadság emberi jog. Szoros kapcsolatban van a lelkiismereti szabadsággal, de nem keverhető össze vele. A lelkiismereti szabadság a belső meggyőződésről beszél; a vallásszabadság a vallások társadalmilag tolerált, külső, szervezett, nyilvános, más társadalmi tevékenységekkel összefonódott gyakorlatát jelenti. Ezért a Magyar Köztársaság Alkotmánya 60. paragrafusának 2. bekezdése kimondja a vallásszabadságról: „Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon – akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy magánkörökben – kinyilváníthassa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa.”

A vallásszabadsággal mint emberi joggal toleránsan, mások véleményének tiszteletben tartásával lehet élni. Ahhoz, hogy a vallásszabadság megvalósuljon, toleranciára van szükség. A tolerancia nálunk sokat használt szó, de a legtöbbször negatív értelemben használjuk: tolerálni annyit tesz, mint elviselni. Akkor vagyok toleráns, ha a hatalmamot a másikkal szemben finoman, kulturáltan, a durva erőszakot mellőzve – érvényesítem.

A tolerancia ugyanakkor lehet pozitív tartalmú: ha megértést jelent. Ennek a pozitív előjelű toleranciának a vallásszabadság mai keresésének munkájában nagyon nagy jelentősége van. Minden vallásban, sőt minden világnézetben is van egy kizárólagos elem, egy végső döntés az igazság mellett. Ezt nem lehet kigyomlálni sem a vallások világából, sem pedig a különböző világrendszerek filozófiájából. Ezzel az „ivartalanítással” önmaga megszűnését mondaná ki minden vallásrendszer és minden világnézet.

Ma az ember identitás-válságban van. A szürke véleménytelenség, a konformista „ahogy lesz – úgy lesz” magatartás nem békét, hanem még nehezebben kezelhető feszültségeket szül. Igazi nagy, megoldhatatlannak tűnő világproblémáink mögött görcsös identitás-keresés húzódik meg. A kizárólagosságok biztos axiómáinak keresése nem gyengül, hanem inkább erősödik. Ezért tűnik fontosnak, hogy a toleranciát megértésnek tartsuk.

A megértés nem egyetértés, csak mások jó szándékú motívumainak tisztelete, meglátása. Ez a jót is feltételezni tudó megértés a tolerancia. Ez vezet oda, hogy a magam eltérő, másféle értékrendszere mellett megértsem a másik jó szándékát. Mai társadalmi közhangulatunk

legnagyobb hibája az, hogy ezt a jó szándékot nem tudjuk feltételezni, és ezért mindig, mindenben a vélt vagy valós hátsó szándékok után nyomozódunk. Pedig, meggyőződésem szerint, nem kell mások hitét lerombolnom ahhoz, hogy szabad legyek. Sőt! Ez a fajta megértés oda vezet, hogy felfedezem: a másféle vélemények olyan kihívásokat közvetítenek, amelyek nyomán én gazdagodhatok. Ez a fajta, kölcsönös megbecsülésen alapuló dialógus a tolerancia dinamikus formája. Ennek kellene megvalósulnia. Ez a vallások egymás közötti kapcsolatára is érvényes.

Ma közhely lett arról beszélni, hogy ránk köszöntött az ökumené százada. Ez a közhely (mint minden frázisunk) azért homályos, mert túl általános, és ezért nagyszerűen manipulálható. Vannak, akik a hitek, utak összemosódását látják benne, az elvek feladását, az igazság megtagadását. Számukra az ökumené egy olyan káros (és kóros) folyamat, amiben minden abszolút relatív lesz; olyan állapot, amiben az élet nagy palettáján minden szint egy gusztustalan mocskos-szürkévé elegyítenek. Az ilyen ökumené nem az élethez elengedhetetlenül szükséges hitet erősíti, hanem új gyanakvásokat, új ellenségeskedéseket gerjeszt.

Pedig egymás megbecsülésére szükségünk van. Ezt nem az eddig felismert értékeink feladásával, elkótyavetyélésével érjük el, hanem egymás hitének kölcsönös megbecsülésével.

Ebben a folyamatban viszont jól kitapintható csapdák vannak. Jó lenne – nem hivatalos szinten, hanem az együttgondolkodásra kész, előítéletektől szabadulni akaró emberek baráti közösségének szintjén – ezeket a csapdákat feltárni, „kitáblázni” (ahogy a forgalomirányítók teszik). Ezeknek a kátyúknak a felmérése vezet el a polgárosultabb Magyarország működő vallásszabadsági modelljéhez.

1. 3. A megértés akadályai

1.) Minden történelmi egyház – a korábbi monopolisztikus ideológia összeomlása után – a helyét, identitását keresi. Egy ilyen fázisban nehezen tolerálja a kihívásokat. Nem változni akar, hanem restaurálni akarja a rég elmúltat. Ezzel előidézni az új tagok hódítására törekvő új közösségek megjelenését. Bénultnak, zsibbadtnak tűnik, míg az új közösségek aktívnak, dinamikusnak hatnak. Ezért az újak számarányukat meghaladó sikereket könnyelhetnek el, amit nehezen tolerálnak a történelmi egyházak.

A régi egyházak értékeket őriznek, és ehhez az új értékek megvalósítására törő új közösségekkel szemben adminisztratív, törvényes védelmet igényelnének attól az államtól, amelynek beavatkozását semmiféle módon nem tudják tolerálni. Úgy tűnik, hogy az esélyegyenlőséget adó vallásszabadság a hagyományok terhétől szabad, alkalmazkodni jobban

tudó, új vallásfelekezeteknek kedvez, amit a történelmi egyházak az egyenlőség elvének törvényes korlátozásával akarnak ellensúlyozni. Lényegében ez a régi, s ma is fontos és megőrzendő értékek párviadala az új értékekkel. Eközben egymás értékeinek megértő megbecsülésére lenne szükség.

A megoldáshoz csak a valósággal való egészséges szembesülés vezethet el. Minden egyház közös kihívás előtt áll. Tudunk-e a mai ember mai kérdéseire mai, valós választ adni? Kár lenne újraálmódni a múltat, amikor kritikus önvizsgálattal kideríthető, hogy ez a múlt nem is olyan gyönyörű, mint ahogy álmainkban megfestettük. A kereszténységnek van egy ősi, biblikus gyökerű megújulási receptje. Ez nem a „new age”, és nem is a restauráció, hanem a reformáció, ami nem a régi elvetését, hanem a régi dinamikus újra megértését jelenti. Vissza kell menni a forrásokhoz (mert a forrás az fontos), és el kell menni az emberekhez az ősi-új megoldással. Az „Értől” végig kell járni az utat az „óceánig”. Amelyik egyház ezt az utat sejtjeiben és egész szerkezetében nem tudja végigjárni, az a peremre szorul. Az is lehet, hogy ez nem a megoldás, csak a megoldás megtalálásának a következménye. Nem jobb szervezetre, hanem érvényes válaszokra várnak az emberek.

2.) Egy másik, nehezen érthető szempont az, hogy a vallásszabadságot nem lehet demokratikus népszavazással megadni vagy eltörölni. Ez emberi jog, amit nem a törvény ad (legfeljebb biztosít), hanem ez emberségünk integráns része. Ettől a többség kifejezett akarata sem foszthat meg senkit. A vallásszabadság mutatója nem a többség akaratának az érvényesülése, hiszen ez is lehet diktatúra (a többség diktatúrája), ez pedig nem demokrácia.

A vallás- és lelkiismereti szabadság nemzetközi társaságának III. világkonferenciáján történt, hogy az egyik, harmadik világbeli iszlám ország vallásügyi minisztere elmondta, hogy az ő országában a legtökéletesebb a vallásszabadság. Utána egy halálra üldözött mohamedán szekta képviselője kért szót. Dokumentumok sorával bizonyította, hogy hittestvéreit halálra üldözik ugyanebben az országban. A drámai tényeket felsoroló beszéd után a vallásügyi miniszter hűvös eleganciával, nyugodt, kimért, rangjához illő stílusban válaszolt, valahogy így: „Hölgyeim és Uraim! Mint egy korábbi előadásomban jeleztem, nálunk tökéletes demokrácia van. Mivel a többség nem kívánja ezt az utat, ezért mindent elkövetünk, hogy a többség akaratának érvényt szerezzünk.” Ez a demokrácia álarcába öltöztetett diktatúra jellegzetes érve.

A vallási türelmetlenség oka sokszor az, hogy a „kiszolgálás” alól felszabaduló egyházak elfelejtenek – szolgálni. A szolgálat sokszor önérvényesítés, a társadalom manipulálásának eszköze lesz.

Egy jeles római katolikus teológus, Dietrich von Hildebrand néhány évtizeddel ezelőtt írt egy máig érvényes mondanivalójú könyvet, amelynek ez a címe: *A trójai faló*. Szerinte – és ez

Magyarországon sincs másként – az egyház kívül került a szekularizálódott világ várfalán. Ostrommal próbálkozik, de a sokszoros túlerővel szemben folyton vereséget szenved. Szolgákat keres, és nem akar senki sem néki szolgálni. Ezért hadicselre határozza el magát. Megépíti az új trójai falovat, amit úgy hívnak: szolgálat. Belerejti az új szobor (vagy bálvány) gyomrába az uralkodáshoz szükséges, felfegyverzett harcosokat. Hátha sikerül a hadicsel, és bevontatják a szolgálat falovát Trója főterére – s az egyre növekvő éjszaka leple alatt ki lehet bújni a ló gyomrából, és el lehet foglalni a várost. Hátha igaz a régi mondás: Róma ott türelmes, ahol tehetetlen.

Sajnos, ma nem csupán egy „faló” épül. Ma sokan akarnak uralkodni a szolgálat álsruháiban. A diktatórikus, agresszív ösztönöktől a kisebbség sem mentes. Nem egy új konstantini fordulat a megoldás. A kísértés hegyén Sátán ajánlotta fel a föld minden országát.

3.) A vallásszabadság azt is jelenti, hogy a többség által elfogadott igazsággal szemben lehet magánvéleményem. Ezt nemcsak elmondhatom, hanem gyakorolhatom is. Ennek csak a másik ember szabadságának sérelme vethet gátat. Az új értékek keresése életformaváltással jár, ami akaratlanul is szembeáll a régivel, tehát destruktívnak tűnik. Így tekintettek minden, ma is létező világvallásra, indulásukkor. A zsidóság és a Római Birodalom hátterén destruktív volt a kereszténység; a középkor hátterén ilyen volt a reformáció. A történeti példák sorát könnyű szaporítani.

Ma az új vallásfelekezetekkel szemben a destruktivitás vádja hangzik el a legszenvedélyesebben. A devianciával való vádaskodás egy nagyon mély, sokszor be nem vallott folyamat rövidzárlatos „megoldása”. Otthagynak gyermekeink, kiürülnek templomaink, elértéktelenednek erkölcsi, hitbeli igazságaink, mert a mai élet mai problémáira nem tudunk a régi elvek újraélésével válaszolni. Ebben az esetben a megújulás sziszifuszi munkája helyett egyszerűbb a másikat vádolni, mondván: „Nem én vagyok tehetetlen, nem engem nyom halálra a tradíció, hanem a másik vallásfelekezet a bűnös, ő a deviáns, aki él. A nem működő régít úgy kell új életre kelteni, hogy a más utakat, más megoldásokat – legyenek ezek jók vagy rosszak – ki kell iktatni, fel kell számolni, és mindenkinek kötelezővé kell tenni a ’többségi jót’, a történelmileg igazolt régít.”

A másság minőségre, bizonyításra törő gondolkodása ingerli a többség passzivitásra hajló tradicionalizmusát. Ugyanakkor a többség előítélete erősíti a kisebbség identitását, pozitív bizonyításra serkenti tagjait. Ennek a gondolkodási módnak az a jellemzője, hogy a kisebbséget mindig kollektív felelősség terheli. Jól mutatja ezt az a mindig észlelhető tünet, amit újra meg újra tapasztalhatunk. Ha egy kisebbséghez tartozó egyén bünt követ el, azzal nem az „egyént” – lehet bár egy örült nacionalista, vagy egy zavarodottságig fundamentalista személy – , hanem a

kisebbséget („a zsidók...”, „a székelyek...”, „a cigányok...”, „a szektások...” stb.) éri a vád. Ezzel rögtön igazolva látjuk a múltbeli és a jelenben is előforduló diszkriminatív, intoleráns lépéseinket.

A másság – realitás, adottság, lehetőség, nem pedig cél. Nem az teremti a másságot, hogy meg akarom magam különböztetni, hanem az, hogy őszintén megvallom/megvalljuk – közösen – különbözőségünket, ami emberi jogunk. Egészen addig megillet minket – Stuart Mill szerint –, amíg a másik ember szabadságát agresszíven nem korlátozzuk. Ezért a másságot nem lehet leszavazni – csak tolerálni. De a tolerancia nem elviselés, megtűrés, hanem elismerése annak a jognak, hogy a más *más* lehet, és felismerése annak, hogy a *más* létezik; számolni kell vele, mint egy adottsággal.

A másság elismerése – a másság megvallásának a szabadsága. Természetesen ezzel szemben lehet különvéleményem, amit a másik másságának tiszteletben tartásával szabadon elmondhatok. Élhetek a másik jogainak korlátozása nélkül, mint ahogyan ezt ő is megteheti.

Mint hívő ember, nagyon szeretném, ha sok honfitársam hinne, mint én, mivel tudom azt, milyen nagyszerű dolog hinni. Látom is a hit nélküli élet veszedelmeit, és erről – mivel hívő vagyok – szabadon beszélek. Nem suttogva, de nem is tovakodva, kiabálva. Egyet nem tehetek: nem kényszeríthetem a hitemet a másokra. Ahogyan a másik sem tilthatja nekem a hitem megvallását, gyakorlását, én sem tilthatom meg a másik hitének a szabad megvallását, képviselését. Ő is vallhatja szabadon hitét. Ha ezt nem teheti, „a” szabadság – benne az én szabadságom is! – sérül.

No de mi történik, ha a gátlástalan szélhámosok akarják „hitüket” emígyen vallani? Nem lehet a hithez való joguktól megfosztani őket, de ha az ő „hitvallásuk” a nem hozzájuk tartozókat sérti, akkor kell hogy a jog és az erkölcs szembeforduljon velük. Mert például a toleranciát sértik agresszív embertelenségükkel. Ellenünkre senkinek sem lehet „joga”. Ez az erkölcs uralma, és nem az, hogy a társadalom egy csoportja, a többség vagy a hatalom birtokosa visszahozzon valami új, három „T” betűs torz rendszert: támogasson, tűrjön, toleráljon. A többség véleménye nem lehet az a kalicka, amiben a kisebbség véleményét fogságban tartják, hiszen a másság nélkül a világ lenne szegényebb.

4.) Az állam akkor árt a legjobban az egyház ügyének – a régieknek és az újaknak egyaránt –, ha az egyenlőség elvét pozitív diszkriminációval megsérti. Így az egyenlők között lesznek „még egyenlőbbek”. Ez a kivételezés nemcsak a többi egyházat, hanem a kivételezettek szűk körét is sújtja, hiszen adósai lesznek az államhatalomnak. Az Istennek elkötelezett egyház halálához vezet, ha másoknak is elkötelezi magát. Ez alkalmatlanná teszi küldetése végzésére.

Úgy tűnik, ez a felismerés még nem érvényesül az egyházakban. A rövid távú érdekek megbénítják a hosszabbtávú tervezést. Éppen ezért az egész társadalomnak érdeke, hogy beszélgetni kezdjünk. Találjuk ki az állam és az egyház XXI. századi formáját!

Az egyenlők között a „még egyenlőbb” – provokál. Nem a megoldáskeresésre, hanem a diszkriminatív előnyök fenntartására sarkall. A termékeny párbeszéd legfontosabb feltétele a valóságos egyenlőség.

1. 4. Tennivalóink

Ahhoz, hogy a vallásszabadság és a tolerancia mindennapi életünk etikai értékrendjének része legyen, nevelésre, hatékony, okos felvilágosító szóra van szükségünk.

- Több, valóságnak megfelelő, pontos információra van szükség, mivel a tolerancia csak egymás jobb megismerése nyomán alakul ki. A vallásszabadság legfontosabb garanciája egymás jobb megismerése.
- Szükség volna egy hosszú, politikától mentes, társadalmi közmegegyezésen alapuló tervre az állam és az egyház történetileg kialakult összefonódásának felszámolására.
- Óvni kell az egyházakat attól, hogy az állam adminisztratív segítségét használják fel a maguk működésének biztosítására.
- Óvni kellene a magyar társadalmat attól, hogy az egyenlő egyházak között legyenek „még egyenlőbbek”. Az állam őrizze meg neutrális pozícióját az egyházakkal kapcsolatban.
- Mindenkit annyi és olyan szabadság illet meg, amennyivel felelősen élni tud a társadalom javára.

Az objektív információcsere a legnagyobb hiánycikk. A párbeszédre kényszerülő felek mindkét oldalon sérelmeket őriznek és gyanúsítgatnak. A párbeszédhez szükség van bizalomra, a bizalmat pedig a pontos információ, a korrekt eszmecsere szüli. Beszélni kell a duzzogás, a siránkozás és a gyanúsítgatás helyett. Az eszmecserének több területe is lehet.

1. 5. A tisztázódás útja

Tisztázni kell egy alapvető terminológiai kérdést: mi is az a vallásfelekezet? Lehet-e buddhistákat – keresztény fogalommal – egyháznak nevezni? Különösen hangzik iszlám

egyházról, zsidó egyházról beszélni. A terminológiai zűrzavar információhiányt takar. Ennek megszüntetése több tekintetben is indokolt: csak ez a zűrzavar teszi lehetővé a prostituáltak „Veszta Papnók Szövetsége”-ként való bejegyzését, vagy a „Boszorkányszövetség” mint vallásfelekezet nyilvántartását. Továbbá az is ennek a terminológiai bizonytalanságnak a következménye, hogy az 1993-as költségvetési törvény szerint egyház az, amelyik állami támogatást kap.

A Magyarországon létező vallások pontos és elfogulatlan jellemzését, a Bibliának mint az európai kultúra egyik legfontosabb alapjának a megismerését általános műveltségünk részévé kell tenni. Ennek kimunkálása közös felelősségünk. Ez nem hittantanítás, hanem a hitekről szóló objektív híradás, ami részét képezi általános műveltségünknek. Az információhiány előítéletet gerjeszt, az előítélet pedig társadalmi, politikai feszültségeket. Az előítéletek leépítésének útja: a pontos, elfogulatlan ismeretátadás.

2. A SZEKTÁKRÓL – MÁSKÉPPEN

2. 1. Az egyház, ha él, változik

Az egyház – él, és ezért változik. A változás az élet velejárója. Az egyház, történelmének első pillanatától fogva, hitüket különféle formában megélt emberek közössége volt. A tolerancia – az egyház létfeltétele. Aki monolitikus egységről ábrándozik, amiben soha nincs törés, oldalág, kisebb csoport, eltérő látás és tanítás, az nem ismeri az egyháztörténelmet. Aki ezt hatalmi eszközökkel akarja „megvalósítani”, Dosztojevszkij nagy inkvizitorának szellemében, bűnt követ el Jézus Krisztus szeretete ellen. Az egyháztörténet arra tanít, hogy akkor került az egyház életének homlokterébe a szekta elleni harc, ha a kereszténység missziói lendülete, rugalmassága háttérbe szorult. Az egyháznak viszont az a Jézustól kapott hivatása, hogy mai életünk mai kérdéseire mai választ tudjon adni, Isten evangéliumát érvényes válaszként tudja megfogalmazni. Manapság divatba jött a szekta elleni harc. Új vallásfelekezetek jelentek meg, nem kis zűrzavart okozva.

Az identitásukat – vagy bibliai szóval élve: küldetésüket – kereső történelmi egyházak egyre türelmetlenebben tapasztalják, hogy a magyarországi kereszténység nem egy statikus gránittömb, hanem mozgó, eleven valóság, amely az egyházon belül és kívül, az egyház számára előnyösen vagy előnytelenül – átalakul. Az egyház életét ma nem lehet pl. az 1948-as helyzetnél folytatni. A másság, a dinamikusan alakuló valóság törvényeinek megismerése helyett

egyszerűbb utat választanak: egy pejoratív jelző alkalmazását. Ami elüt a megszokottól, ami nem tradicionális, hanem élő, az – szektás.

A „szekta” pejoratív tartalmú, a történelmi egyházaktól erősen befolyásolt jelentésű szó. Meghatározása rendkívül vitatott probléma. A tudományos alapok hiánya még a szakmai igényességgel fellépő írásokban is fellelhető. Még ezekben is látható bizonyos tájékozatlanság, felszínes ismeret, esetenként beidegződött, elfogult előítélet.

2. 2. Mi is az a szekta?

Nehezíti a tájékozódást az utolsó évszázadban megszorodó, vallásos szekták száma. Felsorolásuk, megismerésük is beláthatatlan feladatnak tűnik. Az is nehezíti ezt a munkát, hogy az azonos típusú szekták pozíciója, vagy a tradicionális kereszténységhez való viszonya országoként is változhat, ami a kegyességi típus módosulásában is megmutatkozik. Ezeknek a feltárása hosszas és egy ember erejét meghaladó tudományos feladat. Ezért csupán a kérdés magyarországi vonatkozásának néhány szempontját próbálom feltárni.

A szekta elsősorban vallásszociológiai, valláspszichológiai fogalom. A szektakérdés vizsgálatának a vallásszociológia klasszikusaiig visszamenő hagyományai vannak. Elég itt talán Ernst Troeltsch,¹ vagy Max Weber² ezzel kapcsolatos munkásságára utalni. Elsősorban egy jellegzetes közösségi – vagy, a másik oldalról nézve, közösségellenes – magatartási módot jelent, amit bizonyos pszichológiai tényezők determinálnak, ugyanakkor jellegzetes teológiai vonatkozásai is vannak. Úgy is lehet tekinteni a szektát, mint az egyházak betegségeit, belső élettevékenységeiknek szociológiailag is megfogható formában jelenlevő zavarait.

Ugyanakkor ilyen szektás betegségekből új, virulens, egészséges hajtás is indulhat. Számos egyháztörténeti példát tudnánk erre említeni. Bármilyen „kegyeletsértésnek” is tűnik, Luther fellépése, reformációja a kortársak szemében szektás megmozdulás volt, külön út az egyház keretén belül. Ugyanígy szekta volt – *Az apostolok cselekedetei* fel is jegyzi ezt (28:22) – az őskereszténység a jeruzsálemi templom, illetve a zsidóság háttérén.

Ilyen értelemben szekták a szerzetesrendek is, amelyekre – a társadalom, sőt a Biblia szerint is – bizonyos deviancia, a társadalom normáitól eltérő magatartás jellemző. Ugyancsak ilyen a cölibátus, a papi nőtlenség, hiszen az embernek Isten teremtési rendje szerint szaporodnia kell. Szokás az újonnan induló egyházakat is deviánsnak tekinteni. De ugyanezt lehetne elmondani a Wesley korában induló metodizmusról, vagy bármely más szabadegyház megalakulásáról. Viszont az is történelmi tény, hogy nem minden szektás betegségből lesz

egyház, és az elvetélt vallásos mozgalmak száma szinte felmérhetetlen az egyháztörténelemben. Hogyan lehet mindezt feloldani?

A szakirodalom újabban különbséget tesz a szekta és a szabadegyház között; ezzel lényegében az egyház és a szekta közé egy harmadik kategóriát épít. Weltler Rezső – Kurt Hutten nyomán – már több évtizeddel ezelőtt a következőket írta erről: „Éles határvonalat kell húzni a szekta és a szabadegyház között, mivel a szabadegyházak minden kritikai magatartásuk ellenére is igénylik a közös hitvallást, és hitben, tanban, ökumenikus munkaközösségben egyek az anyaegyházzal.”³ Ugyanezt az álláspontot – kissé megalapozottabban – képviseli Roger Mehl⁴ is.

A szekta fogalmának meghatározásában az is zavaró, hogy a külföldi szakirodalomból – a helyi sajátosságok és a történelmi hatóerők különbözősége miatt – nem lehet a magyarországi helyzetet megismerni. Ugyanakkor nálunk nagyon kevés, sőt, szinte semmi az alapvető tényfeltáró munka. A második világháború előtt – de még a mai protestáns nyelvhasználatban is – a szekta egy kis vallásos közösség közjogi helyzetére utaló fogalom volt. Azok a közösségek voltak szekták, amelyek az 1895. 43. tc. alapján el nem ismert, megtúrt vallásfelekezetnek számítottak. Sőt, az 1905 óta elismert Magyarországi Baptista Egyházat is a szekták közé sorolta az irodalom. Ez ellen az egyre erősödő szabadegyházi közösségek újra és újra tiltakoztak, mert a szekta szót pejoratívnak tartották. Igaztalan is volt ez a tituluss, hiszen ezek a vallásos szekták nem úgy jöttek létre, hogy egy csoport kivált a református vagy az evangélikus egyházból egy „prófétai egyéniség” vezetésével, külön utat kezdve, hanem tudatos misszió nyomán. Éppen olyan módszerrel – természetesen a történelem adta különbségeket figyelembe véve –, mint ahogyan annak idején a reformáció prédikátorai hirdették a maguk igei látását, az evangéliumot. Ez a misszió természetesen csak egy jellegzetes kegyességtörténelmi háttérrel, az egyháztörténelem egy meghatározott periódusában, jellegzetes szociológiai körülmények között jöhetett létre.

Így egy-egy protestáns kisegyház megjelenése a magyar egyháztörténelem tablóján rendkívül összetett esemény. Semmiképpen nem közelíthető meg egyházzjogi, apologetikus vagy polemikus módszerekkel.

2. 3. Mai magyarországi helyzet

Ma Magyarországon csaknem kétszáz vallásfelekezet él. Köztük nem csupán taglétszámbeli különbség van, sőt nem is a taglétszám méri az igazi társadalmi értékeiket. Pusztán megjelenési formájukat tekintve is legalább öt csoportra oszthatók ezek a felekezetek. A

történelmi egyházba beleszületik az ember, a szabadegyházakat, az új protestáns felekezeteket szabadon választjuk. Egészen más egy mozgalmi jellegű, evangéliumi közösség, mint egy szünkretista jellegű, kultuszi közösség. A keleti vallások európai misszióit pedig semmiképpen nem lehet a többi keresztény vallásfelekezettel egyforma megjelenési formájú közösségnek venni.

Az is növeli a zavart, hogy az eddig megjelent magyar nyelvű irodalom elsősorban az úgynevezett „szektaveszély” elleni védekezés célját szolgálta. Ezt a szándékot így lehet dr. Mátyás Ernő szavaival összefoglalni: „hazánkban elterjedt legfőbb szekták főbb tanításainak fontosabb iratok alapján való ismertetése, azok cáfolása, külföldi kapcsolataik felderítése, a szekták elleni védekezés fő módozatainak közlése történik csupán.”⁵ Ez a törekvés teológiailag megalapozatlan volt, és a gyakorlatban sem tudott hasznos segítséget adni. Egy-egy szabadegyházi közösség külföldről behurcolt betegségnek tűnt, esetleges, szomorú jelenségnek. Ez az irodalom éppen a legfontosabbat, a kiségyházak létrejöttének okát és a tradícióval való kapcsolatát nem tárta fel. Nagy Ernő – valljuk meg, teljesen megalapozottan – 1958-ban így panaszkodott: „Egyházunk még mindig adós a szektakérdés alapos, részletes, nekünk, lelkipásztoroknak használható segítséget nyújtó feldolgozásával. Ami eddig e téren történt, az korántsem meggyőző – sokszor légüres térben mozgó és a valóságos csatatér forró levegőjét alig ismerő –, szép elmélet csupán.”⁶

A szektakérdés kulcsa a történetiség kérdése. A múlt és a jelen feszültségei, az egyház reménysége, jövője azok a kérdések, amelyek ott kavarnak a „szekta problémában”. Ezekre feleletet találni csak az egészséges történelmi kontúrok, egyháztörténeti határok megrajzolásával lehet. Ezért igaz dr. Makkai Sándornak az az 1917-ben, a szektakérdés kapcsán elmondott óhaja, hogy „szükség volna a szektakérdés és a szekta előállításának és életének tudományos, történeti feldolgozására mindenekelőtt.”⁷

Ennek a feladatnak első lépése a magyarországi szabadegyházak történetének feltárása a közös magyar egyháztörténet és a lassan ébredező magyar kegyességtörténeti kutatás hátterén. Ez azonban még nem vezet célhoz.

Szükség van arra, hogy a szabadegyházi gyülekezetek legfőbb vonzerejének, a kis közösségeknek a belső dinamikáját tárjuk fel, teológiai és szociológiai eszközökkel. Ezekben a megvalósuló közösségekben kell megvizsgálni az újszövetségi tradíció megélésének mai módját. Erre még nagyon kevés kísérlet történt.

Még valami szükséges: a szekták keletkezésének történelmi modelljét kell föltárni. Azt, hogy mi történik egy egyházban, amikor elindul belőle egy szekta, hogyan fejlődik ki, hogyan vetélődik el, vagy hogyan találja meg a továbbélés módját. Az egyházak születése és fejlődése

elméleti modelljének a megismerésére van szükség. Ebben a dolgozatban a több mint harminc esztendei, főként a szekták múltjára vonatkozó egyháztörténeti kutatómunka közben leszűrt tapasztalataim alapján erre teszek egy szerény kísérletet. Mint minden történelmi modell, ez is munkahipotézis. Arra való, hogy a gyakorlati munkát, a megismert tények rendszerezését, megértését, alkalmazását segítse. Amennyiben nyüggé, akadállyá, korláttá válik, elveszíti a jelentőségét. A munkahipotézis olyan, mint az épülő ház mellett az állvány. Ha nincs rá szükség már, le kell bontani.

A tradíció éltető erő, ha megújul a mindennapok újabb és újabb döntéseiben, de gátol és megbilincsel, ha megmerevedik, és az új döntések meghozatalára nem ad már erőt. Az egészséges tradíció élő folytonosságot jelent, amelyet keresztény nemzedékek adnak át egymásnak. A múlthoz, az újszövetségi tradícióhoz való hűség mindig új életet terem a gyülekezetben. Ha viszont a tradíció a hagyományos formák pusztá ismételésében merül ki, akkor értelmetlenné válik. Az Újszövetség változatlan lényegű, örökkévaló evangéliumát újra és újra időszerű, jelenvaló formában kell kifejezni. A keresztény bizonyosságtevésnek mindig, minden korban az volt a lényege, hogy az örökkévalót kellett mai módon meghirdetnie az embernek.

Ha a mai világ mai kérdéseire nem tudjuk meghirdetni Jézus válaszát, akkor a ránk bízott és atyáink által ránk hagyományozott újszövetségi tradíció lényege vesz el. Ezért van az, hogy az újszövetségi kánon ránk hagyományozott tradíciója mindig feltételezi a Szentlélek állandó, dinamikus, éltető jelenlétét. A régi Igét ma kell megérteni, mint mai életünk megoldását. A kereszténység akkor él, ha korunk kihívásaira, a korunk által felvetett kérdésekre válaszolni tud. De a válasz csak akkor teljes, ha az egész ránk bízott üzenet megszólal benne. Éppen itt van a világkereszténység nagy kísértése. A rész és az egész harmóniája sokszor törik meg. Ezért uralkodnak el a különböző jelzőkkel ellátott teológiai irányzatok és a különböző részizagságokat hangsúlyozó szekták. A tradíció akkor él, ha megmarad élő egységnek, ha belső harmóniája nem torzul el. Ennek az előrebocsátása azért szükséges, mert e gondolatsornak a hátterén különíthető majd el a szekta és a születő, új egyház fogalma.

2. 4. Az egyházak születése

A szekta – minden egyház közös betegsége. Nem egy-egy új vallásfelekezet a szekta, hanem minden élő közösségben időről-időre kísért ez a jelenség. Mindig akkor, ha a tradíció kihűl, és nem üzenet többé az embereknek.

Az egyházak születését a következőképpen foglalhatjuk össze: Új egyház mindig új, hitbeli felismerésből születik. Hogyan jön ez az új felismerés létre? Elsősorban úgy, hogy a régi egyház tudatában a tradíció eredeti formájával kapcsolatos rövidzárlat jön létre. Ez érdekes módon együtt jár a régi egyház dinamizmusának elvesztésével, enerválódásával.

Az ilyen előregedett egyház a kor kihívására nem tud teljes értékű feleletet adni. Az új hitbeli felismerésnek viszont a keresztény tradíció körébe kell vágni, méghozzá, ha életképes egyház születéséről van szó, akkor a keresztény tradíció egy lényeges – természetesen korábban is meglévő, de elhanyagolt, háttérbe szorított – elemének újrafelfedezését jelenti. Ennek a tradicionális elemnek viszont feleletnek kell lenni a kor kihívására. Sőt, ezeket a felismeréseket lényegében a kor ihleti. A megértett Ige válaszként kell hogy megfogalmazódjon az élet nagy kérdéseire.

A munkahipotézis ellenőrzését két közismert egyháztörténeti példára, az őskereszténység indulására és a reformáció történetére bízunk. Az őskereszténység új hitbeli felismerése, alaphitvallása: Jézus a Krisztus. A zsidóság messianizmusának rövidzárlatos hátterén jött létre, ami lényegében – a Jeruzsálem pusztulását megelőző évszázadok igazolják ezt – a zsidó hit csődjéhez, enerválódásához vezetett. A zsidóságnak a diaszpórákban addig meglévő, impulzív hatása ezzel lényegében megtört. A kereszténység új, hitbeli felismerése az alaphitvallás, az akkor mérvadó ószövetségi tradíció lényegét ragadta meg, de olyanformán, hogy közben a kor kihívására is feleletet adott. Érdemes végiggondolni a kor megváltásra váró irányzatait, ami feltétlenül magyarázza az első század keresztény missziójának dinamizmusát.

A reformáció új, hitbeli felismerése, jelenvaló igazsága a hit általi megigazulás volt. Ez sem új dolog. Része volt a keresztény tradíciónak, de elsikkadt része. Amikor Luther ezt meghirdette, maga sem gondolt a régitől való elválásra, ahogyan a jeruzsálemi gyülekezet sem gondolt a zsidósággal való szakításra az apostoli kor kezdetén. Ugyanakkor Luther a hit általi megigazulásban, mint új, hitbeli felismerésben a keresztény tradíció leglényegesebb elemét látta, ami elsikkadt. Ugyanakkor ez a lutheri felismerés egyben a kor kihívására is válasz volt. Ezért olvasták már az 1520-as évek elején többek között Sopron borkiméréseiben Luther iratait, ezért terjedt szinte hihetetlen gyorsasággal a reformátorok tanítása.

A szekta- vagy egyházprobléma első nagy vízválasztója az új, hitbeli felismerés. Egyház csak akkor születik, ha a keresztény tradíció egy lényeges pontja kerül újra napvilágra, mint a kor egyik jelentős kérdésére való felelet. Ha ez nem így van, akkor egy beszűkülő, elhaló holtág jön létre.

2.) Az új, hitbeli felismerés a régi egyházi háttér reakcióját is kiváltja. Mint új, pontosabban a réginek új hangsúlyú megszólaltatása feszültséget okoz, és lényegében választút elé állítja a régit. Vagy tovább lép a felismeréssel és maga is elfogadja azt, vagy szembefordul vele, és így rákényszerül arra, hogy ő maga is újraértékelje alaptradícióját.

Az első mindig nehezen megy, mert akkor tulajdonképpen az egyháznak a tegnapi, illetve a mai hitével, életgyakorlatával kell szembefordulnia. Az új, hitbeli felismerés – éppen azért, mert időszerű – vihart vált ki, és ellenállásra ingerli a tradicionális elemeket, amelyek az egyház enerválódásával párhuzamosan szaporodnak. Így a második út a gyakoribb. A régi egyház újraértelmezi az alaptradíciót, és hozzátesz mindig valamit, amit „és”-sel kapcsol az eredetihez. Ez történt a zsidósággal is a jabnei iskola és a Jochanan ben Zakkáj működése nyomán, és ez zajlott le a római egyházban is a tridentinumban. Az új, hitbeli felismerésnek, és természetesen képviselőinek is, súlyos teherpróbát kell kiállni; a felismert igazságot súlyos vitákban kell megvédeni.

Természetesen ez a keresztény tradíció belső harmóniájában az új, hitbeli felismerés első periódusában egy bizonyos torzulást eredményez. Úgy látszik, mintha mindig csak egy dologról lenne szó. Egy kérdésnek a legrezslettebb és legalaposabb kidolgozása az első teológiai munkák végeredménye. Ez az egyoldalúság természetesen következik a harci helyzetből. Ezt támadják, ezt kell védeni, ez sikkadt el az új, hitbeli felismerés képviselőinek legjobb tudása szerint a keresztény tradícióból, erre kell a legfőbb figyelmet fordítani. Itt érezzük korunk kihívását a legélesebben, itt kell rá – a legtöbb erőt latba vetve – választ adni. Ez a szorongatott vitahelyzet, ami jelentős egzisztenciális feszültségekkel is jár, egy jellegzetes közösségeszme kialakulásához is vezet. Ennek megvannak a megfelelő társadalmi, szociológiai összetevői. Nem véletlen, hogy a klasszikus vallásszociológiában is megtaláljuk ennek a vizsgálatát. A tradicionális keretek előregedése mindig együtt jár a gyülekezet, az egyház közösségi, összetartó erőinek meggyengülésével is. Az új, hitbeli felismerés, ami megoldásokat, válaszokat hordoz magában a kor kihívásaira, új *koinoiát*, közösségeket teremt. Ez hozza létre az új egyház új szervezeti egységeit. Természetesen ezek a jelenségek álreformatív mozgalmak esetén is megjelenhetnek, és bizonyos időleges sikerhez, eredményhez vezethetnek. A szekta- vagy egyházkérdés döntő pontja az új, hitbeli felismerés minősége, viszonya a kor nagy kérdéseivel és a tradícióhoz.

3.) Természetesen az új, hitbeli felismerésnek is tovább kell fejlődnie. Ha életképes a mag – fává növekszik. Vagyis az következik be, hogy az új, hitbeli felismerés körül, mint

kristályosodási pont körül kiépül egy, a teljes bibliai tradícióra vonatkozó látás, ami abban új, hogy rendező ereje az új, hitbeli felismerés. Az új tanítás ennek logikus következménysora.

Ez lényegében nem más, mint az új egyház rendszeres teológiájának kialakulása, a hitvallások megszületésének kora. A hitvallásban a megszülető, új közösség a tradícióval szembesíti az új, hitbeli felismerést, és így a közösség elindul az egész keresztény tradíciót felölelő szintézis keresése útján. Ez az út egyháztörténetileg nagyon jól kimutatható akár az őskereszténység, akár a reformáció egyházainak történetében. Elég itt az első keresztény hitvallások kialakulására, vagy a reformáció hitvallásainak megszületésére utalni.

Itt van a másik döntő pont, ami elválasztja a szektát az egyháztól. Ha egy vallásos mozgalom magáévá tesz egy új, döntő, hitbeli felismerést, de azt nem tudja a teljes keresztény tradícióval összhangba hozni, ha mindvégig megmarad az új, hitbeli felismerés apologikus, védelmi harcainál, akkor lényegében konzerválja fejlődésének szektás gyermekkorát. A szekta, tehát nemcsak az egyház fejlődésének gyermekora lehet, hanem egy olyan infantilis állapot, amikor egy vallásos mozgalom betegesen megreked a gyermekkorban. Ennek a megrekedésnek egy érdekes variánsa az, ha „rövidzárlatos” kapcsolat alakul ki a múlttal, a tradícióval. Csaknem minden vallásos mozgalomnak meg kell küzdeni ezzel a kísértéssel. Ennek az a jellemzője, hogy a jelen marad ki, az idői dimenzió sikkad el. A tradíciót mindig újra kell értelmezni, és ezt az újraértést nem lehet új tradicionalizmussal helyettesíteni. Az evangéliumot újra és újra meg kell érteni jelenlegi kötöttségeink, korunk kihívásai között. Ha korunk elől a múltba menekülünk, nem jutunk egészséges szintézisre a tradícióval.

4.) Az új egyházak születése közben mindig számolni kell centrifugális és centripetális erők jelenlétével is. Ezek helyes aránya vezet a jellegzetes egyházszerkezeti formák kialakulásához. Egy új, hitbeli felismerés megjelenése többszörös töréssel jár. Egyrészt a tradicionális háttér provokálja az elszakadást. Nem kialakult, új közösség akar elmenni új közösséget alkotni, hanem a régi nem vállalja az új felismerést. Így volt ez az őskeresztény misszió idején (lásd a zsinagóga és az eklézsia ellentéte), és így volt ez a reformáció idején is. Természetesen erre lehetne nagyon sok más példát is említeni (Wesley, adventisták stb.).

A kialakult, új egyházszerkezet magán viseli a kor jellegzetességeit is. Ma nem alakulnak nagy, protestáns államegyházak, vagy monarchiális, püspöki egyházak, hanem inkább – az állam és az egyház szétválasztásának elvére épülő – szabadegyházak.

De a megalakuló, új közösségeken belül is jelen vannak a centrifugális és centripetális erők. A megszülető újnak is rögtön meg kell küzdenie a különbözőképpen megértett, új, hitbeli felismerés zsákutcaival, a különböző szélsőséges vélemények egymást kizáró ellentétével. Itt is

nagy szerepe van a tradíció kérdésének. Hiszen a belső zavar leküzdésének egyetlen útja a helyesen megértett tradíció.

Az ilyen belső zavarok között két véglettel kell számolni. Az egyik figyelmen kívül hagyja az idő komponensét, olyanformán, hogy a jelen elől a múltba menekül, vagy pedig a Bibliából akar „útlevelet” gyártani ahhoz, hogy disszidáljon a mindennapok realitásai közül. Ennek érdekében sokszor megpróbál álrealitásokat is szülni. Erre is sok egyháztörténeti példát tudunk hozni a kereszténység első századainak rajongói, illetve a reformáció korának szélsőséges gondolkodású csoportjai közül.

A másik véglet az a kísértés, amikor egy csoport a keresztény tradíció alapjaival is összeegyeztethetlenné akarja tenni az új, hitbeli felismerést. Ezek azok a radikális túlzók, akik végső soron mindig lelépnek az újszövetségi tradíció alapjairól. Ez az egyházak életében a filozófia kísértése. Ez a kísértés öltött testet az őskereszténység esetében a *gnózis* megjelenésekor, vagy a reformáció idején a szélsőséges antitrinitárius mozgalmak megjelenésében. Természetesen a példákat itt is lehetne szaporítani. A legtöbb esetben az kísért, hogy a kor kihívása erősebb, mint a közös, keresztény tradíció öröksége.

Mind a két véglet szektásodási veszélyeket rejteget magában. A kiút – vagyis a centrifugális és centripetális erők egyensúlyának megtalálása – az új, hitbeli felismerés és a közös, keresztény tradíció harmóniájának a megtalálása.

2. 5. Összegzés

Az eddig elmondottak tanulságát témánk szempontjából így lehet megfogalmazni:

- a) Egy egyházi mozgalom addig szekta, amíg csak az élesen megfogalmazott, új, hitbeli felismeréseket tudja szembefordítani a tradicionális háttérrel. És szekta marad akkor, ha ez az új, hitbeli felismerés a keresztény tradíciótól idegen, vagy ennek lényegtelen eleme. Természetesen az egy más kérdés, hogy mit tartunk a keresztény tradíció lényeges elemének. Néha csak egy új, egyházi mozgalom megszületésével párhuzamosan tudatosodik egy-egy elfelejtett, lényeges elem.
- b) Egy egyházi mozgalom mindaddig szekta, amíg nem alakul ki egészséges, belsőleg is arányos kapcsolat az egyetemes keresztény tradícióval, amíg nem épül ki – vagy nem tud kiépülni – az új, hitbeli felismerés köré rendszeres, a tradíció egészével való konfrontálódás.
- c) Egy egyházi mozgalom mindaddig szekta marad, amíg az új, hitbeli felismerésének jegyében nem tud választ adni a kor kihívására. A szekta-jelleg nemcsak abban

jelentkezik, hogy megtörik a keresztény tradícióval való konfrontáció lehetősége, hanem abban is, hogy a korról szakad meg a kapcsolat, vagyis lehetetlenné válik a tradíció képviselése, újra-megszólaltatása. Így a tradícióból nem lesz üzenet.

A kereszténység valamikor szekta volt. A szekta egyházzá fejlődhet, de a fejlődésnek vannak zsákutcái.

Végül néhány szót kell szólni a vallásszabadságról. A vallás egyéni és kollektív gyakorlása emberi jog. Nem a parlament, a kormány, a minisztérium vagy a törvény adja, hanem velünk születik, mint a lélegzetvételhez való jog. Ezért mint keresztény emberek kötelesek vagyunk tisztelni minden ember szabad döntését, akár a mi hitünk mellett, a mi bizonyágtevő szavainkra dönt, akár ennek ellenére. Az egyháztörténet arra figyelmeztet, hogy mindig veszedelmes, ha hatalmi szóval akarunk az általunk helyesnek felismert igazságnak érvényt szerezni.

TÖRTÉNETI ÖNISMERETÜNK

1. MILYENEK A SZABADEGYHÁZAK?

Az elmúlt két évszázad protestáns vallásos ébredésének nyomán született újprotestáns vallásközösségek¹ vagy szabadegyházak Magyarországon is magukon viselik történelmi indulásuk jellemző jegyeit, valamint az új felekezetek születésének azt az eszmetörténetileg és szociológiailag is meghatározható útját, amelyet egy korábbi tanulmányomban is megpróbáltam már körvonalazni.²

A nyílt, majd rejtett ellenreformációs törekvések után II. József türelmi rendelete mélyreható változásokat indított meg a magyarországi protestantizmusban: a papi vezetést hangsúlyozó hierarchikus irányzat, valamint a vezetési igényeiről lemondani nem akaró világi elem küzdelme arra az útra vitte az egyházat, hogy jogi garanciákat keressen és találjon léte biztosítására. Az egyes ember személyes hitéről a hangsúly így egyre jobban az egyházközség, a gyülekezet társadalmi szerepére, befolyására került. Ezt a szociológiailag jól leírható folyamatot a múlt század eleje óta nyomon követhetjük a presbitériumok összetételének alakulásában, a papválasztási botrányok és a helyi gyülekezetek életének számos, apró elemében. Ezt csak erősítette a racionalista teológia és prédikációs stílus uralma, aminek következtében a kései puritán hagyományokat továbbbólygó és örökítő, hívő protestáns népi kegyesség háttérbe szorult.

A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1844-ben így jellemzi a puritán hagyományok ápolását folytató pietizmust: „...tagadni nem lehet, hogy gyakorlati küléletük példás, jámbor és egyszerű, de hervadt szín, a természettől messzeállás miatt... ez irányt úgy lehet tekinteni, mint szellemi aszkórt.”³ A „természettől messzeállás” itt az egyre jobban szekularizálódó gondolkodási mód elutasítását takarja. Dobos János (1804–1887), nagyhírű református lelképásztor szerint „a nép közléről nézi a vitát, figyel, de kizárólag egyikhez vagy másikhoz fordulni nem fog, mert neki okos vallás kell, az ügyet mindenestre nem a rendszerzők, hanem a nép egészséges széke maga dönti el”.⁴ A nép pedig úgy döntött, hogy az 1848–49-es szabadságharcot követő csalódás légkörében nemcsak a szekularizáció erősödött meg, hanem a vallásos közömbösség is. Az egyik protestáns folyóirat az 1850-es években így panaszodik: „Templomaink sok helyen a szó legvalódibb értelmében üresek. A hideg falaknak szól az Ige, s nemcsak a láthatatlan, hanem még a látható egyház is az örvényhez közeleg. Éneklő családok, ahol a Biblia és a jó öreg Szikszai éltetnék a keblet, alig találni.” A korabeli híradások mindenünnen megdöbbentő közömbösségről, érdektelenségről szólnak.⁵

A sorok között olvasva viszont kibontakoznak a gyors hanyatlás okai és igazi indítékai is. Nevezetesen a szekularizációnak ez a fajtája nem a dogmák, a vallásos tanítások, hanem a keresztény életgyakorlat, a morális magatartás meggyöngülése és elerőtlenedése volt. Ezen a háttéren természetesen az induló szabadegyházi mozgalmak elsősorban egy morális megújulást, társadalmilag hasznosabb hitet hirdettek és valósítottak meg. Aki valamelyik hívó közösségnek tagja lett, az testvérekre talált, akik készek voltak segíteni nemcsak szép szavakkal, hanem kézzelfoghatóan is. Természetesen ezekhez a kis, zárt közösségekhez való tartozásnak viszont nem annyira dogmatikai, mint inkább morális föltételei voltak. A rendelkezésünkre álló múlt századi másodlagos dokumentumok azt igazolják, hogy ez az etikus vonás mindvégig nagyon erős volt a szabadegyházi közösségekben. Ezeknek a közösségeknek embrionális teológiája a szeretet gyakorlása (*praxis pietatis*) volt. A puritán biblicitás alapján néhány sarkalatos keresztény tanítást hangsúlyoztak, állítottak új fénybe, amely eltért a hivatalos egyház XIX. századi gyakorlatától, s ugyanakkor egy szigorúan ellenőrzött, jellegzetesen puritán gyökerű életformát valósított meg.

Ez a gyakorlat jól megfelelt a népi vallásosság természetének is. A tételes vallás fogalmi rendszerbe szervezi mindazt, amit az Ige a kinyilatkoztatáson keresztül közöl, a népi vallás viszont nem fogalmi rendszerekben gondolkodik, „hanem felső tekintély által hitelesített igazság együttesben, melyet a nép egyéni módon, szubjektíve értelmez.”⁶ Ezért, R. Manselli szerint, a népi vallásosságban az érzelmi és a célirányos, azaz a hasznos elemek kerülnek előtérbe a tételes vallások logikai elemei helyett.⁷ A nép számára a vallásnak az a haszna, hogy a gyakorlati életben igazítson el: a vallás és az élet ugyanaz, s ezért azokban a kis, protestáns felekezetekben, szabadegyházakban, amelyek népi gyökerűek, a morális törekvések mindig sokkalta fontosabb szerepet játszottak, mint a logikai, dogmatikai elemek. A vallásosságnak ez a modellje, a szabadegyházaknak ez az erőteljesen gyakorlati attitűdje magyarázza többek közt azt is, hogy az 1918/19-es forradalmak bukása után miért kapcsolódtak sokan a szabadegyházakhoz azok közül, akik az első világháború csalódása után morális értékeket kerestek és véltek találni a szocialisztikus eszmékben.⁸

Hogyan érvényesülnek ezek a morális tendenciák a mai szabadegyházi közösségekben? Megnyugtató és tudományosan egzakt választ erre a kérdésre csak hosszás, empirikus kutatás után lehetne adni – itt csak megfigyeléseim és tapasztalataim összegzésére vállalkozhatok.

A szabadegyházi közösségek 1945 után, mondhatni, „fölrértékelődtek”, s ezzel párhuzamosan szociológiai helyzetük is változott. Ez a megváltozott helyzet arra inspirálta, készítette e kisegyházakat, hogy alapvető tanításaikat kodifikálják, de az erkölcsi indíték, amely a mindennapi életet meghatározza és motiválja, itt nagyon áttételesen jelentkezik. A protestáns

kisegyházak, a szabadegyházak elsősorban életstílusukkal, életformát teremtő közösségeikkel hatnak a társadalomra, nem pedig tanításaikkal. Ezért megismerésük érdekében életmódjukat, az életről alkotott fölfogásukat kell kutatni. Ugyanakkor ezek a vallásos kisközösségek ezt a puritán gyökerű életformát egy jellegzetes történeti konstellációban élték és élük meg. A társadalomban mára elfoglalt helyük megértése szempontjából döntő volt egyrészt az állam és az egyház, másrészt a történelmi egyházak és a szabadegyházak kapcsolatának alakulása.

1. 1. Az állam és a szabadegyházak kapcsolata

A magyarországi kisebb, protestáns egyházak (szabadegyházak) – mint láttuk – a puritán kegyesség örökösei, s ezzel együtt jár egy jellegzetes vallásszabadsági eszme: az állam és az egyház szétválasztása. Ez a vallásszabadsági modell a történelemben először az Egyesült Államokban valósult meg, de nálunk is hamar jelentkezett.⁹ A jakobinus alkotmánytervezet kialakítása közben Hajnóczy József ismertette először az elvet.¹⁰ A reformkori országgyűléseken, majd az 1848–49-es szabadságharc idején is sokszor megfogalmazódtak, sőt Eötvös József is érvényesíteni szeretne volna a „szabad állam, szabad egyház” elvét a maga egyházpolitikai törekvéseiben.¹¹

*Az abszolutizmus korának (1849–1867)*¹² további jellemzője a jognélküliség. A szabadegyházi közösségeknek nem is a joga, hanem a léte kérdéses. Mind a történelmi egyházaknak, mind az állami hatóságoknak az volt a törekvése, hogy a szabadegyházi közösségeket ne úgy tüntesse föl, mint vallásos szervezeteket, hanem mint kommunisztikus mozgalmakat, amelyek nemcsak az egyházak belső rendjét, hanem a társadalom alapvető rendjét is veszélyeztetik. Ennek persze az alapja csak annyi volt, hogy a szabadegyházi közösségek tagjai nagyrészt munkásemberek voltak, akik nem a klerikális, hierarchikus rend szerint szervezett egyházakban akarták élni hitéletüket, s gyülekezeti közösségükön belül megvalósították az egyenlőséget. Főként az egyházak által erőszakolt, karhatalmi közreműködéssel végrehajtott gyermekkeresztségek, valamint a történelmi egyházak rendje szerint követelt házasságkötések és temetések körül éleződött ki a feszültség.

*A parlamentáris harcok korában (1868–1895)*¹³ a többi polgári jog követelésével együtt előtérbe került a vallásszabadság kérdése is. A parlamentáris csatákban egyre többször esett szó a kisebb, protestáns, szabadegyházi közösségek vallásszabadságáról is, amellyel a liberális gondolkodást vallók egy új vallásszabadsági törvény megalkotása mellett érveltek. A parlamenti csatározások egyetlen kézzelfogható eredménye az lett, hogy Eötvös József 1868. augusztus 28-án rendeletben tette lehetővé, hogy a szabadegyházi közösségek tagjainak házasságkötéséről,

gyermekeiről és halottairól ne a régi egyházuk intézkedjék, ne ott jegyezzék őket anyakönyvbe – hiszen ekkor még polgári anyakönyvezés Magyarországon nem volt –, hanem a helyi hatóságok készítsék el ezt a hivatalos jegyzéket. Ez több helyen (ahol a helyi hatóság képviselői liberális szelleműek voltak) megoldotta a kérdést, de sok helyen tiltakozást váltott ki, mivel – mint ahogy ezt Pest város jogügyi bizottsága megfogalmazta – „a minisztérium által tett rendelkezés nem tartozik a minisztérium illetékességi körébe, s csak a törvényhozás határozhat a tárgyban”.

Tudjuk, hogy több történelmi protestáns egyház is tiltakozott a rendelkezés ellen.

*A vallásszabadsági törvény gyakorlata (1895–1919)*¹⁴ úgy alakult ki, hogy 1895-ben, hosszú küzdelem után, sikerült az úgynevezett vallásszabadsági törvényt elfogadtatni az országgyűléssel. A törvény biztosította a vallásszabadságot, de egyrészt jogi különbségeket létesített a „bevett” – vagyis az addig már meglévő, történelmi vallásfelekezetek – és a törvény alapján később „elismert” vallások között; másrészt (és ezt a törvényhozást követő évtizedek igazolták) létrehozott egy harmadik kategóriát, az el nem ismert közösségek, vagy másként a „megtúrtek” kategóriáját. Ebbe a kategóriába tartozott – az 1905-ben elismert Baptista Egyház kivételével – minden szabadegyházi közösség. A legtöbb szabadegyházi közösség, vagyis a megtúrt egyházak jogilag korlátozottak voltak: istentiszteleteikhez rendőrhatalósági engedélyre volt szükség, és ügyeik nem a Vallás- és Közoktatásügyi, hanem a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak. De a baptisták jogi helyzetét sem lehetett igazi vallásszabadságnak tekinteni, hiszen az egész ország területén csak egy egyházközösség alakulását engedték meg; a helyi gyülekezetek lényegében kiszolgáltatottak voltak a szolgabíróknak, az államigazgatás helyi szerveinek.

Ezen a joggyakorlaton csak a 1918/19. évi forradalmak változtattak. „A Tanácsköztársaság a forradalmi rend ellenségének tekinti mindazokat, akik vallása szabad gyakorlatában bárkit is megakadályoznak, vagy megzavarnak.”¹⁵ Hogy ez mennyire volt politikai frázis vagy valós törekvés, azt a 133 nap nem igazolhatta.

*A Horthy-korszak idején (1920–1944)*¹⁶ lényegében, az 1845:43-as törvénycikk alapján, a korábbi helyzet folytatódott olyan formában, hogy az állam politikai mozgalmakként, egyesületekként kezelte a szabadegyházi közösségeket. Ezért az úgynevezett „szekták” működését a csendőrség és a Belügyminisztérium ellenőrzési körébe utalták. Az istentiszteleteket rendőri fölügyelet alá vonták, engedélyadáshoz kötték őket, s a be nem jelentett istentiszteletekért büntetéseket szabtak ki. Ugyanakkor 18 éven aluliak nem is látogathatták az istentiszteleteket. A második világháború elején, 1939. december 2-án (362.500. VII. BM. r.) a szabadegyházi közösségek mindennemű működését, istentiszteleteit belügyminiszteri rendelet tiltotta meg.¹⁷ Erről az időszakról később joggal jegyezhettem meg

Miklós Imre: „A felszabadulás előtt nemcsak azért üldözték és tekintették másod-, harmadrendű állampolgároknak a kiségyházak tagjait, mert ezt a kizsákmányoló államhatalommal összefonódó ún. történelmi egyházak így igényelték, hanem azért is, mert tagjainak többsége a kizsákmányolt, elnyomott osztályokból került ki. Üldözött helyzetük része volt az osztályelnyomásnak.”¹⁸

A népi demokratikus korszakban (1945–1948) ugyanis az új magyar államhatalom hatálytalanította az 1938:17-es törvénycikket, amelynek alapján 1939 decemberében betiltották a szabadegyházi közösségeket.¹⁹ Ebben az időszakban szabadon működhetek a szabadegyházi közösségek, bár a kormány még nem tűzte ki célul az állam és az egyház szétválasztását. Ezt – taktikai okokból – a kommunista párt sem támogatta.

A kiségyházak az 1940-es évektől kezdve közös összefogással próbálták vallásuk szabad gyakorlását elősegíteni és biztosítani. Ennek a törekvésnek az eredménye volt az 1944 őszen létrejött Szabadegyházak Szövetsége. Ennek a szövetségnek kezdettől fogva az volt a programja, hogy hangot adjon a polgári vallásszabadság elvének, amelynek lényege az állam és az egyház szétválasztása.

A Szabadegyházak Szövetsége – a későbbi Szabadegyházak Tanácsa jogelődje – már 1945 márciusában emlékiratot intézett az ideiglenes magyar nemzetgyűléshez, amelynek fő gondolata ez volt: „új vallásügyi törvényt kérünk”. A kért új vallástörvény az állam és az egyház radikális szétválasztását célozta. Az emlékiratban többek közt a következőket olvassuk: „Amikor mi, magyar szabadegyházak megszólalunk, [...] tesszük ezt lelkiismeretünk indításából, és annak a becsületes és következetes hazafiúi magatartásnak a jogán, amellyel mi – biblikus és antifasiszta meggyőződésünk kifejezésre juttatása folytán – az elmúlt rendszer mostoha bánásmódját idéztük fel a fejünkre. Az egykor elnyomott egyházak képviselői szólnak tehát az egykor elnyomott pártok hatalmon lévő képviselőihez, abban a hitben és reményben, hogy végre elmúltak azok az idők, amikor ember és ember, egyház és egyház között áthidalhatatlan korlátok emelkedtek.” A javaslat lényege a következő volt: „Mindenkinek legyen meg a joga, hogy teljesen szabadon gyakoroljon bárminő vallást, vagy ne gyakoroljon semminő vallást, vagyis ateista legyen. Teljesen megengedhetetlen, hogy a polgárok között jogi különbségek legyenek aszerint, hogy milyen vallásúak. Feltétlenül meg kell szüntetni azt, hogy hivatalos okiratokban a polgárok ilyen vagy olyan hitvallásáról akár említés is történjék.”²⁰

A vallásszabadság gondolatának ébrentartására szervezte a Szabadegyházak Szövetsége a demonstratív jellegű vallásszabadsági napokat. A szövetség célkitűzései maradéktalanul egybeestek az egyre jobban kibontakozó demokratizálódási folyamattal. A Szabadegyházak Tanácsa jogelődjének vezetői már 1947 áprilisában, sajtónyilatkozatban kijelentették: „Mi a

magunk részéről azt az egyedül evangéliumnak nevezhető álláspontot fogadhatjuk el, hogy a törvénnyel kényszerített iskolai vallásoktatást teljesen meg kell szüntetni.”²¹ (Ehhez csak annyit, hogy a kötelező hitoktatás a felnőtt-keresztséget valló szabadegyházi közösségek számára azt jelentette, hogy egy idegen, régen elhagyott vallás hittanát kényszerítették a szabadegyházakhoz tartozó, hívő szülők gyermekeire.)

Az állam és az egyház szétválasztásához az első lépést az 1947:33-as törvénycikk adta, amely a bevett és az elismert vallásfelekezetek közötti, az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről rendelkezett. (A törvénycikk előkészítése során Kiss Ferenc orvosprofesszor tárgyalásokat folytatott az illetékes kormányzervekkel.) Ezek az intézkedések történelmünk során először tették egyenrangúvá a hazánkban lévő, elismert egyházakat és vallásfelekezeteket, megszüntetve ezzel több, a kisegyházakra nézve diszkriminatív rendelkezést. Az új társadalom és az új magyar állam biztosította a kisegyházak működésének összes feltételét, s fölszabadította őket a múltbéli, megalázó helyzetükből.

A Rákosi-korszakban (1949–1956) a szabadegyházakkal az állam nem kötött egyezményt, de nem ezeknek a kisközösségeknek a húzódozása vagy ellenállása miatt, hanem azért, mert úgy ítélte meg, hogy nincs miért egyezményt kötni. A szabadegyházak anyagilag eleve függetlenek voltak az államtól, általános iskolái és középiskolái nem voltak ezeknek a közösségeknek, sőt számottevő anyagi javaik sem. Az állam és a protestáns kisegyházak megbízható ellenőrzésére elegendőnek tartották a szabadegyházak tanácsa „előléptetett” szövetségét.

A Szabadegyházak Szövetsége egy közös célért együttdolgozó, közös célért fáradozó közösség volt. A Szabadegyházak Tanácsának már tagedyházi voltak, beavatkozási joga volt a közösségek életébe. Kiss Ferenc sokat használt hasonlatával: organizáció volt ez, s nem organizmus! Ellenőrző, elnyomó szervezet, és nem élő közösség. Ebben a történelmi periódusban számos pozitív, de negatív hatás is érte a szabadegyházi közösségeket. Révai József hírhedt beszéde²² az amerikai imperializmus bérenceiként titulálta a szabadegyházakat; több lelkészt rendőri felügyelet alá helyeztek, havonta megújítandó rendőrségi engedélyhez kötötték a lelkipásztorok működését, sőt több lelkipásztortól ezt is megtagadták. Az igehirdetés szabadságát több ponton adminisztratív rendelkezések korlátozták. Az egyházi tulajdonban lévő nyomdákat államosították, az egyházak sajtótevékenységét, ifjúsági munkáját, missziói törekvéseit lehetetlenné tették.

A pozitív hatások között kell ugyanakkor számon tartanunk, hogy az istentiszteletek szabadsága (egyres lelkészek korlátozásának kivételével) mindenütt biztosítva volt. Ez a minimum az 1940-es évek betiltásainak, a Horthy-korszak ellenőrzéseinek háttérén pozitív

eredménynek számított. Ebben Kiss Ferencnek,²³ a Szabadegyházak Tanácsa elnökének és a többi, baloldali múlttal rendelkező egyházvezetőnek jelentős szerepe volt, bár belső hitelüket rontotta, hogy a demokratikus szervezeti formák külső akadályok miatt nem működhettek. A gyülekezeti tagság személyes életszférájában voltak ugyan jelei a hátrányos megkülönböztetésnek, de a tagság munkaszeretete, alkalmazkodóképessége, és az, hogy zömmel a kétkezi munkások közül kerültek ki, a gyülekezetek tagjait átsegítette a feszültségeken. A legtöbbször nem utakat, hanem egérutakat találtak. Az is pozitív hatásként könyvelhető el, hogy az új magyar állam végül is egyformán kezelte a korábban teljesen jogfosztott egyházakat a történelmi egyházakkal. Ez teremtette meg a társadalmi alapját a szabadegyházak és a történelmi egyházak összebékülésének, viszont sok feszültséget okozott, hogy egyházaink korábban meglévő külkapcsolatai elsorvadtak. Ennek az ellentmondásos korszaknak a végén, 1956-ban a szabadegyházi közösségekben nem váltották le az egyházvezetőket. A szabadegyházak tagjai nyugodtak maradtak, a november 2-i Mindszenty-féle rádióbeszéd²⁴ viszont egyöntetű aggodalmat váltott ki. A vallásszabadság védelmét ugyanis a lassan liberalizálódó rendszerben még mindig jobban biztosítva látták, mint a főkegyúri jogra apelláló bíboros prímás nézeteiben.

A kis lépések politikájának kora (1957–1985) azon a hivatalos nézeten alapult, hogy „aki nincs ellenünk, az velünk van”.²⁵ Ez határozottan kedvezett a szabadegyházi gyülekezetek tagjainak: fokozatosan csökkentek ugyanis az adminisztratív korlátozó tényezők, az egyes tagegyházak élettevékenysége egyre szabadabbá lett. A Szabadegyházak Tanácsa elnökének személyes hatalma viszont fölértékelődött azzal, hogy rajta keresztül, az ő közbenjárásával voltak érvényesíthetők a nagyobb mozgásszabadsággal járó jogok, amelyek az állam és az egyház lépésről lépésre javuló viszonyának eredményei voltak (lelkészigazolvány, sajtó, építkezések lehetősége stb.). Ő volt a kisegyházak számára a proletárdiktatúra fenyegető ökle. Ez zavarta a szabadegyházi közösségek demokratikus önállóságát, és gyámság alatt tartotta a hívő közösséget. A társadalomban bekövetkező bizonyos mozgások is kedveztek a szabadegyházi közösségeknek. Fölértékelődtek a közgondolkodásban a puritán életeszmék, amelyek egyszerre jelentettek új lehetőséget és kísértést is.²⁶

A szabadegyházi közösségekben a teológiai munka iránti igény is megnőtt. Mivel azonban a demokratikus formák csak nehezen jutottak érvényre, a közös teológiai munka – amely az ún. „szolgálatteológia” egy szabadegyházi iskolájának, alkalmazott változatának tekinthető – többször sértette a különböző kisegyházak sajátos teológiai identitását. Nem bontakozhatott ki a szabadegyházak jellegzetes missziói látása; az egyházvezetés belső, demokratikus ellenőrzése szintén nem valósulhatott meg. A diktatúrában nem élhetnek meg a demokratikus sejtek. Ezzel párhuzamosan megjelentek az egyházvezetéssel szembenálló

bázisközösségek, amelyek bizalmatlanul fogadták a teológiai munka eredményeit. A teológiai munka megélénkülésével párhuzamosan viszont jelentősen javult a szabadegyházi közösségek kapcsolata a történelmi protestáns egyházakkal. Őszintébben tudtak a kis egyházak a szolgálatról beszélni, mint a hatalmukat veszített, mégis politikai befolyásra törekvő, történelmi vallásfelekezetek; ugyanakkor ez a személyes karriervágy kísértését erősítette, amit az államhatalom igyekezett manipulációs eszközként felhasználni. Ennek ellenére a szabadegyházi közösségek elfogadott és becsült részei lettek a magyar kereszténységnek.

A demokratizálódás szakasza (1985-től) egybeesik az egyházvezetők nemzedékváltásával. Ezt a nemzedékváltást jelzi Lékai László bíboros, Káldy Zoltán püspök, Szakács József SZET-elnök, és Salgó László főrabbi halála, valamint Bartha Tibor nyugalomba vonulása. Az vitatható, hogy ez egy új korszak tudatos indulása-e, az viszont minden kétséget kizáróan bizonyos, hogy a helyükre álló új generáció nagyrészt új egyházvezetési stílust jelentett. Nyilvánvaló, hogy minden egyház számára nagy kihívás lett a magyar társadalom meginduló demokratizálódása, ami a rendszerváltáshoz vezetett. Ez együtt kellett volna járjon az egyházak megújulásával is, ami nem következett be. A restaurálás anakronisztikus álma még nem reformáció. A nosztalgikus délibábot kergető egyház egyre messzebb kerül a valóságtól.

1. 2. A szabadegyházak és a történelmi egyházak

A magyarországi szabadegyházak közösségének indulása arra a tragikus egyháztörténelmi korra tehető, amikor a puritán gyökerű protestáns népi kegyesség és az egyház hivatalos etikai tanítása között a legmélyebb volt a szakadék. Tudományos vizsgálódások egész sora bizonyítja, hogy a szabadegyházak létrejöttének történelmi oka éppen ez a lelki válság volt. Egy kissé karikírozva, úgy lehetne ezt jellemezni, hogy elsősorban nem az emberek hagyták el az egyházat, hanem az egyház hagyta el, hagyta magára az embereket. A több emberöltő óta működő parasztekklézisok – amelyek jelentős szerepet játszottak az egyház megtartásában –, a modernebb élethez jobban illeszkedő, belmissziói mozgalmak lettek gyanúsak és hovatovább üldözendők az egyház hivatalosai előtt. Ma már nehéz elhinni, hogy pl. Kecskeméti Ferenc békési lelkipásztor ellen azért indult eljárás titkos baptistaság vádjával, mert családi istentiszteletet tartott tanyai református híveinek hajlékában.²⁷ Épp így az is nehezen érthető, hogy 1854-ben a budai helytartótanács buzdította szívre ható szavakkal a protestáns szuperintendenseket arra, hogy gondoskodjanak a nép és az ifjúság neveléséről, nehogy terjedjen a nazarénizmus.²⁸

Ennek ellenére már a múlt században is kialakult egy ökumenikusabb, türelmesebb kapcsolatokra törekvő álláspont is. Rottmayer János, az első magyarországi baptista a Pesti Evangélikus Árvagyület alapító tagja volt. A szabadegyházak magyarországi missziói kapcsolatban álltak a pesti református leánygyülekezettel. Meyer Henrik, a szervezett baptista misszió alapítója jó kapcsolatokat ápolt Pap Gábor dunántúli református püspökkel, aki ott volt az első baptista templom, a Wesselényi utcai gyülekezeti ház megnyitó istentiszteletén is.²⁹

A barátságra, a közösen megértett ígén alapuló barátságra tehát sok példát találunk, mégsem ez volt az általános. Sőt: azokat, akik ilyen véleményen voltak, az egyházak vezetősége és hangadó közvéleménye elítélte, „szektássággal” vádolta. Jellemző epizód, hogy a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* az 1918-as forradalom idején sajnálkozva írta: ezután „nem lehet karhatalommal elvezettetni a baptista atyafit, aki a roskadozó református gyülekezetek romjain megjelenik. Ha össze nem szedjük magunkat, ötven év múlva mi leszünk a szekta és ők az egyház.”³⁰ A Horthy-korszakban csak élesedett az ellentét: a „szekta” lett a baj okozója (nem pedig a baj következménye). Egymás után jelentek meg szenvedélyes, túlfűtött hangú cikkek a szekták ellen, amelyekben a szabadegyházak híveit a társadalom ellenségeinek igyekeznek kikiáltani. Az indulatoktól fűtött vitairatokból nehéz rekonstruálni, mi is történt valójában; jobb forrás a mértéktartóbbnak tűnő statisztika, ami mégis sok érdekes dolgot árul el. „A baptistákhoz való áttérések adataival először 1907-ben találkozunk a statisztikai kimutatásokban. Mindjárt ebben az első évben a baptista egyházba áttérőknek a száma 989, ebből 648 lélek a református egyházból tért át a baptista felekezetre. Alig csalódunk, ha úgy ítéljük, hogy ennek az évnek ezen feltűnő adatai csak úgy érthetők meg, hogy az áttérők nagy része már régen a baptizmus híve volt, azonban régebbi felekezetét hivatalosan csak most hagyta el, amikor a baptizmus a törvényesen elismert felekezetek sorába lépett.”³¹ A számok ugyan csökkentek az évek során, de az áttérés tendenciája nem változott. „A legtöbb hívet a baptisták a református egyházból hódítottak el; 1913 végéig összesen 716 református férfi és 945 református nő lett baptistává. Sorrendben ezután a róm. kat. egyház (232 férfi és 289 nő), a görögkeleti (258 férfi és 199 nő), majd az evangélikus egyház (180 férfi és 222 nő) következik. A viszonylagos veszteség nyilván a református egyházban a legnagyobb, de utána azonnal az evangélikus egyház következik, s csak azután a görögkeleti és római katolikus egyház. Megállapítható az is, hogy a baptista felekezet híveit erősen tudja tartani; a hozzá térők csak nagyon kis százalékban térnek vissza vagy át egy másik felekezetre.” De a statisztika szerint nemcsak az első világháború előtt növekedett állandóan a baptisták létszáma. Karner Károly megállapítása szerint „a baptista gyülekezet a törvény által is elismert megalakulása óta statisztikailag is megállapítható gyors gyarapodást mutat”. „Az azóta elmúlt évek adatai – folytatja a statisztikus – ezt a megállapítást

igazolják, amennyiben a baptizmus hódító ereje állandóan növekvőben van. 1922 óta a betérők száma, 1926 kivételével, amikor 363 volt, állandóan 500 felett mozgott, sőt 1925-ben 753-ra ugrott fel. A legtöbb veszteséget a baptisták javára ismét a református egyház szenvedte, amennyiben 1919–1927-ig 1890 református lett baptistává.” Ugyanez a tendencia figyelhető meg a felekezetenkívüliek számát illetően: itt is a református egyház szenvedte a legérzékenyebb veszteségeket.³²

Bizonyára ezek a statisztikai tények is motiválták a Református Egyetemes Konvent döntését 1937-ben, amikor határozat született a baptistákkal folytatandó tárgyalásra. Ravasz László püspök meghívólevelére Nagy Pál válaszolt. Eszerint a felekezet vezetősége „örömmel késznek mutatkozik arra, hogy az indítványozott megbeszélésen részt vegyen... A krisztusi egyházak közötti békének s a krisztusi tanítványok közötti testvéries viszonyoknak előmozdítása céljából mindig szívesen közreműködtünk, s ezt tenni – az egyházak autonómiájának s a lelkiismereti szabadságnak kölcsönös tiszteletben tartása mellett – a jövőben is hajlandók vagyunk.”³³

Az igazi párbeszédhez a föltételek azonban csak a második világháború után teremtődtek meg. Ennek első jele az Országos Református Szabad Tanács 1946. augusztus 14–17. közötti, Nyíregyházán hozott határozatai: „Bűnbánatot tartott a Szabad Tanács a kisebb protestáns egyházak és közösségek irányában tanúsított szeretetlen és elzárkózó magatartásáért, részvétlenségéért és az ellenük elkövetett bántásokért. Mindezekért bocsánatot kért.”³⁴ A bűnbánat megrendítő betetőzője volt, amikor Bereczky Albert püspök 1953. november 24-én a Baptista Egyház jubileumi közgyűlésén kért bocsánatot az elődök elkövetett bűneiért.³⁵ A bűnbánat itt is új lehetőségeket fakasztott. Köszöntőjében, amit 1972-ben, a Baptista Egyház 125. éves jubileumán mondott el Bartha Tibor püspök, minden szabadegyházi közösségre érvényes szavakban foglalta össze a múlt máig érő tanulságait: „Hálát adunk baptista testvéreinkkel együtt a múltért, mert felismertük, hogy Isten Lelke a baptista misszió által ébredést munkált magyar földön egy olyan időszakban, amikor e hazában az ún. történelmi evangéliumi egyházakban a lelki élet elsekélyesedett. Egyházaink közös történelmének a kezdetét éles ellentétek jellemezték. A hazánkban már korábban meggyökerezett egyházak az államhatalom segítségével akartak védekezni a baptizmus térhódításával szemben. Isten irgalmas és hatalmas keze úgy irányította közös történelmünk folyását, hogy az ellentétek hovatovább veszítettek hevesességükből és helyet adtak a megengesztelődés testvéri folyamatának.”³⁶

Miben realizálódtak a kivirágzó testvéri kapcsolatok? Egymás értékeinek kölcsönös becsülésében, az egymástól való tanulás lehetőségeinek fölfedezésében. Ezen az alapon indult el

egy nagyon sokoldalú kapcsolat a különböző szabadegyházi közösségekkel: ebben része van a lelkipásztorok kollegiális közösségének éppen úgy, mint a gyülekezetek ma már hagyományosnak mondható imaközösségének, vagy a különböző ökumenikus fórumokon való szolgálatnak is. Ez a testvéri kapcsolat azon épül, hogy a közös erőfeszítések nem gyöngítik, hanem erősítik az egyház identitástudatát, sajátos hitbeli nézetét.

Az „általános” kereszténység – megízeltlenült kereszténység. Az általunk fölismert igazsággal kell szolgálni úgy, hogy rajtunk keresztül Isten Igéje választ adjon a mai ember mai kérdéseire. Nem a kompromisszum, hanem Isten igazságának jobb megértése hozza közelebb a különböző keresztény közösségeket. A szabadegyházak egy része nem tart szervezett kapcsolatot az ökumenikus világmozgalommal, ennek ellenére kész az együttműködésre a különböző felekezetekkel, vagy akár a különböző világnézetű emberekkel. Például a H. N. Adventista Egyház – sem közvetlenül, sem a Szabadegyházak Tanácsa közvetítésével – nem volt tagja az Egyházak Világtanácsának, sem pedig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem tudja megtalálni azokat a közös pontokat, ahol egymás értékeinek kölcsönös tiszteletben tartása mellett szolgálhat.

A szabadegyházi közösségek és az úgynevezett történelmi egyházak kapcsolatainak javulása igazából 1957 után bontakozott ki. Alapja elsősorban közös sorsuk fölismerése és hordozása volt.³⁷ Ez különösen a különböző jellegű ökumenikus világkonferenciákra való felkészülésben és az ott folytatott munkákban mélyült el. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke 1964-ben a hazai ökumenikus kapcsolatok egyik legfigyelemreméltóbb gazdagodását abban látta, hogy a Szabadegyházak Tanácsa mint szervezet bekapcsolódott ezekbe a társadalmilag is egyre jelentősebb fáradozásokba.³⁸ Ezért az egyes, hatalomra törő szakadár mozgalmak pontosan ezeket a kapcsolatokat támadták, tovább gyöngítve a legitimizációs nehézségekkel küzdő vezetők tekintélyét. A megváltozott helyzet a közösségekben is mélyreható változásokat idézett elő. Megnőtt a befolyásuk, egyre nagyobb igény lett a jól képzett szabadegyházi lelkipásztorokra, akik a mai teológiai tudományok ismeretében tudják megfogalmazni hitüket.

A szabadegyházi közösségek lelkészképzése már régóta megoldatlan föladat volt, bár a legtöbb szabadegyházi közösségben már magyarországi indulásuk idején mutatkozott a lelkészképzés igénye. A második világháború előtti időben a rendszeres és hivatalos lelkészképzésnek jogi akadályai voltak; csak az elismert Baptista Egyháznak sikerült megteremtenie lelkészképző szemináriumát. A többi szabadegyházi közösség lelkészeit vagy külföldön képezték, vagy pedig képzetlenül, illetve autodidakta úton elsajátított ismeretek birtokában látták el föladataikat.

1945 után viszont az egyes tagedyházak kis létszáma, valamint a megfelelően képzett tanári kar hiánya akadályozta a módszeres lelkészképzést. Kellő számú kezdeményezésben nem volt hiány. A kapcsolatok javulása után, az 1950-es évek második felétől lehetőség nyílt rá, hogy szabadegyházi lelkészhallgatók a református és az evangélikus teológiai akadémiákon tanuljanak. Ez a lehetőség jól kamatozódó kezdet volt, de semmiféleképpen nem oldhatta meg az egyre jobban sürgető lelkészhiányt. A Szabadegyházak Tanácsa 1966–67-ben elhatározta, hogy előkészít egy közös lelkészképzésre lehetőséget nyújtó tervet. Tekintettel a sürgető föladatakra, 1967 őszén egy kétszakaszos tanterv megvalósítását kezdte el a Szabadegyházak Tanácsa. Terveik szerint az első három esztendőben általános ismereteket nyújtanak egy szélesebb körű hallgató gárdának, majd pedig még két, két és fél esztendő alatt a legkiválóbbakat egy olyan végzettséghez segítik, ami megfelel az átlag protestáns teológiák színvonalának. A szabadegyházi lelképásztorok új nemzedéke egyenrangúnak, egyenjogúnak érzi magát a többi protestáns lelképásztorral. Ez segít abban is, hogy a kisebbségi tudattal eredményesen vegyék föl a küzdelmet.

1. 3. Az erkölcsi törekvések mai teológiai dimenziói

Az egyház akkor hal meg, ha moralizál, akkor él, ha erkölcsi kötelességét szolgálva teljesíti. Milyen elméleti föladatok mutatkoznak ma a kisebb protestáns egyházakban? Hogyan lehetne jobb alapot, megvalósulási területet biztosítani azoknak a morális elemeknek, amelyek a szabadegyházak napi gyakorlatában megmutatkoznak? Néhány vizsgálódásra méltó gondolatot emelek ki itt, a teljesség igénye nélkül.

(1) Elsősorban a szabadegyházi közösségek szociológiai helyzetéről kell néhány szót szólnunk. Közösségeikbe önkéntes döntés útján, szabadon kell mindenkinek belépni, de ez a döntés 1945 előtt – sőt még utána is jó ideig – bizonyos előítéletet váltott ki a hívő emberek környezetéből. „Szektás”-nak lenni – szégyen volt. Aki ezt a döntést vállalta, vele együtt vállalnia kellett a megvetést is. Sokszor rokonaik, jó barátai, korábbi ismerőseik fordultak szembe velük; így emberi kapcsolataikat a gyülekezetben, a hittestvéri környezetben élték meg, s ezt a közösséget nemcsak a belső meggyőződés, hanem a külső előítéletek is összetartották. 1945, de különösen 1956 után a vallásos előítéletek fokozatosan megszűntek, és ezzel párhuzamosan a társadalomban fölértékelődtek azok a puritán erkölcsi normák, amelyek a szabadegyházi közösségekben kötelező életgyakorlatnak számítanak.

Ez a folyamat együtt járt a szabadegyházi közösségek társadalmi fölértékelődésével, aminek az lett a következménye, hogy kapcsolataik többirányúak lettek, s megszűnt a külső

előítéleteknek az a nyomása, ami korábban szinte összecementezte az egyes szabadegyházi közösségeket. Erre a folyamatra egy szomorú jelenségsor figyelmeztet. A társadalmi fölértékelődésükkel párhuzamosan különböző alternatív vagy szakadár csoportok jelentek meg, amelyek soraiban gyakran világidegen elképzelések is megfogalmazódtak. Azzal érveltek, hogy „jobban el kellene zárkózni a világtól, mert az egyház annál erősebb lesz lelkiileg, minél rosszabb körülmények között él, minél ellenségesebb az állammal”. Ebből a gondolkodásból legföljebb valami hamis mártíromság-tudat alakulhatott ki, ami együtt járt a valóban szektás, izolációra való törekvéssel és különböző, karizmatikus furcsaságokkal, amelyek végső fokon elidegenítik ezeket a csoportokat a társadalomtól. A szabadegyházi közösségek nem figyeltek ezekre a szociológiai törvényszerűségekre, és nem tanultak belőlük. Pedig meg kellett találniuk a gyülekezet belső összetartó értékeit, szolgálatának célját, üzenetét a mai kor mai emberéhez. A szakadár mozgalmak ellen sohasem negatív, hanem mindig pozitív eszközök lehetnek csak helyénvalók: az egyes egyházak küldetésének tartalmát, mondanivalóját kell hitelesebben megfogalmazni. 1990 után csak annyiban változott a helyzet, hogy viszonylag könnyű és egyszerű lett új vallásfelekezeteket alakítani. Több ilyen leváló mozgalom új névvel, önálló szervezettel próbálja egyéni látását képviselni, vagy különböző nyugati, rokon jellegű mozgalmak támogatásával igyekszik új létalapot teremteni.

(2) A szabadegyházi közösségek teológiai eszmélődésének jelenlegi szakaszában konkrét válaszra vár ez a kérdés: van-e szabadegyházi teológia? S ha van, akkor milyen? „*A közös keresztény tradíció szektás elszíneződései*”³⁹ címmel tanulmányt írtam az egyes keresztény felekezetek születésének modelljéről. Ebben, a reformálásra váró kérdések felismerésétől a szervezeti struktúra kiépítéséig vezető út néhány törvényszerűségét vázoltam föl. Itt lényeges elem az önálló, rendszeres teológia kiépülése. Ez a folyamat, tapasztalataim szerint, a magyarországi szabadegyházakon belül is folytatódik. A mai magyar protestáns teológiát az az alapfölismerés irányítja, hogy az egyház nem uralkodásra, hanem szolgálatra hivatott el. Ezt az alapfölismerést biblikus meggyőződésük és történeti tapasztalataik alapján vállalták a szabadegyházak, de emellett azt is tudatosítaniuk kell, hogy ezen belül van egy önálló szabadegyházi irányzat, ami nem apokrif és nem is epigon, hanem sok ponton eredeti, a puritanizmus teológiai örökségéből továbbfejlesztett teológiai örökség, s alkalmas rá, hogy tovább gazdagítsa és termékenyítse a protestáns teológiát. (Ez már az 1940-es évek második felében nyilvánvaló volt; elég itt Kiss Ferenc néhány nagy hatású cikkére, tanulmányára utalnunk.) A szabadegyházakban folyó munkának az a jellemzője, hogy gyakorlatibb, gyülekezet közelebb, mint a nagyobb protestáns egyházak teológiai munkája. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy nincs jó gyakorlat biblikusan igényes, elméleti alapvetés nélkül. További

fáradozásra van tehát szükség, hogy a szabadegyházak megtalálják rendszeresen végiggondolt, megszervezett életformájukat. Többször megmutatkoznak az elméleti igényesség megtorpanásának a jelei is, ami együtt jár a teológiai kutatási kedv csökkenésével. Ennek talán az is az oka, hogy keveset beszélünk az elméleti kérdések föltárásának gyakorlati hasznáról.

(3) Harmadszor, néhány egyházszerkezeti problémát is meg kell említenünk – teológiai nyelven szólva a szabadegyházi közösségek kibernetikai problémáját. (A kibernetika a teológiában az egyházkormányzás önkritikai vizsgálata.) A szabadegyházi közösségekben a múlt századi polgári demokratikus társadalom modelljének nagyon sok pozitív eleme tükröződik. Régóta tudjuk, hogy az egyházszerkezet formájára, mechanizmusára az ókortól napjainkig hatottak azok a társadalmi struktúrák, amelyekben az egyes gyülekezetek megszülettek. (Elég ezzel kapcsolatban Max Webernek a protestantizmus és a kapitalizmus kapcsolatára utaló kutatásaira gondolnunk.) Ma társadalmunkban egy demokratikus megújulás megy végbe; most tanuljuk a demokratikus társadalmi viselkedési formák egész sorát. Ezeknek gyökerei, elemei a szabadegyházak szervezetében is kimutathatók. A társadalom demokratikus megújulása arra kell sarkalljon minket, hogy ezzel párhuzamosan egyházszerkezeti rendünk demokratikus alapjait újra föltárjuk, és az elveket a gyakorlatban érvényesítsük. Nem kívülről kell transzplantálni, beültetni a demokratikus rendszereket, hanem a belső hagyományokat, a demokratikus tartalékokat kell felszínre hozni.

(4) A szabadegyházak életének negyedik jellemzője az, hogy ezek a közösségek is a dialógus szituációjába kerültek. Mi ennek az oka? A föntiekben utaltam már arra, hogy társadalmunkban fölértékelődtek a szabadegyházi közösségek, mivel az általuk képviselt puritán gyökerű erkölcsi normák – a józanság, a mértékletesség, a munka szeretete, a családcentrikus magánélet, a békesség keresése a közösségi életben stb. – szintén fölértékelődtek. Ez azzal járt, hogy tagedegyházaink nemcsak helyüket, hanem tennivalóikat is megtalálták a mai társadalomban. Az igazi és gyümölcsöző dialógus alapja pedig a tett, és nem a szó. Itt is kell azonban tennünk két kritikus észrevételt. Amit az egyházak tesznek, azt nem mindig látjuk a dialógus összefüggésében. Sokszor, bibliai szóval élve „ragadomány”-nak, magántulajdonnak érezzük ezen a téren szolgálatunkat, s zavart értetlenség vesz erőt rajtunk, ha azt látjuk, hogy mások is szolgálnak, részt kérnek „föladataink”-ból. Pedig másokért csak úgy szolgálhatunk, ha készek vagyunk a másikkal együtt dolgozni.⁴⁰

(5) A szabadegyházak missziójának – végül – felelnie kell a misszió mai kihívására. A protestáns egyházak teológiájában sokáig tabu-téma volt a „misszió”-ról beszélni, mivel úgy tűnt, hogy ez barátságtalan lépés a másként hívők vagy az ateisták felé. Már az 1981-es, debreceni párbeszédkor nyilvánvaló lett ennek az elképzelésnek a tarthatatlansága. Ez a hazai

„elbizonytalanodás” egybeesett a nemzetközi missziói tudomány átértékelődésével, elbizonytalanodásával. Ennek a folyamatnak a hatása nálunk, szabadegyházi közösségeknél is zavarokat okozott. Mindig hangoztattuk a szükségességét, de nem gondoltuk végig úgy a misszió-küldetésünket, hogy ez nem más, mint választ adni mai életünk kérdéseire, mai módon. Közben egyre jobban hiányzik missziói tevékenységünk elméleti alapjainak tisztázása, és elavul a gyakorlata is: szinte süketek párbeszédéhez kezd hasonlítani. Másra felel, mint amit kérdez tőlünk az élet. Sok fiatal például formálisan akarja Kornya Mihály missziói módszerét utánozni: „ugyanúgy” akarja csinálni, ahelyett hogy *ugyanazt* csinálná, de a mai ember mai kérdéseire keresve a választ. Ez a fajta misszió csődhöz, kudarcérzéshez és végül világidegenséghez vezet. A misszió csődje pedig – bezárt ajtó. Keresnünk kell tehát a misszió mai formáját. Egyre jobban tudatosítanunk kell, hogy a misszió, a Jézus tanításai alapján élő gyülekezet szolgálatának a tudománya. E nélkül a tágabb körű, sokoldalúbb missziói szemlélet nélkül az egyház elidegenedik a világtól, és elindul a céltalanná válás útján.

1. 4. Erkölcsi törekvések a szabadegyházak mai életvitelében

A második világháború vége – mint láttuk – gyökeres fordulatot hozott a szabadegyházi közösségek életében: ledőltek a gátjai a vallásszabadságnak és a hitgyakorlatnak. A szabadegyházi közösségek tagjai nem vesztettek sem földet, sem bankot, sem gyárat, mivel a társadalom legszegényebb rétegeiből toborozták tagjaikat. A Szabadegyházak Szövetségének kezdettől fogva programja volt az állam és az egyház szétválasztása,⁴¹ ezért támogatta még az iskolák államosítását is. A szabadegyházak tagjainak megnőtt a politikai aktivitása, létszámban is megerősödtek (az adventisták taglétszáma például megháromszorozódott). Egyes protestáns belmissziói mozgalmak Szabadkeresztény Gyülekezet, Evangélikus Testvérgyülekezet néven csatlakoztak a Szabadegyházak Szövetségéhez. Az általános urbanizálódással együtt megerősödtek a városi gyülekezetek, ami együtt járt az egyes közösségek kegyességi gyakorlatának a módosulásával, jóllehet máig is őrzik a szabadegyházi gyülekezetekre jellemző puritán életstílust és az aktív, gyülekezeti, hit- és életközösséget.

A társadalmi változásokkal együtt – mint említettük – kezdetét vette a kisegyházak társadalmi fölértékelődésének folyamata. A szabadegyházi közösségekben erősen élt és él egy tisztességes munkára, a szorgalomra, az adott szó megtartására épülő, puritán erkölcsiség, márpedig a megbízható, jó munkás, az egyszerű életvitelű, tiszta múltú és jelenü ember értéke a társadalomban megnőtt. A szabadegyházi gyülekezetek laikus vezetői között egyre több társadalmilag megbecsült munkás és értelmiségi foglalt helyet; a szabadegyházi

gyülekezetekben is kialakult egy népi gyökerű értelmiség. Mint láttuk, a megváltozott közjogi helyzettel a történelmi egyházak véleményváltozása is bekövetkezett. A szabadegyházi közösségekben – a jelzett társadalmi változások hatására – hamar kialakult egy olyan egyházi réteg, amely a társadalmi felelősség szintjéig is eljutott, s a befelé fordulás helyett – ami az elnyomott helyzetben a menekülést jelentette a hívő ember számára – a nyílt, a társadalmilag is hasznos, szolgáló kereszténység típusát vállalta. Ezt elősegített a szabadegyházi gyülekezetek hajlékonyabb életformája is: a hagyományaik által megkötött történelmi egyházakkal ellentétben a szabadegyházi gyülekezetek kis sejtjei sokkal rugalmasabban tudtak beilleszkedni és a társadalmi változásokhoz alkalmazkodni. A kisközösségeknek mindig egy fontos missziója volt, hogy megkeresse a társadalomba beilleszkedni nem vagy csak nehezen tudó rétegeket. Ilyenek a mai, dinamikusan változó magyar társadalomban is vannak (lakótelepek, nyugdíjas rétegek stb.). Talán ezzel kapcsolható össze az a karizmatikus jellegű fordulat is, amely az egész magyar, vallásos életben kimutatható a 70-es években. Elég itt a római katolikus bázisközösségekre⁴² a protestáns egyházak karizmatikus irányú köreire,⁴³ a szabadegyházi gyülekezetekben a szabad keresztényekre⁴⁴ vagy a nazarénusok között kibontakozódó karizmatikus irányú ébredésekre utalni.⁴⁵

A szabadegyházi közösségek életmódbeli változása, törvényesen rendezett új helyzete próbára tette a gyülekezetek kisközösségeinek belső kohézióját. Korábban a szabadegyházi közösségek híveit a meglehetősen erős társadalmi előítélet a társadalmi lét periferiájára szorította; nagyon sok család, baráti kör megszakította kapcsolatait „szektássá” vált tagjaival. Ezt segítették még azok a puritán szokások is, amelyek a szabadegyházi gyülekezetek tagjainak életvitelében, viselkedésében, étkezési szokásaiban, szórakozásában jelentkeztek, s amelyek a kiségyházi lét közös, elengedhetetlen jegyei voltak.

A társadalmi előítélet azonban nemcsak elválasztott, hanem sokszor – a rokoni köteléknél is erősebben – összekapcsolta a hittestvéreket. Ennek következtében a gyülekezetek belterjesen élő, sok szállal összekötött kisközösségekké váltak. Itt találta meg minden beintegrálódott tag a maga baráti, rokoni, emberi kapcsolatait. Ezt az összekovácsolódást a múltban legtöbbször a szociális nyomor is segítette.

A szabadegyházi közösségek jogi és ezzel párhuzamosan társadalmi fölértékelődésével a külső előítéletek csökkentek, sőt a hívői életvitellel járó, etikai értékek társadalmi hasznossága egyre nyilvánvalóbbá vált, amikor a nyomor helyébe az anyagi jólét lépett, hiszen a puritán életvitel, a szorgalmas munka tisztelete és gyakorlata ezt szükségszerűen magával hozta. A társadalmi fölértékelődés viszont egyidejűleg gyöngítette a szabadegyházi gyülekezetek belső kohézióját. Mivel a külső társadalmi előítéletek nyomása megszűnt, új erőfeszítéseket kellett

tenni annak érdekében, hogy megtalálják a közösséget-teremtő belső erőknek azokat az új forrásait, amelyekre a mai embernek szüksége van. Ez a folyamat a szabadegyházi közösségekben nem ment végbe zökkenőmentesen. Egy, a későbbiekben megvizsgálandó, szekularizációs folyamatot indított el.

Egy szabadegyházi közösségbe nem lehet beleszületni, hanem csak felnőtt korban, tudatos döntés alapján lehet a tagjává válni. A tudatos döntést „megtérésnek” nevezik. Ezt a többletfordulatot minden esetben megváltozott életvitellel kell igazolni, amely a hívő egész életmódját befolyásolja. (A megtérést a szülők, a rokonság példája természetesen erősen motiválja, mindazonáltal nem minden hívő szülő gyermeke válik a szabadegyházi közösség tagjává.) A „megtérést” a legtöbb egyházban a felnőtt korban bekövetkező megkeresztelkedés pecsételi meg. A metodista egyház kivételével minden szabadegyházi közösség a felnőtt keresztelést alkalmazza, amit az alapvető hitpontok tanítása előz meg. A keresztelést vízbe merítéssel végzik. A jelöltek rendszerint fehér ruhába öltöznek, és a Biblia keresztelésre vonatkozó parancsának az ismétlése után a lelkipásztor vízbe meríti a jelöltet. Régen a keresztelés rendszerint a szabadban történt, ma már inkább a szabadegyházi templomokban épített keresztelőmedencékben. Az istentisztelet egyszerűek, spontánok, kevés liturgiai előírás köti meg őket. Általános a hétköznapi istentisztelet is. Arra törekednek, hogy a gyülekezet a közös énekléssel, imádkozással, sőt az Ige hirdetésével részt vállaljon benne. Az igehirdetés áll az istentisztelet központjában, de az éneklésnek és a közös imádkozásnak is jelentős szerepe van; a karizmatikus, pünkösdi jellegű közösségekben a fő hangsúly erre kerül. Az úrvacsorai istentisztelet protestáns típusú: két szín alatt, kenyérral és borral adják; az adventisták kovásztalan kenyeret és mustot használnak. Az úrvacsorát a testvéri összetartozás jelének is tekintik.

A hívő ember életvitele puritán normákra épül. Megkövetelik a szorgalmas munkát, az ételben-italban való mértékletességet. A legtöbb szabadegyházi közösség antialkoholista, vagy legalábbis nagyon kis mértékben engedi meg a szeszes italok élvezetét; csak annyira, hogy tagjai meg ne részegedjenek. A dohányzást káros szenvedélynek tartják és tartózkodnak tőle. Ide tartozik az is, hogy a szabadegyházi közösségek igyekeznek az ünnepet teljesen az istentisztelet céljára fordítani és tartózkodni azon a hétköznapi munkától. A gyülekezeti életben az egyházfegyelmet gyakorolják: a rendetlen életű, az egyház hitbeli és erkölcsi normáival szembeszegülő tagokat kizárják soraikból. Egyházi szervezetüket, gyülekezeteiket a tagok szabad, önkéntes adakozásból tartják fenn, ami sokszor a tagok összjövedelmének a tíz százalékát is meghaladja. A szabadegyházak az élő gyülekezetek közösségére épülnek, bár van

olyan szabadegyházi közösség is, amely demokratikusan választott képviselők irányította világszervezettel rendelkezik (adventisták, metodisták).

A szabadegyházi közösségek az egyetemes papság elvét vallják: ez azt jelenti, hogy nem ismernek különbséget laikusok és klerikusok között. A különböző feladatkörök ellátására a gyülekezet választ meg tisztségviselőket; a legtöbb szabadegyházi közösségben demokratikus választással, jelöléssel, a nazarénusoknál pedig közmegegyezéssel. A gyermek megszületésekor névadót nem tartanak. Elviszik bemutatni az imaházba, a lelkész imádkozik érte és „felajánlják az Úrnak”. A legtöbb szabadegyházi közösség jelentős fáradozásokat tesz a gyermekek vallásos nevelése érdekében. Amelyik gyülekezet ezt elmulasztja, az annak a veszélynek teszi ki magát, hogy a közösség kihal, elnéptelenedik.

A szabadegyházi közösségek tagjainak szórakozása is puritán. Legtöbbje elítéli a mulatozást és a „hangos dínomdánomokat”. Korábban nem jártak színházba, moziba, nem olvastak kétes értékű irodalmat, nem hallgattak rádiót és nem néztek televíziót sem. Ezek a fönntartások ma már lassan megszűnnek, de azt tartják, hogy „egy hívő ember megválogatja a maga szórakozását is”. (A lakodalomban is a szerény egyszerűsége törekedtek.) A baráti társaság, a közös kirándulás, a közös éneklés, a különböző gyülekezeti rendezvények, a szeretetvendégségek és a hittestvéri segítség töltötte ki a kiségyházi hívek szabadidejét. Az öltözködésben is megnyilvánul a puritán szellem. Máig óvakodnak a divat túlzásaitól, bár az öltözködésre vonatkozó szabályokat ma már nem tartják be olyan rigorózan, mint egy emberöltővel ezelőtt, amikor kötelező volt a hagyományos, puritán viselet, s tilos volt a nyakkendő, a színes, „divatos” női ruha, a dauerolt frizura. A szabadegyházakban ma is él a családi istentisztelet hagyománya. A gyermekeknek bibliai történeteket mesélnek, naponta közösen olvasnak Bibliát, imádkoznak és megszokott énekeiket éneklik. A temetéseken igyekeznek a népszokásokat visszaszorítani, és a sírás helyett a vigasztalásra helyezik a hangsúlyt.

2. HOGYAN SZÜLETTEK A SZABADEGYHÁZAK?

A különböző szabadegyházak hitének egyik fontos felismerése, hogy az istentiszteletet nem lehet a templomok falai mögé száműzni. Az istentisztelet – mindennapjaink része. Ebből a nagyon egyszerű felismerésből születtek a magyarországi protestáns kiségyházak. A történelmi egyházak sokszor megfedkeztek hagyományuk egy nagyon fontos részéről, az állandó istentisztelet szükségességéről.

Hogyan születtek a szabadegyházak? Erre választ ad az is, ha a magyar protestáns kegyesség egyik fontos, a múlt század végére elhaló gyakorlatának, a házi istentiszteletnek a történetét áttekintjük, ami nem díszes, liturgikus esemény, hanem a *személyes kegyesség* egyik fontos megnyilvánulási formája. Ezért nem a református liturgika történetében téma ez elsősorban. Sokkal inkább a kegyességtörténeti kutatások feladata az, hogy fényt derítsen a vallásos ember kegyességének eme fontos megnyilvánulási formájára. Főként a házi, családi istentisztelettel foglalkozom. Természetesen itt korántsem tudjuk a házi, családi istentisztelet egész történetét áttekinteni. Csak néhány, múlt századi – általam már többször idézett – történeti mozzanatra szeretnék utalni.

A családi istentiszteletet már Kálvin is szorgalmazta.¹ Jelentőségét igazán a *puritanizmus* ismerte fel.

2. 1. A puritán alapok

Igazat kell adnunk Révész Imrének, aki már 1943-ban ezt írta a puritanizmus kegyességéről: „A bibliás és zsoltáros magyar református ember és család típusa tulajdonképpen ebben a korszakban alakult ki.”² A puritán kegyességi irodalom lett a további századokban a házi istentisztelet alapja és munkálója, hiszen Medgyesi Pál: *Praxis Pietatis*-a (1936.) és „*Lelki ábécé*” című könyve, valamint Köleséri Sámuel (1634–1683) „*Józsue szent maga-eltökélése*” (1602) című műve keretet és mintát is adott a házi istentiszteletek megtartásához. A *Praxis Pietatis* használata kapcsán Eszéki T. István gróf Rédei Ferenc felett 1668-ban elmondott temetési prédikációjában így írja le a puritán gyökerű házi istentiszteletet: „Magányosan egy és másfél órát is szent kegyes elmélkedésekkel, könyörgésekkel véghez vivén, udvara népi közé kijött s közönségesen vélek zsoltáréneklés után imádkozott, Bibliát olvasott és ama minden keresztény ember házánál lenni kellő *Praxis Pietatis* nevű könyvet maga száz szakaszokban elosztván, minden nap olvasta nagy szorgalmatossággal. A Szent Bibliát a maga szemével tizenöt-ször olvasta által. Amikor Isten a nyavalyának súlya miatt magának azt nem engedte, hogy a maga szemével olvashatna a Szent Bibliát, másokkal is azt szüntelenül olvastatta úgy, hogy húsz-huszonöt-ször is a maga fülei hallására másokkal olvastatta által a Szent Bibliát... Innen vette magának azt a nagy hitet, amellyel minden keserűségben állhatatosan Krisztusa mellett megmaradott.”³

A házi istentiszteletnek ez a kiemelkedő szerepe a XVIII. században is megmarad. Ennek egyik történeti oka volt a Carolina Resolutio által teremtett helyzet, amely gúzsba kötötte az istentisztelet szabadságát. „Akik nem jutottak el a templomig, azok házi istentiszteleteket

tartottak. A rendelet szerint az ilyeneken csak a család tagjai vehettek részt, de azért mások is elmentek olyan házakhoz, ahol volt Biblia, vagy zsoltár, vagy valami kegyes tartalmú könyv. Hogy az árvaegyházak népének buzgósága, istenfélelme, egyházszeretete nem lankadt el, nem pusztult ki, sőt inkább erősödött és mélyült – sokkal inkább, mint a virágzó gyülekezetekben –, annak legkésebb bizonyosága a türelmi rendelet után épült sok száz templom,⁴ állapítja meg Tóth Endre.

A házi istentisztelet gyakorlati alapjainak kiépítését szolgálta a többi közt Borosnyai Nagy Zsigmond (1704–1774) 1736-ban megjelent euchetikai (imádságelméleti) kézikönyve, amelyhez hasonló alaposságú munka máig nem készült magyar nyelven. A könyv szándékát már a cím is elárulja: „Az igaz keresztény embernek papi tisztiról, annak pedig legnemesebb részéről, úgymint a könyörgésnek tudományáról írt rövid tracta” (Amsterdam, 1736).⁵ Ebben a csaknem 300 oldalas, „rövid tractában”, amelyet „édes nemzetének javára készített” az egykori nagyenyedi professzor, nagy hangsúllyal ír a házi istentiszteletekről, és ezen belül az imádság szerepéről: „Vannak olyanok is, akik soha magányosan vagy cselédjeikkel nem könyörögnek, elégnék ítélik lenni, ha napjában egyszer vagy kétszer a templomban megadják az adót.” Ezt a felfogást Borosnyai Nagy helyteleníti. Szerinte „minden cselédes gazdának és gazdaasszonynak nemcsak magányosan, hanem cselédével, aki reá bízattatott, s akikről számot kell adnia, minden nap kell könyörögni és így a maga házát is templommá, sőt magát és minden cselédjét a Lélek templomává kell tenni”. Ennek módja, ennek a házi istentiszteletnek programja szerinte „Isten beszédét olvasni, magyarázni, énekelni, imádkozni”. Borosnyai Nagy Zsigmond erre példát a szülői házban kapott. A tudományosan objektív, mértéktartó sorokon is áttört személyes élménye, amikor édesapjára emlékezik, aki a templomot ugyan soha nem mulasztotta el, mégis „a maga házából nem csak oskolát csinált, tanítván minden nap bennünket a tisztességes tudományokra szüntelen; hanem templomot is csinált, minden nap reggel, s este étele előtt s étel után könyörögnünk kellett, az Úr imádságát, azonkívül az Apostoli Hitnek formáját és a Tízparancsolatokat elmondottuk, a Bibliát nemcsak olvastuk, hanem a Sz. históriákat könyv nélkül el kellett mondanunk. A rövidebb zsoltárokat könyv nélkül minden nap el kellett énekelnünk, minden hosszabb zsoltárból pedig avagy csak a két első verset könyv nélkül a maga nótája egyes rendiben, néha ötvenennyit is el kellett énekelnünk.”⁶

A dunántúli magyar evangélikusság között a pietizmus hatására terjedt el és épült ki a házi istentisztelet rendje. Erre is csak egy példát említek. Bárány János (1716–1758), dunántúli evangélikus püspök 1756-ban kelt egyházi rendelkezéseiben sürgette, hogy minden házban legyen Biblia, vagy legalábbis Újszövetség, valamint énekes- és imádságos könyv. Ennek támogatására apjával, Bárány Györggyel és Sartorius Jánossal görögből lefordította, és

1754-ben kiadta az Újszövetséget, magyarázatokkal könnyítve a házi istentiszteleteket.⁷ Ajánlja az öreg katechizmusok és posztillás könyvek olvasását, valamint Arndt „az igaz kereszténységről”⁸ írott könyvének tanulmányozását. A házi istentiszteletekről pedig, így rendelkezett: „Minden házigazda igyekezzék az ő házát Istennek templomul szentelni. Nemcsak vásár- és ünnepnapot az említett módon házi istentisztelettel töltetvén, hanem a köznapokat is, kivált téli estvén és hajnali órákat ily szent dolgokkal kell rövidíteni és épületessé tenni. Nem lehet annál a háznál áldás és üdvösség, amely Istennek nem szenteltetik.”⁹

A XVIII. századra utaló példákat lehetne még szaporítani. Mindenképpen a jól működő házi istentiszteletek voltak a bázisai a régi, protestáns kegyességi irodalom további virágzásának. Ez teremtette meg azt az igényt, aminek háttérén Szikszai György *Keresztény tanítások és imádságok* című munkája megszületett és páratlan népszerűsége jutott.¹⁰

2. 2. A házi istentisztelet a XIX. században

A házi istentiszteletnek ez a puritán gyökerű gyakorlata a XIX. században is töretlenül élt az alföldi református parasztecclésiólákban, mint ahogyan erre már korábbi tanulmányaimban is utaltam.¹¹ De ezt igazolják Molnár Ambrusnak a *Szent Asszonyok és Szent Emberek Társaságáról* közzétett adatai is¹², akik „Vasárnaponként egybe szoktak gyűlni, hol egyik, hol másik házában, ott énekelnek, imádkoznak és amint mondják, a Szentlélek ihletéséből a Szentírást magyarázzák, olvasnak egyéb kegyességre serkentő nyomtatott könyveket is, és a mennyei Jelenéseknek a Hunyadi Ferenc úr neve alatt írásban lévő magyarázatját, valamint a Mennyből jött levelet, amelyet Isten igazgatásából íratottnak hisznek, és az ő társaságoknak számát többről többre szaporítani igyekeznek.”

A házi istentiszteletek általánosan élő gyakorlatára utal Tompa Mihály életrajza kapcsán Illyés Endre is. Tompa Mihály nagyszüleinek házában, éppen úgy, mint a hitű református családok legtöbbször otthonában a hosszú téli estéket bibliaolvasással, énekelgetéssel és a szent történetek elbeszélésével töltötték.¹³

De Arany János is hasonló környezetben, a családi istentiszteletek népies biblicizmusának, a protestáns népi olvasmányoknak a világában nevelkedett. „Szalontai gyermekéveiben sokat olvasgatta a Bibliát, a költészet emez ősforrását, mely később műveire is igen nagy hatással volt. Minduntalan, még legutolsó éveiben is fülébe zsongtak a Biblia egyes kifejezései, képzeletében pedig fel-feltűntek egyes motívumai.”¹⁴ Ezek a házi istentiszteleteken alapuló, biblikus élményre épül Arany János hite is, amelyről Riedl Frigyes a következőket mondja: „A hit Aranyra nézve a bizalom és vigasztalás kútfeje volt. Egészében véve az ő példája is mutatja, mily nagy előny a létért való ádáz küzdelemben a hit. Megnyugvás, vigasz a sorscsapás után, melyet más nem pótol. A mi emberi elménk – Arany felfogása szerint – nem tudja megérteni azt sem, ami bennünket környékez, a végest; hogyan értenők meg a végtelent, azt, ami időben örök, térben végzetlen? Az emberi elme rövid mérőónya nem mérheti ki az örökkévalóság óceánját... A vallás, a Biblia költészete összeforrt képzeletében gyermekéveinek költői éveivel.”¹⁵

Az egyszerű emberek között a házi gyülekezetek biztosították a Biblia alapos ismeretét. A Biblia tudásának egyik érdekes, XIX. századi példája Bak Sándor (?–1866) kiskunlacházai takácsmester, aki azt kívülről tudta és bármely elkezdett verset folytatni tudott”.¹⁶ De az ország minden táján ismertek olyan bibliás embereket, akik tudósai voltak a Szentírásnak, még akkor is, ha – a felvilágosultság hatására – egy kissé bolondnak tartották ezeket a népi bibliás

bölcseket, mint például Kazinczy Ferenc a jeszebi prédikátort, aki – szerinte – „a Biblia olvasásától formaliter megbolondult”.¹⁷

De nemcsak Kazinczy véleménye volt elmarasztaló az e fajta protestáns, népi kegyességről. A XIX. század közepétől többször is úgy aposztrofálták ezeket a spontán, népi jellegű istentiszteleteket, mint *vallásos aszkórt*, ami elvonja az életerőt a hivatalos, magasröptű és esztétikailag is magasrendű élményt kínáló istentiszteletektől.

Jellemző példája ennek az elítélő véleménynek egy 1904-ben megjelent értekezés a házi istentiszteletről. „Különös – írja –, hogy különben olyan higgadt, megfontolva, de határozottan cselekvős magyar elme rég túl nem tette magát ezen a cél és ok nélküli szokáson.” Azt fejtegeti, hogy az istentiszteleti forma „a kor követelményének nem felel meg”, hiszen „a buzgalmi gyakorlatok közhelye: a templom”. Ezért teljesen érthetetlennek tartja, hogy „ily alkalmak a szomszédos lakók százainak részvételével történnek meg. Sőt még a távolabbi városokból is jelennek meg egyesek.”¹⁸

A XIX. század közepén – ismereteink szerint – parasztekkléziolák hálózta be az egész Alföldet, amelyek hívei töretlenül tovább gyakorolták a puritán hagyományokon felépülő, házi istentiszteleteket. A parasztekkléziolák XIX. században kibontakozódó válsága lényegében a házi istentiszteletek válságát is magával hozta. Ezeken a házi istentiszteleteken „a templomba járó, buzgóbb, jámborabb, istenszeretőbb emberek és asszonyok vettek részt, kivált az esti órákban. Itt isteni megbízatással, Szentlélek sugallatával bíró egyének magyarázták az általuk felvett bibliai részeket, vagy pedig elemezték a templomi prédikáció anyagát. Az ilyen gyülekezetekben imádság, éneklés, prédikáció a templomi szolgálat rendje szerint folyt le” – írja Kirner A. Bertalan, aki kortársa és szemtanúja volt a gyülekezetnek.¹⁹

Ezeknek a házi istentiszteleteknek rendjét és hitbeli világát először Kiss Ferenc írta meg gyermekkori élményei alapján. Így foglalja össze a nagyszalontai helyzetet. „Nagyszalonta túlnyomóan földművelő lakossága nem egyforma buzgósággal ápolta ugyan lelki életét, de az egész lakosságot át- meg átszötte jámbor, istenfélő férfiak és asszonyok csendes, nagyon áldásos hatása, és őket az egész, 15 ezer lakosú város általában nagyra becsülte. Súlyos betegségnél, haláleset alkalmával pedig a házakban felállított ravataloknál ezek az élő hitű paraszti férfiak és asszonyok a szomszédok és rokonok köréből összegyülekeztek, énekeltek, imádkoztak, és vagy a Szentírásból vagy [...] könyvekből olvastak fel egy-egy fejezetet, magyarázatokkal kísérve. Ismétlem, hogy mindez a hitélet a családokban és az összejöveteleken a helybeli papság segítségével folyt.”²⁰

Ezek a házi istentiszteletek alkalmi jellegűek voltak. Jelentősebb, állandóbb gyülekezetek egy-egy karizmatikus képességű prédikátor személye körül alakultak ki. Ilyenek voltak Nagyszalontán Bondár Balázs és társai, akiknek Kiss Ferenc állított emléket. Békésen Takács János és Sós István nevét említhetjük, de a mezőtúri Horváth Imréről, és a derecskei Hegedűs Gábornéről is megemlékezhetünk a sok más névtelen, Bibliát bölcsen magyarázó parasztember mellett.

2. 3. A belmisszió és a házi istentiszteletek

Ezeket a családi istentiszteleteket az induló belmisszió próbálta az egyházépítés szolgálatába állítani. A Kolozsvárott megjelenő *Kis Tükör* egyik levelezője szerint a 20. század elején „mintha új életet és elevenséget” nyert volna ez a mozgalom.²¹

Ez a gyakorlat magyarázza azt, hogy egy külföldi példa kapcsán a *Sárospataki Füzetek* 1858–59-es évfolyama elmarasztalja „az olvasás laikus tevékenységét”. A svédországi egyházi helyzetet elemezve a következőket írja: „Ezenkívül terjed >az olvasás<, azaz a pietista izgatás, mely az egyházi tudomány ellen nyilatkozik, s a laikusokat a Biblia olvasására utasítja, és ezen laikus egyesületek a baptizmusban – melynek számos prozelitákat adnak – szilárd szervezetre találnak, mely őket az államegyháztól örökre elidegeníti.”²²

Ezeknek a gyülekezeteknek az életét Kiss Ferenc így írta le: „A gyülekezet szervezete és élete nagyon egyszerű, igazán bibliai volt. Tagság, tagdíj és tagfelvétel nem volt, hanem bárki részt vehetett ott, és szellemi adománya szerint segíthetett énekismeretével, imájával vagy egyes bibliai rész megmagyarázásával. Az összejövetel fő része a Szentírás egy-egy helyének felolvasása, megmagyarázása vagy valamilyen régi bibliamagyarázó könyv egy-egy fejezetének felolvasása volt. Többször elolvasták elejétől végig *A zarándok útját*, sőt az *Adina levelei* című [...] könyvet is. A gyülekezet vezetőinek saját tulajdonában volt 8-10 régi, az 1600-as és 1700-as évekből való bibliamagyarázó könyv, s ezeket többször is átolvasták az évtizedek folyamán. Mindig támadt 3-4, vezetésre képes férfi, akik fel is váltották, vagy helyettesítették egymást. A téli hónapokban hét közben is rendszeresen összejöttek egy-egy este.

A gyülekezet *helyére* nézve érdekes és eredeti szokás alakult ki. Két-három héten át tartották azt egy-egy háznál, s azután más család hívta azt meg házához. A gyülekezetvezető az összejövetel végén mindig kihirdette, hogy hol lesz a legközelebbi gyülekezet. Ilyen módon az évtizedek folyamán az egész várost bevándorolták, s így a gyülekezet helyéhez közel lakókból olyanok is nagy számmal keresték fel a gyülekezetet, akik különben nem jártak oda rendszeresen.”²³ A gyülekezet tagjai kibővültek újabb megtértekkel, némelyek pedig elmaradtak

vagy esetleg más csoportokhoz csatlakoztak. Mindez a századforduló éveiben egyre érthetlenebb és elfogadhatatlanabb a hivatalos egyház számára.

Ugyanakkor ezeknek a hívő házi gyülekezeteknek a lelki igényét egyre kevésbé elégítheti ki a templomi igehirdetés és „vallásosság”. Korábban a templomi igehirdetés kiegészítései, elmélyítői voltak ezek a házi gyülekezetek, a protestáns kegyesség műhelyei. A múlt század második felétől egyre világosabb lett a különbség, és mélyült a szakadék. Ezt jelzi a többi között az a levél, amit Karcagról küldött egy egyszerű parasztember a *Keresztény* című lap szerkesztőjének. „Ez ideig azt tapasztaltam, hogy úgy a mi protestáns egyházunk közönséges tagja mint vezér férfijai egyre pipálnak, és vasárnap a vásárban adnak-vesznek és a lakodalomban, bálban táncolnak, mulatnak.”²⁴

Ez tűnik ki abból az ima-rendből is, amit 1895-ben Sarkadon Kiss Imre csizmadia-mester ecclesiolájában követtek. Eszerint „a gyülekezet a hét minden napján imát mond éspedig: első napon a megromlott anyaszentegyház megépüléséért. Második napon az anyaszentegyház megromlott tagjaiért. Harmadik nap az anyaszentegyház sem hev, sem hideg tagjaiért. Negyedik nap a lelki kevélyekért. Ötödik nap a Mózes székében ülő írástudók lelki megalázkodásáért. Hatodik nap az Isten Szentlelkének alászállásáért. Hetedik nap, hogy adjon Isten lelki nyugalmat.”²⁵

Kiss Imre később *Az elveszett kincsek megtalálása* címen írásban is megfogalmazta látását – csaknem vesztére, mert 1898 őszén a nagyváradi kerületi sajtóbíróóság „osztály és hitfelekezet elleni izgatással” vádolta meg röpirata miatt, mivel „megtámadta a papságot, a hitfelekezeteket általában és az úri osztályt, azt állítva, hogy ezek mindnyájan hamis próféták”. A röplapot a nép között terjesztette. Kiss Imre a tárgyaláson maga védekezett, erős küldetéstudattal átfűtött indulattal. Mivel az esküdszék bolondnak tartotta, így 9:3 arányban felmentették.²⁶

A házi istentiszteletek szerepére Békésen már több tanulmányomban is rámutattam.²⁷ A város egyik, nagy belmissziói tapasztalatokkal rendelkező lelkésze, Kecskeméti Ferenc (1855–1916) támogatta az ekkleziológus munkáját. A házi, családi istentisztelettel kapcsolatban osztotta Csiky Lajos (1852–1925), debreceni professzor véleményét, aki 1892-ben ezt írta: „A házi istentiszteletek, minőket régebben hazánk egyházas érzelmű protestáns családjai is tartottak, minőket a vallásos külföldi protestáns családoknál ma is a legtöbb helyen föltalálhatunk, éneklésből, bibliaolvasásból és imádkozásból szoktak állani. Ilyen házi istentiszteleteket, bibliamagyarázatokkal összekötve, igen jól rendezhetnének, s némely helyeken rendeznek is magyar református lelkészeink oly helyeken, hol egyes nazarénus vagy baptista apostolok akarják híveinket eltéríteni apáink vallásától. Az ilyen lelkipásztori működés fontosságáról

azonban újra a lelkipásztorkodás tannak kell részletesebben beszélnie.”²⁸ Kecskeméti is ezt az ellensúlyt látta a házi istentiszteletekben, és ezeknek támogatásával akarta élő hitű gyülekezetté szervezni a békési református gyülekezetet.

Közvetítésével az ekkléziolák látogatói előfizették a *Szabad Egyház*,²⁹ a *Keresztény* és a *Hajnal* című folyóiratokat, amelyek szerkesztőségét leveleikkel keresik meg, és adakoznak a folyóiratok által szervezett akciókra.³⁰ Az *Evangélista* című folyóiratot pedig, Kecskeméti éppen ezeknek a köröknek szánta. „Az evangéliumot, a keresztény hitigazságokat akarja ez a lap bevinni az életbe” – írta a lap első vezércikkében, valamint azt is célul tűzte ki, hogy „a nem mindig jóakarátú támadásokkal, félremagyarázásokkal szemben” megértesse magát.³¹

A *Keresztény* 1894 nyarán arról adott hírt, hogy „már százak vannak Békésen, kik az életszentség képviselői és hatalmas terjesztői”.³² Egy másik beszámoló szerint „Békésen több családban tartanak már naponta áhítat-órákat, sőt bizonyos meghatározott időben össze is gyűlnek együtt imádkozni, énekelni, Bibliát olvasni, hol – mint Gyarmathi testvérünk írja – már persely is van vallásos iratok vásárlására és a *Keresztényben* említett célok támogatására. Ezen összejövetelek néha igen látogatottak”.³³ A folyóirat Hevesi Ferenc bibliaárus jelentése alapján arról tudósít, hogy egy-egy ilyen házi istentiszteleten nemcsak a szoba és a konyha telt meg zsúfolásig, hanem még az utcán, az ablakok alatt is álltak hallgatók.

Ugyanakkor *aktív missziót* is folytattak ezek a körök. A békési Gyarmathi István egyik levele jól tanúsítja ezt. „Igyekszem az igazságot hordozni minden helyeken. Boltokban, mészárszékbe, templomba menetkor, vagy ha munkába megyek kaszáláskor, kapáláskor, telerakom könyvvel a gazdámat és a munkásokat. Ezenkívül énekléssel és bibliaolvasással tartom őket, mert ily cselekedetek nélkül a hit meghalt állat. Jertek azért testvérek, erősítsük egymást a gonosz világ között, kik nekünk mily nagy ellenségünk, mert Jézus szava, hogy összejöjjünk, nevéről elmélkedjünk, mert ott van velünk. Jaj azoknak, kik még nem így cselekszenek, kik hozzánk nem adják magukat, újjászületés nélkül vannak, az égből a szentek és éneklő lelkektől bizonytalán kizáratnak. Így kezdjük hát el a szent társaságot lelki énekeket énekelvén.”³⁴

A folyóiratok levelezési rovatából számos ilyen csoport létezéséről kapunk hírt. Vad Mihály³⁵ és Szöllősi István³⁶ neve mellett egész névsorokat lehet a ránk maradt dokumentumokból összegyűjteni.³⁷

Szalay Józseffel egyetértésben Kecskeméti is megpróbálta ezeket az ekkléziolákat belmissziói körökké fejleszteni, és így beépíteni az egyházba. Szalay ezt a programot így fogalmazta meg: „Az Isten embereivel össze kell tartani, azokkal társaságba állni, hogy így egy erős gátat alkothassanak, amelyeken keresztül nem törhet; azután olyan könnyen a világ

áradatai, elborító piszkos hullámaival.” „Istenes összejöveteleken bárhol, bárki által tartanak azok, össze kell jönni, hogy ezáltal is erősödést nyerhessünk a Krisztusban és eljuthassunk a bizonyossági állapotba. A bizonyossági állapot, ez egy nagy dolog, mikor egy hívő lélek tudja, hogy ő Isten fia, Isten leánya, s neki üdvösség adatik Istentől.”³⁸

Ez a program kudarcot vallott a hivatalos egyház egyre erősebb ellenállása miatt. Kecskeméti szerint „a kérdés ott csúcsosodott ki, hogy helyeselhető-e az, ha egy lelkész a maga gyülekezetén kívül más lelkészek gyülekezetébe úgynevezett evangélistákat, vagyis olyan magasabb képzettség nélküli egyéneket küld ki, akik bibliai és más vallásos könyvek árulása mellett, istentiszteleteket is tartanak egyes híveknél. A nagy többség ezt nem helyeselte.”³⁹

Nemcsak Békésen voltak olyan emberek, akik laikus prédikátorként felálltak az igét magyarázni, hanem ez a szolgálat a puritanizmus óta a népi ekkleziolák állandó élettevékenysége volt. Ilyen laikus prédikátor volt Horváth Károly mezőtúri kőműves, aki megírta élettörténetét,⁴⁰ de ilyen volt a fent említett, levelet író, egyszerű emberek legnagyobb része is. A laikus prédikátorok működéséről sajtóvita is indult, amelyben elhangzott az érdekes diagnózis: „a házi istentiszteletek közönsége nő, a templomiaké fogy”.⁴¹ De más eszközökkel is megpróbálták Kecskemétiék törekvéseit lehetetlenné tenni. Baptistasággal vádolták⁴², esperesi vizsgálatot folytattak ellene, amelynek anyagát a későbbiekben részleteiben is megvizsgáljuk.⁴³ A házi istentiszteletek kapcsán az egyházfogalom változásáról, módosulásáról is kell szólni, ami első látásra is összefügg a szabadegyházi gyülekezetek indulásával. A nazarénus, baptista, adventista stb. közösségek egyértelműen a puritán gyökerű házi, családi istentiszteletekre építettek. Laikus prédikátoraik az ott kialakult kegyességi szokásokat képviselték. Ők éppen olyan karizmatikus tanítók voltak, mint a házi istentiszteleteken megszólaló prédikátorok. Ennek a folyamatnak szemléltetésére ismét Békés példája kívánkozik.

2. 4. A házi gyülekezetek válsága

Volt egy parasztekklésiola Békés egyik külterületén, a Csibor-zugban, ami id. Takács János és Sós István gyülekezete. Ez az ekklesiola került a viharok középpontjába, mert ebből nőtt ki a békési baptista gyülekezet. A visszaemlékezések alapján képet alkothatunk az ekklesiola életéről. Az egyik kortárs – talán Takács János – így emlékszik vissza a gyülekezet alakulására: „Békésrosszerdön 1882-ben id. Takács János és Sós István buzgólkodásával egy gyülekezetet alakítottak, mert lelki érzelmük felébredt és belátták, hogy igen messzi el vannak maradva az igazi krisztuskövetéstől. Így az idős Takács János házánál, mint református vallásúak, de elkülönülve a többiektől télen minden este, nyáron meg vasárnap tartottunk (istentiszteleteket) nyolc évig”.⁴⁴ Egri Károlyné (Szász Zsuzsanna) szerint Sós és Takács „rosszerdei otthonukban már kutatták a Szentírást és szerették a Bibliát, szomszédaiknak is olvastak belőle. Téli estéken tartottak istentiszteleteket házaknál és eszmecseréket folytattak a bibliai dolgokról. Ezekben lelték örömeiket, nem szerették a hiábavaló beszédeket, léha társaságot, bár ők még fiatal emberek és nőtlenek voltak. Csak a komoly emberek társaságát szerették és keresték. Sós testvér beszélt ezeket nekünk személyesen. Amikor lehetett, vette a Bibliát hóna alá és ment házakhoz és olvasta, magyarázta az embereknek a Szentírást. Ez volt neki fő öröme.”⁴⁵

Sós István szegény, de buzgó hitű református családból származott, és fiatalon a református egyház egyik rosszerdei presbitere lett. Csopják Attila úgy tudta róla, hogy „már húsz éves korában átolvasta az egész Bibliát”.⁴⁶ Kecskeméti révén 1888-ban Takács Jánossal együtt a *Szabad Egyház* című folyóirat előfizetője lesz.⁴⁷ Ekkor jelennek meg Szalay József és Kecskeméti kritikai hangú cikkei, amelyekben a református egyház romlásának okait elemzik.⁴⁸ A rosszerdei ekklesiola ebben a kritikai hangban találja meg saját érzéseinek, véleményének a kifejtését. Ez nemcsak hallgatólagos egyetértés volt, hanem Sós hamarosan tollat ragad és megírja véleményét, amelyet a lap rendre le is közöl.

Első cikke talán az *Építsük a mi Jeruzsálemünk erkölcsseit*, amely Békésen, 1890. április 21-én kelt.⁴⁹ Ebben a puritán erkölcs nevében tiltakozik a világius életforma betörése és uralma ellen. Ez év augusztus 18-án kelt levelét már nevével közli a folyóirat. Ez a cikk lényegében egy kiáltvány, felszólítás az egyház pusztuló állapotának orvoslására. Két gyakorlati követelést hangoztat: az *Úr napjának a megszentelését* és a *gyülekezeti fegyelmezés* visszaállítását. Szenvedélyes, bibliai ihletettséggű stílusáról egy kis rész is képet ad. „Szerelmes pásztoraink! Meg ne nehezteljenek rám, mert tudom bizonyosan, hogy nem hazudtam. Kérlek titeket a Krisztus szerelmére, ti tudjátok, hogy egy kevés kovász megposhasztja az egész tésztát, már

pedig az nem kevés, vessétek ki azért a régi gonosz kovászt közülünk, mert addig holtnak mondják a másként hívők egyházunkat, mert nem látnak rajtunk >semmi szentséget<.”⁵⁰

E mögött a mondat mögött már sejteni lehet, hogy Sós találkozott az alföldi baptista misszió egyik legtöbbet hangoztatott érvével. A szalontai baptisták híre már eljutott Békésre, sőt Sós egyik unokanővére, Tóth Mihályné Bereczki Erzsébet, aki akkor már Nagyszalontán baptista volt, 1890 februárjában el is látogatott a rosszerdei ecclesiolába, nem titkolva el a baptista tanításokat.⁵¹ Testvérét, Szilágyiné Bereczki Zsuzsannát látogatta meg. Az egyik visszaemlékező, régi feljegyzésére hivatkozva így írja le ezt a látogatást: „Az ő itt léte alatt is mint máskor is kijött a református lelkész Békésről és istentiszteleti összejövetelt tartottak a reformátusok, erre az összejövetelre elment Tóthné is, aki akkor már baptista volt, ahol a Biblia alapján vita alakult ki és a vita Tóthné állásfoglalásának javára dőlt el.”⁵²

Ez valószínű csak későbbi legenda, Sós és Kecskeméti nem írt róla, de mint minden legenda, ez is kifejez valamit. Sós ekkor még nem baptista, hiszen így fejezte be 1890. aug. 18-án írt levelét: „Ezzel maradok hív református tag és mindnyájok hív atyjokfia az Úrban”, de másnap újra tollat fogott és elmondta a szalontai gyülekezetben tett látogatásának történetét. Visszaemlékezése szerint Sós 1890 Péter-Pál napján járt Nagyszalontán.⁵³ A levélből kiderül, hogy egy hosszabb vajúdas előzte meg Sós útját. Nem egyedül ment, Gyarmati István is elkísérte. A többi közt ezt írja a látogatásról: „Régóta hallottam a baptistákról, hogy milyen szent nép. Kívánnék látni, ne csak Angolországból hallani, hanem itt a magyarok ege alatt is szent ekkleziát” – ezért ment el rokonaival a szalontai gyülekezetbe. „Oly elragadó volt az ő buzgó istentiszteletük, hogy kénytelen voltam azt mondani, hogy felét sem mondták meg az ő szent és kegyes istentiszteleteknek.” Az istentiszteletet így írja le: „A gyülekezet – bár nem nagy – , de olyan szépen énekelnek, mint egy kis mennyei zene, és letérdepelve, szépen, buzgón imádkoznak és zokognak; és egyszerű parasztember prédikált, Bibliát magyarázott és kérdezett is. A délutáni tiszteleten iskola gyanánt a Szentírásból kérdezettek a tudósabbak a gyengébbeket, hogy mindenki tisztába legyen értelemmel és tudjanak felelni a nők is. Este ismét harmadszor gyűltünk nyolc órakor össze, azt gondoltuk, hogy néhányan leszünk, de nem, hanem mint reggel, apraja, nagyja mind pontosan megjelentek és közülük egy szűrszabó mester, bár fiatal, oly szép, hosszú prédikációt mondott, hogy egy teológustól sem lehetne különbet várni, hogy bántam volna, ha nem mehettem volna el és tíz órakor végződött.”

Az első prédikátor Tóth Mihály volt, míg a fiatal szűrszabó Főnag Albert.⁵⁴ Sós a nehezebb kérdéseket sem hallgatta el. Megkérdezték tőle, hogy miért nem csatlakozik a baptista gyülekezethez. Sós azt válaszolta, hogy ugyanezek a tanítások a református egyházban is megtalálhatók, de vendéglátói ezzel nem értettek egyet. Így érveltek: „a ti egyházatok világi

egyház és tele van mindenféle káromló, tolvaj, ünneprontó, parázna, fősvény, rágalmozóval: nincs köztetek szent élet, vagy akik megszentelték az Úr napját keresztényi módon, a Krisztus regulája szerint nem élnek.” „Ők azt mondják, hogy megtért embert keresztelnek meg, mi pedig kis gyermekeket; a felnőtt csak olyan lesz, mint az apja. Igaz is, mert a mi ekklezsiánkban megkeresztelnek mindenféle hitetlen ember és parázna asszony gyermekét, mert az a szabály, mert különben még fegyelmi vizsgálat alá is jöhet a lelkész.”

Mint a fentiek is igazolják, Sós a szalontai látogatás leírása mellett nem titkolta el azt, hogy elégedetlen a református gyülekezet kegyességével. Azt tanácsolta, ha a református egyházban gyermekeket keresztelnek, akkor a családfőt is tanítani kell. Éppen úgy el kellene szerinte ítélni a hivalkodó szórakozásokat, mint amilyen például a tánc vagy a részegség, mint ahogyan ezt a baptisták teszik. Ezért nagyobb egyházfegyelmet és puritánabb erkölcsöket követelt.⁵⁵

Látogatásáról Sós beszámolt Kecskemétinek is, akivel jó ismeretségben volt, hiszen ő bérelte javadalmas földjét. A köztük folyó beszélgetésről 1891 februárjában Kecskeméti a következő jelentést tette. „Midőn Sós István először jött hozzám, s közölte velem tapasztalatait, s kérdéseket intézett hozzám a baptistákról, azt mondtam neki, hogy én még eleven baptistát Magyarországon nem láttam, s nem tudom, milyenek ezek. Hogy azonban a történelmi baptistaság micsoda, azt megmondhatom, s kérdezte, miben különbözik tőlünk, elmondtam az újabb baptistaság különböző ágazatait, majd az angolok közt nagyobb számmal lévőket röviden ismerttettem. Ő azután felhozta a keresztséget, s hogy mit mondanak erre nézve a baptisták, hogy a gyermek keresztsége nem írásszerű stb., sőt, hogy némelyek azt mondják, hogy mi nem idvezülhetünk stb. Erre én azt mondtam, hogy a Szentírásból nem mutathatja ki a baptista, hogy a gyermekkeresztség érvénytelen volna, káténk a helvét hitvallástételünk (mikben Sós jártas, egész nagy kátémagyarázatot olvasott át ismételten, nem emlékszem, melyik régi szerzőtől) egészen a bibliai, midőn azt tanítja, hogy a jó keresztény gyermeke megkeresztelendő. Továbbá, hogy a Szentírás az üdvöt nem a keresztelés módjától és idejétől teszi függővé, hanem a hittől, azt tanítván: aki hiend és megkeresztelkedik idvezül, aki pedig nem hiend elkárhozik. Nem mondja, aki így vagy úgy, ekkor vagy akkor nem keresztelkedik meg, elkárhozik, csak azt mondja: aki nem hiend nem üdvözül. Több más helyet is hoztam fel. Ebben megnyugodott, de azt is mondják, folytatá, hogy a mi egyházunk nagyon romlott; nincs közöttünk egyházi fegyelem stb. Mire én azt feleltem, a hibákat, betegségeket nagyon jól ismerjük mi is és azon vagyunk, azon kell lennünk, hogy gyógyítsuk, a szószékről is elégszer feltárjuk. De hát más felekezetek, pl. a baptisták hogy vannak? Azoknál is van baj. Angliában [...] sokan közülük eltértek a valódi evangéliumi tantól több és fontos pontokban. Minden egyház történetében van

dagály és apály. – Mondotta Sós, hogy a vasárnapot nem szenteljük meg kellőleg, a templom előtt hordják a szalmát vasárnap, délután pedig kevesen jönnek a templomba stb. Szenteljük meg – mondván – mi. Járjunk elől jó példával, s azután ki-ki a maga lelkéért felelős. Azt is mondtam neki, hogy egy nap nem nehéz angyalnak látszani, de ha közelebről ismerné a baptistákat is állandóan, ő bennük is bizonyosan találna hibát, s mondtam, amit vallomásában említ is, hogy ne higgyenek minden idegen embernek, mert nem tudni kicsodák azok.”⁵⁶

Ez a beszámoló hűségesen tükrözi Sós István lelki válságát. A *Szabad Egyházban* megjelenő cikkei is ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. De Sós belső érzéseiről és döntéseiről ő illetékes nyilatkozni. Visszaemlékezésében azt írja, hogy unokanővére „megkínálta nekem az újjászületés rendtartását, igaz, hogy nem láttam benne semmi hibát, de mégis elleneztem azzal az érveléssel, hogy úgy is lehet idvezülni csak meg kell tartani Jézus hitét és akkoriban azt emlegette az év. ref. egyházi lap, hogy a helvét hit zászlóját kibontják és kijavítják a vallást, de ő azt felelte, hogy nem kell Jézusnak kifejezett vallás, hanem egy új élet, egy új teremtés. Ez engem is szíven talált és alig egy óráig tartott tünődésem. Beadtam a derekam, és attól kezdve mint hű barát voltam és hirdetem az Urat.”⁵⁷

A szalontai kirándulás Gyarmati Istvánnál sem maradt hatás nélkül. 1891 februárjában tett vallomásában elmondta: „különösen tetszett neki az, hogy baptisták a >Mennyei Hárfa<-ból oly szépen énekelnek, mint az angyalok: ezenkívül szívesen ellátják az utast; és [...] nem tartja rossznak azt sem, hogy újra keresztkednek.”⁵⁸

2. 5. A házi gyülekezetek és a baptisták

Közben, az anyakönyvek tanúság szerint, az első békési baptisták már titokban bemelegtek. Ez nem lett köztudott, hiszen Takács János, akinek a házában rendszeresen gyülekezett az ekklesiola, még 1891 februárjában is azt vallotta, hogy „egy egyháztag sincs olyan, aki már a baptistákhoz csatlakozott vagy bemelegült volna”. De ugyanígy nyilatkozott Pásztor Ferenc is, aki Sós István szomszédja volt. Ők sokat vitatkoztak a baptisták dolgai felől. Pásztor ellene volt a baptistáknak, és szerinte „Rosszderdön áttért hívő nincsen [...], de ingadoznak”.⁵⁹ Kecskeméti is azt nyilatkozta 1891. február 20-án, hogy „baptista [...] e mai napig tudunkkal egy sincs eddig”.⁶⁰ Ennek ellenére 1890. május 4-én Apponyi Antal és társai Gyula mellett, Remeténél, majd szeptember 25-én Püske Mihály csoportja Doboznál bemelegtek.⁶¹ Mindkét esetben a híres szalontai „parasztpróféta”, Kornya Mihály (1844–1917)⁶² volt a keresztkelő. Sós István már 1891 februárjában azt vallotta, hogy ismerte Kornyát, „hallotta beszélni”, és azt is tudja, hogy „apostolkodik”.⁶³ Később Takács János meghívására,

Kornya is Békésre látogatott⁶⁴, de nem ő volt az első baptista prédikátor, aki meglátogatta a rosszerdei parasztyülekezetet. Sósék szalontai látogatását Domján Imre viszonzta, akit termete miatt „kis Domján”-nak ismertek országszerte. Ekkor ő már régi baptistának számított, hiszen 1878. május 18-án merítkezett be.

Kornya Mihály mellett talán ő járta a legtöbbet az országot, akihez, bár képessége nem, szolgálatkészsége, buzgósa annál inkább hasonlítható. Közösségük első 2-3 évtizedében alig jött létre olyan gyülekezet, ahol az úttörők között ne emlegetnék a nevét. Elsősorban Bihar, Békés és Csongrád megyében járt, de a Pest megyei Ócsán, Szadán vagy Rákoscabán is ott van az első igehirdetők között.

Útjait legnagyobbbrészt az „apostolok lován” tette meg. Egy-egy útja alkalmával telenként hónapokig is távol volt otthonától.⁶⁵ Domján rosszerdei látogatására 1890. szeptember 29-én került sor.⁶⁶ Sós vallomása szerint az istentiszteletet Takácsék házában tartották, de Domján Sóst is meglátogatta.⁶⁷ Domján Imre nyomába többen is léptek. Dobozi István, valamint Török Zsuzsanna, akit „prófétaasszonynak” is csúfoltak. Nagyszalontáról többször is jött Főnagy Albert szűrszabó mester, a szalontai „prófétaiskola” egyik, kevésbé méltatott munkása, akinek prédikációját Sós már Szalontán megcsodálta. Ugyancsak szalontaiak voltak Vass Sándor és Vass János is, akik 1891-től többször is megfordultak Békésen.⁶⁸ Ezeket a látogatásokat több mint száz év távlatából már nem tudjuk pontosabb dátumhoz kötni, de a fennmaradt dokumentumok alapján tudjuk, hogy nagy érdeklődést és izgalmat váltottak ki az ekkleziolák hívői körében. Kirner A. Bertalan szerint még a mezőberényi nazarénusok közül is jöttek el ezekre az istentiszteletekre, egy Szántó nevű prédikátoruk vezetésével.⁶⁹

A legjelentősebb munkát a kezdeti hónapokban Sárközi Sándor végezte, aki rendszeresen látogatta a rosszerdeieket. Árpádról járt Békésre; favillakészítő volt a foglalkozása. Először 1890. november közepe táján – öthéttel karácsony előtt – „Takácsékkal való atyafiság révén jött ide”. Útját a dobozi baptisták is egyengették. Tanítását megszerették, Takács János 1891. februári vallomása szerint „mindent a mi vallásunk szerint (vagyis a református tanítás szerint) beszélt azon kívül, hogy a felnőttek megkeresztelését helyeselte, egyébként a katekizmus szerint tiszta a tudománya”.⁷⁰

Sárközi István január első napjaiban újra meglátogatta a rosszerdeieket. Itt találkozott vele B. Nagy Gábor, aki bent lakott a városban. Az ő és özv. Sós Sámuelné (Bányai Zsuzsanna) hívására jött a városba Sárközi, de mivel az ő háza kicsiny volt, ezért Gombos Jánosné (másként Apponyiné) házában gyűltek össze, ami közel volt a templomhoz, és Szegedi Károly parókiájához. Visszaemlékezésében Sós megírta, hogy „Békésre én alulírott mentem be

legelőbb Sárközinek kvartélyt csinálni”. Gombosné is így vallott: „Sós István ugyanis felkereste őt és kérte, hogy téres házában engedje meg, hogy egy árpádi ember, név szerint Sárközi Sándor a Krisztust hirdesse. Ez az ember csakugyan megérkezett: és mintegy húszan összegyűlve a mi énekeskönyvünkből énekeltek, azután Sárközi a tanú (vagyis özv. Gombos Jánosné) Bibliájából magyarázott valami prófétákról és 10 óráig ott istentiszteletet tartottak. Sárközi a Krisztus követésére kérte őket, beszélt arról, hogy ők felnőtteket keresztelnek, a mi vallásunkról azonban nem mondott semmit, hanem ki leborulva, ki térdepelve imádkoztak”.⁷¹ Ez az istentisztelet Sós szerint január 4-én volt. A tanúk egybehangzó állítása szerint Sárközi ezután rendszeresen látogatta az új gyülekezési helyet, ahová egy alkalommal a doboziak is elkísérték.⁷²

Mit csinált ez alatt az idő alatt Kecskeméti? Ezt vallotta: „Midőn B. Nagy Gábor az első, városban tartott összejövetel után pár nap múlva bejött, rosszalltam eljárásokat, s figyelmeztettem, hogy egyházunk keblében zavart csinálnak. Mondtam, hogy mi is a Bibliát prédikáljuk, mire ő azt felelte, de hát azt is meg lehet hallgatni. Mindeneket megpróbáljatok stb. Mondottam azt is, hogy de ez nemcsak Bibliát magyaráz, hanem téríteni, zavart csinálni akar, amellett, hogy minket, lelkészeket is sérteget, s az olyan embereket kizsúpoltatjuk.”

Özv. Sósné ajánlatára elhatározta Kecskeméti, hogy meglátogassa a rosszerdeieket. Jó alkalom kínálkozott erre, amikor disznótoros vacsorára hívták. Ez 1891. január 20-a táján történhetett. Feleségével együtt ment, és csak a családtagok és a jó barát tőzsomszédok voltak jelen. Ott volt Gombosné, özv. Sósné, Pikó Sándor és felesége. „Istentiszteletet ekkor nem tartottunk, csak beszélgettem valamit a baptistákról, majd az unitáriusokról, kikkel egy férfi családtag Budapesten ismerkedett meg, s kikről nagyon kedvezőleg szólott, azt mondván, hogy a reformátusokhoz olyan közel állnak, hogy alig lehet megkülönböztetni tőlük őket. Mivel azonban azt mondtam, hogy alig lehetne a különbség nagyobb, s mutogattam ki a nagy különbségeket.” A beszélgetés özv. Sósné véleménye szerint „nagyon jó hatással volt a háznépre”.⁷³

Egy szerencsés véletlen folytán más forrásból is ismerjük azt a gondolatsort, amit ez a beszélgetés Kecskemétiben elindított. Január 21-én levelet írt Szalay Józsefnek, amelyben a belmissziói törekvésekkel kapcsolatos ügyekről számol be. „A napokban – írja – valóságos baptista járás volt erre. A városban és a város külsőségein több baptista fordult meg, istentiszteleteket tartva egyes házaknál. Mint hallom, többen hallgatták, s igen megszerették őket némelyek, s nekem fülem hallatára mondták némelyek, hogy csupán az én személyem köti őket ehhez az egyházhoz, mert különben itt hagynák. Intettem őket, hogy dolgozzunk együtt az egyház építésén, s azt mondta egyik-másik, jó, megkísérlük, de ha nem lesz eredmény, ők nem maradnak ilyen holt egyház kötelékében. Így áll a dolog barátom! Én összehozni s

együtt tartani próbálom őket, sőt olyan laikus működésre szeretném használni.” Ebben a levélben számol be egy néplap alapításának kísérleteiről, valamint a Helvét Hitvallású Egylet szervezésének nehézségeiről. Maga írja levele végén: „Meglehetősen kedvetlen vagyok. Csak nem megy itt semmi. Mindenki ellenünk van s akadályoz, ahelyett, hogy segítene. De ne csüggedjünk, próbáljuk meg, amit lehet.”⁷⁴

Kecskeméti így hát megpróbálta, amit tenni lehetett. Felbuzdulva látogatása sikerén, néhány nap múlva – január 28-án – újra útnak indult lovas-szánnal Rosszerdőre. A látogatásról Kecskeméti így számol be: „Otthon volt Sós feleségestül, s a városból egy rokonuk volt velök feleségestől. Nemsokára átjött néhány szomszédjok is. Lehetek 8-an vagy 9-en. Ekkor kértem egy Bibliát s elolvastam a Római levél első részét, s annak alapján beszéltem, s a végére nézve megvallom bizonyos célzással (erkölcsiségre), mit azonban nem illenék tovább fejtegetnem. Imádkoztam is velük. Beszédemben vallásukról úgy nyilatkoztam, mint a fültanuk elmondják.”

Amikor alkonyodni kezdett, Kecskeméti hazafelé készülődött. Sósék szomszédja, Takács János viszont hívta, és mivel már korábban is jó embere volt Kecskemétinek Takács, aki a földjét is bérelte, elfogadta a meghívást. „Tudtam, hogy baptisták forogtak körülötte, nem akartam kedvét szegni.” Takácsék vacsorával kínálták Kecskemétit. Vacsora alatt megtelt a ház, hiszen itt gyülekeztek korábban is házi istentiszteletre a környéken lakók. Így hát Kecskemétinek itt is istentiszteletet kellett tartani: „Olvastam itt is egy kis Bibliát, Józsué könyvéből az utolsó részt, felmutatva Józsuét, mint Idvezítőnk előképét, mint a jó keresztény és a jó keresztény családapa előképét, aki Istenét tiszteli nemcsak a templomban, hanem háznál is, gyermekeit Isten félelmében neveli. Buzog vallásáért, annak érdeke fekszik szívéen még a sír szélén is. Hív ahhoz mindhalálíg. Ajánlottam a családi isteni tiszteletet, oly értelemben, hogy minden apa legyen a pap is a családja körében, házában, nem az egy helyen való csoportosulást ajánlottam, bár az ellen sem szóltam, hogy azon a pusztas helyen télen néhány szomszéd itt vagy amott összejön, ahelyett, hogy dorbézolnának, kártyáznának és káromkodnának, énekelnek és imádkoznak, s mit saját vallomások szerint évek óta tesznek is. Nem is az estelezést ajánlottam, sőt egyenesen azt mondtam, hogy a nyugalomra rendelt időben az ember aludjék. Volt ott egy-két erdőn munkálkodó ember, azokat egyébként a többiek előtt különösen is figyelmeztettem. Örömeimet igenis kifejeztem afelett, hogy szeretik a Bibliát, vallásokat, s hogy annyiról (olyan messziről) többen minden áldott vasárnap hazajönnek a templomba. Örültem, hogy velök beszélgethettem, mire egyáltalán nem számítottam, hiszen csak megleptem őket, senki közülük előre még csak nem is sejtette. Előzőleg sem volt szóban sem. Csak valamikor régen ígértem Sósnek és Takácsnak, hogy egyszer meglátogatom őket. Felhoztam, hogy amit többektől hallottam, egykor tivornyázó hely volt a Rosszerdő, most pedig nem az, most már nem rossz

erdő, hanem jó erdő. De hangsúlyoztam, hogy a mi vallásunk jó vallás, hiba abban nincs, hiba bennünk van. Tartsuk magunkat vallásunkhoz, és a szerint éljünk és buzgólkodjunk, a túlságba ne menjünk. Később lényegileg elmondtam ugyanezeket a templomban is.”⁷⁵

Kecskeméti ezzel a látogatással kihívta ellenfelei haragját. Voltak, akik lesték, és a presbitériumi vizsgálat alkalmából elmondták, hogy „B. Nagy Gábor kocsiskodása mellett, aki maga is baptistaság gyanúja alatt áll tiszt. Kecskeméti Ferenc úr délelőtt 11 órakor kiindulván csak éjjel ½ 12 órakor tért vissza, melynek szemtanúi voltak Dr. Szegedi Kálmán és a toronyőrök...Megjegyzí a tanú, hogy ezen alkalommal Sós István rosszerdei ember saját lovain hozta a Tiszteletes Urat vissza éjféi felé, s az egyik lova lába ki is tört.”⁷⁶ Ugyanakkor Kecskeméti jóhiszeműen járt el. Tettét így magyarázta: „Napjainkban egyre sürgetik a cura pastoralis gyakorlását, verik a fejünkhöz, hogy nem gyakoroljuk. Én azt akartam gyakorolni itt, mert szükségét láttam, s gyakoroltam oly módon, amint én azt gyakorolni láttam s még kisebb helyeken szoktam és amint alkalom kínálkozott. Vagy miben áll a cura pastoralis, ha nem ebben.”⁷⁷

A baptista istentiszteleti szokások közül a térdepelve történő imádság váltott ki nagyobb megütközést. Erre több tanú is visszatért vallomásában, sokan szégyenkezve tették ezt meg. Úgy tűnik, hogy azért tartották sokan Kecskeméti „titkos baptistának”, mivel ezt az imádkozási formát nem ítélte el, sőt azt is elmondta, hogy Angliában volt olyan istentiszteleten, ahol térdepelve imádkoztak. Mindenesetre ekkor indul meg a támadás Kecskeméti ellen, amelynek egyik legfőbb vádpontja a „baptistasága”. Még tíz esztendő múlva is baptistának csúfolják a kortes-versek.⁷⁸ A félreértést az is növeli, hogy a Kecskeméti látogatását követő nap ismét eljött Sárközi Rosszderdre. Az ellenfelek ezt nem tartották véletlennek, hanem rejtett összefüggések után nyomozódtak. Sárközi – a szokása szerint – istentiszteletet tartott és Takácséknál aludt. Másnap bejött a városba, hogy az itt élő barátokat is meglátogassa. Most már az egyház „hivatalosai” résen voltak. Január 31-én a bánhidai városrészben Polgári Sándor házánál tartottak istentiszteletet. Somolay Gábor presbiter ifj. Mucsi Jánost küldte el megfigyelőként, aki azt tapasztalta, hogy Sárközi „éneklés és ima után Bibliát és zsoltárokat magyarázott”. Másnap, ugyanitt háromszor is tartott istentiszteletet.⁷⁹ Ezen az estén mások is megfigyelték azt, hogy mi történik ezeken az istentiszteleteken. Az esti istentiszteleten Váradi Sándor és Kis Sándor presbiterek Nagy Mátyás és Szűcs Gábor kíséretében elmentek erre az összejövetelre. „Az illető háznál nagyrészt felnőttek már nagy tömegben voltak összegyűlve.” Sárközi nevét nem tudta, de úgy írja le, mint egy 40–45 éves korú, árpádi, napszámos embert. A gyülekezet – Váradi vallomása szerint – először a református énekek közül énekelt néhányat, azután Sárközi letérdepelve imádkozott, „majd Ésaiás próféta 38. részéből beszélt és az írás szavait

magyarárván azt a gyülekezetre alkalmazta”. Váradi „megbotránkozott a gyülekezetnek ilyen magatartásán, különösen azért, mert mint kifejezi, nem vagyunk az üldözések korszakában, amikor éjjel bujdosva kellene összejönnünk. Naponta kétszer megnyílik az Isten házána ajtaja és vannak papjaink, akik hirdetik az Igét szabadon.” Váradi úgy látta, hogy ez veszélyezteti az egyház egységét.⁸⁰

Mucsi kérdésére a jelenlevők, akik csak szimpatizáltak a baptista tanokkal, természetesen nem baptistáknak, hanem „megtisztított vallásúaknak” mondták magukat. De így nevezték magukat azok a hithű reformátusok is, akik a *Szabad Egyház* folyóirat hatására Kecskeméti révén beléptek a Helvét Hitvallású Egyletbe. Ezt sokan – még az egyház hivatalosai közül is – a baptisták egyik előretolt hadállásának tartották, és így az egyletbe történő tagtoborzást pedig rejtett baptista missziónak tekintették. A jelenlevő baptista szimpatizánsok ekkor azzal vigasztalták magukat, hogy Kecskeméti lényegében hasonló szellemben prédikált. Talán sokan arra gondolhattak, hogy a baptistaság is egy, a Helvét Hitvallású Egylethez hasonló szervezet. Mucsi csak azt hallotta az istentiszteleteken résztvevőktől, hogy ők olyan emberek, akik „bűneiket megszánták, bánták, igaz vallásra tértek”. Ez az igaz vallás itt még nem más vallást jelentett, hanem – mint ahogyan Sós cikkeiben a vallomástevők nyilatkozatából kitűnik – az ősi református hit radikális vállalását. Azt is elmondták, hogy Kecskeméti Ferenc is „beszélt nekik a vallás megtisztításáról” és arról, hogy „Krisztus hívogatja magához a megfáradt bűnösöket”. Polgáriék is azt mondták, hogy „nagylelkű ember a tiszteletes úr, aki nem sajnálja a fáradságot a megtért bűnösöktől”. Az a hír is elterjedt, hogy Kecskeméti is meglátogatja ezeket az istentiszteleteket.⁸¹

Még január 31-én született egy olyan levél, ami Békésről érkezett a *Szabad Egyház* szerkesztőségébe. Helyeslően írnak Sósról, mint „lakótársukról”, és a tanítók buzgóbb hitéletének szorgalmazását ajánlják. A levelet egy presbiter írta, több egyháztaggal egyetértésben.⁸² Ennek a levélnek visszhangja is támadt. 1891. március 4-én Okányban „egy református polgár” tollat ragadott és megírta a *Szabad Egyháznak* azt a különös esetet, hogy az egyik egyháztag Dávid Gyulát, akinek akkor már több figyelemre méltó könyve jelent meg,⁸³ azért perelte be, mert hosszan imádkozott.⁸⁴

2. 6. Az erőszakos megoldás

Kecskeméti a Polgári házban tartott istentiszteletekről vallomása szerint február 2-án „egy halott-jelentőtől”, Szűcs Ferenc funerátortól értesült. Azonnal közölte értesülését Dr. Szegedi Károllyal, a másik református lelkésszel.⁸⁵ Szegedi már hallott a baptisták összejöveteléről, „midőn is piaci és más alkalommal egyesek tudomására hozták”, de az első

biztos értesülést ő is ekkor kapta. A tennivalókról is váltottak szót. Szegedinek az volt a véleménye, hogy az „ügynököket” – ebben az esetben Sárközit – ki kell kergetni a határból. „E szavait azonban, hogy félre ne magyarázzák, azzal toldotta meg, hogy rendszeres presbiteri gyűlést fog tartani s elő fogja terjeszteni az ügyet elbírálás és további eljárás szempontjából.”⁸⁶ Kecskeméti más megoldást tartott szerencsésebbnek. Arról beszélt, hogy megelőző megoldásokat kell alkalmazni. Javasolta a cura pastoralist és a vasárnapi egylet szervezését, amire a *Debreceni Protestáns Lap* értesülése szerint az egyházmegyei gyűlés is bátorította a lelkipásztorokat. „Gondoltam olyasmit is, mint amit Hódmezővásárhelyen kezdeményeztek, a templomtól távoli helyen isteni tisztelet tartását.”⁸

Az erőszakos megoldás hívei győzedelmeskedtek. Február első napjaiban ismét az Apponyi-féle házban volt istentisztelet. Polgári Sándoréknál szűk volt a hely, ezért gyülekeztek itt össze. Szokás szerint énekeltek, letérdepelve imádkoztak, de az Ige magyarázatára már nem került sor, mivel Mezey főjegyző és Hajdú Lajos községi gazda Sárközit letartóztatta. Sós István visszaemlékezése szerint „a városi hadnagy lóháton kísérve Csabára vitette. Sárközinek a ló mellett kellett menni. Négy napig volt elzárva, és enni nem adtak neki. De amikor kiszabadult, nemsokára csak eljött”.⁸⁷ Így hát ez sem vetett véget a baptista missziónak.

Kecskeméti ellenfelei támadásba lendültek. Szegedi Károly tervei alapján, presbitériumi gyűlésen vitatták meg a helyzetet. Olyan időpontot választottak ki, amikor Kecskeméti temetés miatt nem lehetett jelen. Szeremlei Sámuel egyházmegyei főjegyző és Garzó Gyula egyházmegyei tanácsbíró Szabó János esperes megbízásából egyházlátogatáson jelent meg Békésen, „hogy ezen egyház kebelében fölmerült baptista, vagy nazarénus mozgalom keletkezéséről és mibenlétéről a megejtendő tanúkihallgatások útján magoknak tájékozást s a felsőbb hatóság számára is értesülést szerezhessenek”. Huszonnyolc helybeli lakost idéztek meg tanúnak a ránk maradt jegyzőkönyv tanúsága szerint. Vannak közöttük presbiterek, ott találjuk a rosszerdei ekklesiola tagjait: Sós Istvánt, Takács Jánost és a többieket, de ott találjuk Kecskeméti ellenségeit is, akik nem szívelhetik megtérésre intő, kemény prédikációit. Volt ezek közül olyan is, aki azt vallotta, hogy a „tiszteletes úrral beszélni alig lehet, mert roppant ingerült mindjárt. Három éves ittléte alkalmával tartott prédikációjában élesen fejezte ki, hogy háromévi beszédének semmi hatását nem látja, e nép közül senki sem tért meg, javulást nem tapasztalt. Egy alkalommal, mintegy két éve, azt mondta, hogy a Biblia sok háznál annyira beporosodott, hogy ujjal rá lehetne írni >Kárhozat<!”, és „sok emberben annyi vallásosság nincs, mint egy lóban”.⁸⁸ Kecskeméti ellen vallott Buday János segédlelkész is. Vádjának a lényege az, hogy Kecskeméti terjesztette el Békésen a *Szabad Egyház* című folyóiratot, amely szerinte nyíltan baptista irányzatú. Erre Sós István fent ismertetett cikke mellett Révész Mihály írását tartja

perdöntő bizonyítéknak.⁸⁹ Nehezményezi, hogy a békési gyülekezet lelki állapotát több cikk a lapban sötéten festi. A vád második pontja a Helvét Hitvallású Egylet ellen irányul, és azt is elmondta, „hogy a mozgalom azóta lett feltűnővé a városban, mióta (ti. Kecskeméti) közöttük megjelent”.⁹⁰

A kihallgatási jegyzőkönyvet február 16-án vették fel, de Kecskeméti kérésére február 20-án még hét tanúvallomással megtoldották. Ugyanezen a napon Kecskeméti egy 9 oldalas írásbeli nyilatkozatot is tett. Ebben felvázolja azokat az eseményeket, amelyekről neki tudomása volt, és visszautasítja a vádakat. „Kiemelem, s különös hangsúlyt helyezek azon állításomra, hogy a baptisták nem a Szabad Egyház nyomán jöttek Békésre, hanem rokoni összeköttetés és ismeretség folytán, mi még akkor kezdődött, mikor a Szabad Egyházban még csak Dávid erősen baptista ellenes cikksorozata jelent meg. Továbbá, hogy én a vezéreket, Sós Istvánt és Nagy Gábort ismételten figyelmeztettem, hogy zavart csinálnak, és eljárásukat helytelenítettem, mire nézve magukat kérem megkérdeztetni [...] Ezt a dolgot nem lehet az én nyakamba varrni. Más városokban már vannak baptisták, hát azon helyekre ki vitte be őket? A pap? [...] Végül a sebeket egyházunk testén sokszor tűzzel és vassal érintem ugyan, s ha szükségét látom feddözöm és dorgálom is, de Petőfi is ostorozta a nemzetet – míg megtér vagy az ő szíve megszakad, de azért nem volt ellensége nemzetének és rossz magyar, nem érdemelt volna megköveztetést.”⁹¹

Sárközi kiűzetése, a *Szabad Egyház* olvasóinak és a Helvét Hitvallású Egylet tagjainak meghurcoltatása, Kecskeméti vádolása inkább segítette, mint gyöngítette a baptista missziót. Az érintett tagok küldetéstudata erősödött. Ezt a gúny és a csúfolás is erősítette. Ez mutatkozik meg abban a közös levélben is, amit 1891 februárjában Sós István vezetésével írtak a Szabad Egyháznak. Érdemes az aláírókat felsorolni: Sós István, Gyarmathi István, Gyarmathi József, Takács János, Oláh János, Fesető Sándor, G. Nagy Sándor, ifj. Takács János, B. Nagy Gábor, B. Nagy Istvánné (Bányai Zsuzsanna), Hudák György. A levélben hitvallásszerű pátosszal tesznek hitet arról, hogy „hű reformátusok” akarnak ugyan maradni, de célul tűzték ki, hogy bizonyosságot tesznek Krisztusról.

Elmondják, hogy kegyelemből, hit által megigazultaknak vallják magukat. Végül így bátorítják a levél olvasóit: „Ne szégyelljük azért a mi Urunkról való bizonyágtételt, hanem inkább legyünk részesei az evangélium szenvedéseinek.”⁹²

Kecskeméti megoldási javaslatai: az aktívabb lelki gondozói munka, az egyházfegyelem visszaállítása és a belmisszió megszervezése nemcsak Békésen váltottak ki ellenérzéseket. „Egy népes egyház buzgó lelkipásztora” 1891. április 16-án levelet írt a *Szabad Egyháznak*, amelyben kifejtette: „Nem helyeslem azt a Helvét Hitvallás nagyon fitogtatását, hiszen maga boldog

emlékű Révész Imre mondta, hogy fejtegette is: hogy mi nem egy könyvről, de elvről kívánunk neveztetni; így könnyen zavarba jutunk, kivált a gyengébb lelkek! Ott van Békés, ahol már az anabaptizmus lépett fel”.⁹³ A *Reformátusok Lapja* Sós István ellen támad, és megjegyzéseket tesz cikke ellen, kárhóztatja vak buzgalmát. A vita csomópontja az, hogy prédikálhatnak-e laikusok a házi gyülekezetekben vagy sem. A vitában olyan tekintélyes református sajtóorgánumok is hallatják szavukat, mint a *Sárospataki Lapok* vagy a *Dunántúli Protestáns Lap*. A támadások lényegét Szalay József így foglalta össze: „Ránk fogják, hogy működésünkkel a baptizmust és nazarénizmust terjesztjük. Holott a mi gyülekezeteinkben ilyen szekták nincsenek, a mi egyházunk tagjai közül még egy sem lett ilyené, nem, és pedig még Békésen sem és sehol sem.”⁹⁴

A vitatott kérdésekről Szalay József ír tanulmányt, amelynek anyagát a békés-bánáti egyházmegye lelkészértekezletén is megvitatták. Ezen a lelkészértekezleten voltak, akik a vallásoktatás reformját sürgették (Fa István), mások meg azt javasolták, hogy a házi istentiszteletek ne szabad prédikációkra, hanem könyvekből történő felolvasásokra épüljenek (Garzó Gyula). Szalay elsősorban arra a vádra akar felelni, hogy a *Szabad Egyház* és az általa sugalmazott mozgalmak a baptizmus terjedésének okai. Szalay az igazi okokat a következőkben látja. Elsősorban abban, hogy a lelkipásztorok nem tanítják kellőképpen az „üdvigazságokra” a gyülekezeti tagokat. Rossz a gyermekek tanítása, az ifjúsági munka csaknem hiányzik, a prédikáció legtöbbször csak száraz moralizálásból áll, és nem tanít az újjászületés, a megszentelődés és a megtérés igazságaira. Ezzel szemben a baptisták igehirdetése bűnbánatra ébreszt. Ők megkövetelik a Biblia olvasását, Jézushoz vezetik és az új életben való járásra bátorítják hallgatóikat. Hangsúlyozzák a vasárnap megszentelését, az istentiszteleteken való részvételt, de a becsületes, megbízható munkát és a példaadó életet is.

A második ok, ami a baptizmus terjedését segíti, Szalay szerint az, hogy a református egyházban a kegyes életre hajló lélek nem kap elegendő fogódzó pontot, ami az embereket az egyházhoz kötné. Harmadszor, szerinte, a lelkészek vallástalansága, erkölcsi állapota nem kielégítő. A negyedik okot abban látja, hogy a református gyülekezetek elfojtják a tagok természetes tevékenységi ösztöneit. Itt angliai tapasztalatait idézi Szalay, és arra buzdít, hogy ezen a téren is tegyen az egyház kezdeményező lépéseket. A cikkhez a szerkesztő egy apologetikus ízü jegyzetet fűz egy 1890. május 8-án kelt levél alapján: „Tudtom szerint egyetlen baptista vagy nazarénus sem járhatja lapunkat, és éppen Okányból írják, hova lapunk 12 példányban jár; hogy azóta nagyon csökken a nazarénusok száma. Turkevébe pedig, hova lapunk 16 példányban jár, híre sincs a nazarénizmusnak vagy baptistáknak.”⁹⁵

Az áldatlan vita következtében Sósék mind jobban elidegenedtek a református gyülekezettől. Egyre kevesebb esély van arra a reformra, amit az ekkleziológus hívei sürgettek. Sós cikkei még megjelennek a *Szabad Egyház* hasábjain, de egyre kevesebb reménye marad, hogy kérlelő szavát megfogadja az egyház. Az április 2-án kelt levélben, amelyet „A megtérésről” ír Sós, azt panaszolja fel, hogy sokan halogatják a megtérést, pedig öregek és fiatalok ki vannak téve a halál veszedelmének.⁹⁶ Április 29-i levelében „A helvét hitvallású református egyelet tagjaihoz” fordul. Egy újabb javaslatot tesz. Arra kéri a lelkészeket, hogy a legbuzgóbbakat gyűjtsék össze a gyülekezetekből, hogy azon keresztül a gyülekezet egésze felé tudjanak fordulni. Ezek a kevesek legyenek a kovász, ami az egész egyházat átjárja. Felhívásának az a lényege, hogy „gyűjtse össze ki-ki háza népét, tanítsa azt, menjen el házanként is és a jobb érzésűek előtt beszélje meg” a lelki élet dolgainak családi tanítását. A felhívás – visszhang nélkül marad. Ez újabb csüggedést váltott ki Sósból és társaiból.⁹⁷

Sós István 1891. június 6-án még egyszer tollat ragad. Az egyházzal írt, ami szerinte „Az ékes menyasszony”. De melyik egyház ez a dicső menyasszony? – Sós szerint a kicsiny, üldözött, megváltott sereg. „Tegyük fel..., ha a mi egyházunk.” De erre rögtön ott az ellenérv: nem az igazság szerint élünk. „Egész Magyarországon mondják a mi hitsorsaink, hogy a mi egyházunkban van az igazság, de tartok tőle, hogy más használja”. „Én az Isten szeretetéből átkarolt és megszentelt szívű és lelkű embereket szeretnék látni az egyházban, nem pedig rókákat és hamis, ellenkező embereket”. Elpanaszolja, hogy az eddig megírt leveleivel sok lelkész is szembefordult, elmondja vitáit és a végkövetkeztetését: „A tudomány nem pótolja a Szentlélek hiányát.”⁹⁸

2. 7. A baptista gyülekezet indulása

Amikor ez a levél megjelent a *Szabad Egyházban* – Sós Istvánt már alámerítette Kornya Mihály a Kettős-Körösben. Az áldozatos életű, egyszerű baptista parasztapostolok magvetése kezdett beérni. 1891. május 24-én heten, majd szeptember 20-án tízen merítkeztek be. Az utóbbi tíz között volt ifjú Takács János mellett Sós István is. Kirner A. Bertalan úgy tudja, hogy „Kornya Mihály Sós Istvánt még nem igen akarta felvenni baptizálásra, mert farizeuskodó és hitélet terén még nem elég szilárdnak észlelte s inkább a többiek kérésére vette föl”.⁹⁹

Kornya nem csalódott. Sós István bemelegítése után még buzgóbban állt munkába. Előbb Békésen, majd egyre távolabbi helységeken ment el és prédikálta egyszerű szavakkal az evangéliumot. Több új misszióállomást szervezett, imaházakat épített. Az ő telkére épült fel 1894-ben az első rosszerdei imaház. Hamarosan házat vásárolt Békésen és beköltözött. 1895-

ben a gyülekezet kérésére vették avatták. Nagy része volt abban, hogy a békési imaház 1897-ben elkészült. 1899–1890 telén részt vett az első magyarországi baptista prédikátorképző tanfolyamon.¹⁰⁰

A városi gyülekezet 1891 júniusában, míg a rosszerdei szeptember 20-án, Sós István és társainak keresztelési napján alakult meg.¹⁰¹ A baptista gyülekezet létszáma évről évre szaporodott Békésen. Ma is virágzó szabadegyházi gyülekezetek élnek a városban, amelyek befolyásukban, a társadalomra gyakorolt hatásukban meghaladják a nagy tradíciójú református gyülekezet erejét.

A házi istentisztelet emléke öregek között, egyre halványulóan, de még mindig él. Bertalan Ágnes Biharugrán találkozott¹⁰² velem, de hivatkozhatom a magam példájára is. 1969-ben még Derecskén sikerült nagyon sok színes, érdekes adatot gyűjtenem a Hegedűs Gáborné körül kialakult ekklesiola életéről, házi istentiszteleti szokásairól. A házi istentisztelet felmérését, emléküket feltárását Újszászy Kálmán professzor úr is fontosnak látta. Kérdőíve ma is eligazít abban, hogy mit próbáljunk a házi istentisztelet kapcsán megtudakolni: „A házi istentisztelet. – Mióta vannak szokásban? Milyen évszakban tartják? Kiknél? Egy vagy több helyen felváltva? Ki tartja? Milyen a lefolyása? Kik vesznek részt rajta? Szívesen adják-e a lakást a házi istentisztelet céljaira? Szeretik-e a gyülekezeti tagok a házi istentiszteletet? Miért? Ha voltak, miért szűntek meg?”¹⁰³

Ami pedig a békési gyülekezet válságát illeti, annak kapcsán Bálint Sándorra utalunk, aki a *Sacra Hungaria* című tanulmánykötetének bevezetőjében felpanaszolja a népi vallásosság kutatóinak érzéketlenségét, amelynek nyomán a népi vallásos jelenségeket, bennük a magyarországi szabadegyházi gyülekezetek indulását nagyon sokszor elfajzásnak, kóros jelenségnek minősítik. Történetük emberi drámákkal, hitbéli vajúdasokkal terhes. Célunk az volt, hogy ezeket az emberi konfliktusokat se fedjék el a száraz, bár talán érdekes adatok. Reméljük, gondolatokat indítanak el, és újabb vizsgálódásra serkentjük azokat, akik népünk múltjának és jelenének hitvilága után érdeklődnek. Hisszük, hogy megéri ez az anyag a további fáradozást.

3. A NÉMA FORRADALOM

3. 1. Alapok

A kereszténység története úgy is leírható, mint az egyházas kegyesség és a népi vallásosság nagy ellentéteinek és találkozásainak története.¹ Ez a megállapítás az utolsó kétszáz év magyar – főként protestáns – egyháztörténelmében is kimutatható. Talán néhány vázlatos gondolattal is jól illusztrálható ez a sokoldalú folyamat.

A XVIII. század végén a türelmi rendelet utáni protestáns gyülekezetek társadalmilag átrendeződtek. A XVIII. század elején, derekán a régi puritán örökséget őrző csoportok egyre jobban az egyházi élet periferiájára szorultak. Pedig ezek, a Bibliát, régi puritán könyveket olvasó, zsolttározó, a régi kegyességi könyvekben tájékozódó csoportok mentették át a „vértelen ellenreformáció” nehéz éveiben az egyházat.² A „helyi hatalmasok” lettek a presbitériumok tagjai. Az egyház hivatalosainál a puritán kegyesség helyét az új stílusú, moralizáló, racionális vallásosság foglalja el. A protestáns egyházak történelmében ezek az évtizedek a hivatalos és a népies vallásosság eltávolodásának a kora, ami konfliktusokat szült.³ Ez tükröződik a papválasztási botrányokban, a belső gyülekezeti, presbitériumi feszültségek növekedésében.

A növekvő feszültségekkel párhuzamosan jelentkeztek a puritán-pietista kegyességi örökséget megújító, protestáns kisegyházak. Korábban több tanulmányomban is kifejtettem,⁴ hogy mai kutatásunk számára a legfontosabb annak a kérdésnek a körüljárása, hogy a külföldi vagy belföldi hittérítők prédikálásának milyen háttere van. Egyszerűbben fogalmazva: miért is hittek ezeknek a hittérítőknek az emberek?

Ezeknek az újprotestáns reformtörekvéseknek az első hulláma a mesterlegényeket, a városok kisembereit érte el. A faluról elszármazó, a gyorsan növekvő városokban elidegenedett helyzetben elmagányosodó embereknek ígért és adott közösséget „a gyülekezet”. Erre a történelmi egyházak egyre jobban intézményesedő, fennkölt stílusa, a puritán örökséget teológiailag is egyre kevésbé vállaló prédikáció már nem volt képes.

A folyamat második lépése az volt, amikor az 1860-as protestáns parasztekkléziolák népi vallásos körei találkoztak a puritán gyökerű, újprotestáns (vagy talán újra protestáló?) közösségekkel. Ezt az újabb fázist a baptisták és a nazarénusok⁵ esetében konkrét nevekhez, eseményekhez is hozzá tudjuk kapcsolni. A templomtól, a hivatalos, egyházas vallásosságtól egyre távolabb kerülő, népi, vallási csoportok kerestek és találtak támaszt ezekben a vallásközösségekben. A klasszikus szabadegyházak első tagsága nagyrészt a történelmi

egyházakból elűzött kegyesekből adódott. Csak ez magyarázza az 1860–1880-as években a nazarénus, majd pedig az 1880–1910-es évek között a baptista misszió sikereit.

A harmadik fázis az volt, amikor a századforduló éveiben a szabadegyházi missziók a városok egyháztól egyre jobban elidegenedő kispolgáraival találkoztak, akik reménységet, közösséget kerestek, és személyes konfliktusaik feloldására egyre kevésbé látták alkalmasnak a hivatalos egyházak császári-királyi optimizmusát. Hitvalló közösséget kerestek, ahol egy értelmesebb, melegebb, emberibb gyülekezetre találnak. Ebből a hullámból épült az adventista, a metodista gyülekezetek közössége, és erre épültek fel a protestáns belmissziói mozgalmak is. Ez utóbbi tény magyarázza, hogy ezek a mozgalmak létszámban nem erősödtek meg annyira, mint a nazarénusok és a baptisták.

A negyedik fázis a parasztság két világháború között lezajló „néma forradalma”. A terminus névadója Kovács Imre híres könyve. Ebben így határozza meg ezt a folyamatot: „A huszadik század civilizációjának bilincseibe vert parasztság nem tud megmozdulni, és ezért más utakon keresi a feszültség levezetését. Ez a birtokos parasztságnál az egykézésben, a nincstelen parasztságnál pedig a háború előtt a kivándorlásban, a háború után a szektázásban nyilvánul meg. Egy elsüllyedt nép mélyen a történelmi idők színe alatt csinálja a maga forradalmát, de ez a forradalom néma forradalom...”⁶

Ezt a különös forradalmat a református egyház és az államhatalom intézkedéseinek, cselekedeteinek tükrében szeretném megvizsgálni. A protestáns kiségyházak a két világháború között a református közgondolkodás szerint szektának számítottak. Ezt a gondolkodásmódot a következő idézet fejezi ki legjobban: „Református anyaszentegyházunk az ostromlott várhoz hasonló. Ma inkább, mint bármikor. A különböző oldalról jövő támadások keresztüzében áll. Áll szilárdan. Anyaszentegyházunkat le nem kicsinyelhető veszedelem fenyegeti a szekták részéről” – írja 1933-ban dr. Mátyás Ernő.⁷ Ebben a helyzetben tehát a „szekták elleni küzdelem” és az ellenük való védekezés váltakozó erejű frontvonalai határozták meg a református egyház és az újprotestáns közösségek viszonyát.

Ezt nagyban befolyásolta az államnak a szektákkal kapcsolatos álláspontja. De a viszony alakulásának szempontjából nem maradtak hatástalanok az újprotestáns közösségek önmegértetési kísérletei sem. Ezért az eligazodáshoz feltétlenül szükséges először a kiségyházak közjogi helyzetének áttekintése.

3. 2. A kisegyházak jogi helyzete

A tanácsköztársaság megdöntése után a kormány egyik első rendelkezése volt, hogy az állam és az egyházak kapcsolatában éppúgy visszaállítsa a jogfolytonosságot, mint az állami élet egész vonalán. Ennek a folyamatnak részesei, munkálói voltak a történelmi egyházak.⁸ A jogfolytonosság útjában álltak a tanácsköztársaság által kiadott jogszabályok, ezért „adminisztratív úton leendő legsürgősebb hatálytalanítása iránt” intézkedtek.⁹ Augusztus 18-án már közölte a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyházakkal, hogy az állam és az egyház közötti viszony tekintetében az 1918. évi október 31-e előtti helyzet az irányadó.¹⁰ Ez a rendelkezés a kisegyházakkal kapcsolatban is a régi viszonyok visszaállítását jelentette. A forradalmak idején a kisegyházakkal kapcsolatban is volt panasz a református egyháznak. A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* az 1918-as forradalom idején sajnálkozva írta, hogy ezután „nem lehet karhatalommal elvezettetni a baptista »atyafit«, aki a roskadozó református gyülekezetek romjain megjelenik. Ha össze nem szedjük magunkat, ötven év múlva mi leszünk a szekta és ők az egyház.”¹¹

A vallásszabadságra vonatkozó liberális jogszabályok – főként a nagy harcok árán létrehozott 1895:43. tc. – hatálya formálisan beletartozott az ellenforradalmi korszak jogfolytonosságába, de a kisegyházak vonatkozásában a korábbi évtizedekhez képest lényeges romlás állt be. „A Horthy-korszak egyházpolitikája a bevett egyházak érdekeinek védelmét szolgálta, új vallásfelekezetek elismerésére nem került sor.”¹² Kialakult az 1895:43 tc.-nek egy – a törvény szellemével ellentétes – értelmezése, amelynek lényege így foglalható össze: „Az a szabadság, amit a szekták... törvényeink alapján élveznek, az őket követő egyesek vallásgyakorlati szabadságának összessége, de annál nem több.”¹³ Mit jelentett ez? Nem illette meg őket a nyilvános, közös istentisztelet tartásának joga, sem ingó, sem ingatlan közös vagyonuk nem lehetett, a szektaként kezelt kisegyház sem tagjaival, sem mással semmiféle jogviszonyban nem lehetett. Közös istentisztelet céljából viszont tarthattak zártkörű gyűlést, sőt, ha a szekta követői idegen állampolgárok voltak, még nyilvános közös istentiszteletet is tarthattak az 1895:43.tc.35. paragrafusának korlátai között. Annak sem volt semmilyen akadálya, hogy állandó lelkészt alkalmazzanak. Jogilag természetesen érvényben volt az 1895:43. tc. 1. paragrafusa, amely szerint „mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást, és az ország törvényeinek, valamint a közérkölciség kívánalmainak korlátai között külsőképpen is kifejezheti és gyakorolhatja. Senkit sem szabad törvényekbe vagy a közérkölciségbe, sem vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, avagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.” Ez az elv mégsem érvényesülhetett, mert a

szekták működését „közrendészeti ellenőrzés” alá vonták, és ügyükben a belügyminisztérium intézkedett. Éppúgy a Belügyminisztérium belbiztonsági szervezete, a VKF-2 foglalkozott velük, mint az illegális kommunista mozgalommal.¹⁴

Ez a visszas jogi helyzet sok bonyodalomhoz vezetett. Az újprotestáns közösségek lényegében a helyi hatóságok jó- vagy rosszindulatának voltak kiszolgáltatva. A trianoni békeszerződést becikkelyező 1921:33.tc.55. paragrafusa szerint „Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármily hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakorolhasson, amennyiben azok gyakorlata a közrenddel és jó erkölcsökkel nem ellenkezik. Ezekkel a rendelkezésekkel szemben semmiféle rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.” Ennek ellenére a szabadegyházi közösségeket állandó rendőri felügyelet alá helyezte az állam, mivel a közerkölcsiség sérelmének tartotta azt, ha híveket szereznek, és ezzel a „felekezeti békét” veszélyeztetik.

Az itt felvázolt, ellentmondásos jogi helyzet megoldására több kísérletet tett az állam. Az első, nagyobb igényű megoldási kísérlet 1923-ban volt, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egy tájékoztató irattal kereste meg az egyházakat, köztük a református egyházat is.¹⁵ Az irat szerint az újprotestáns közösségek „internationális irányúak, amivel az államra nézve veszélyesek is lehetnek”, ezért felhívják az egyházak figyelmét erre a veszélyre. „Jogi kényszerrel ellenük alig tehető valami s a védekezés elsősorban lelki irányú kell hogy legyen... Méltóztassék gondoskodni elsősorban a lelki gondozás intenzívebbé tételével, mely célra esetleg utazó missziói lelkészi állás szervezése, valamint az iratterjesztés eszközeinek intézményes biztosítása is igénybevehetőnek látszik.” A tájékoztató iratra Nagy István belmissziói előadó válaszolt. Megállapította, hogy a „felsorolt szekták Amerikából származnak, onnan táplálkoznak, azt hiszem, nem is lenne tanácsos Magyarországnak magáról olyan hírt juttatni, hogy nem tűri a vallás- és lelkiismereti szabadságot”.¹⁶

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a külső és belső politikai feszültségek csökkentése érdekében szeretett volna valamilyen áthidaló megoldást találni. A metodisták és az adventisták esetében az volt az elképzelése, hogy „a hívők a vonatkozó törvényi rendelkezés figyelembevételével egyesületbe tömörítve vétetnének a vezetésem alatt álló minisztériumnak is felügyelete alá, amikor is közvetlen és szakszerű ellenőrzés alá vonhatók. Ezen eljárással meghonosodhatnék a vallásegylet, mely jogi vonatkozásban az előkészítés alatt álló egyesületi törvény kapcsán nyerhetne további szabályozást, úgy hogy ezzel ezen országunk történelméből kinőtt autonomikus alakulatba és életviszonyba is kiterjesztenék törvényhozásunk és kormányzatunk.” Ez azt jelentette volna, hogy a methodista és adventista egyház kikerült volna a belügyi hatóságok, a csendőrség ellenőrzése alól.

A Református Egyetemes Konvent válasza – bár elismerte, hogy „úgy a metodista, mint az adventista felekezetnek, mint vallásos egyesületnek a magyar állam... érdekeivel ellentétben álló célja nincs” – elutasította ezt a kísérletet. Megállapította, hogy „felekezetként ezek egyesülése az állam joga szempontjából nem létezik és mint olyan védelemben nem részesül”, ezért a vallásszabadságot és a törvényes jogot sem lehet kiterjeszteni „az el nem ismert hívek egyesülésére”.

Ugyanakkor megtorló jellegű, adminisztratív intézkedések is történtek. Az igazságügy-miniszter bizalmas körrendeletet adott ki az antimilitarista propagandát folytató dunántúli és alföldi szekták ellen, amelyben utasította az igazságügyi szerveket, hogy a tettesek ellen a bűnvádi eljárást haladéktalanul és a legnagyobb eréllyel tegyék folyamatba”. Emellett a belügyminiszter is bizalmasan felszólította az összes kapitányságot és csendőrparancsnokságot arra, hogy „az el nem ismert vallásfelekezetek terjesztését saját hatáskörükben is kísérik éber figyelemmel és amennyiben azok részéről államellenes, vagy antimilitarista propagandát észlelnek, azt haladéktalanul akadályozzák meg”. Ezeket a rendeleteket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül a zsinati irodával is előzetesen megkonzultálták az illetékes hatóságok.¹⁷

A szabadegyházi közösségek missziójának legerősebb hajtása a sajtó volt. Ezt volt hivatva akadályozni a Belügyminisztérium 60 002/1923.VII. számú rendelete az „utcai, házaló és vásári árusítás ellen”, amelynek indoklásában szó van „némely el nem ismert szekták vallásos mezbe öltöztetett célzatos röpiratait”-ról.¹⁸ A honvédségen belül is egyre nagyobb erővel léptek fel a szektákkal, mint antimilitarista tanításokat terjesztő közösségekkel szemben.¹⁹

A kisegyházak jogi helyzete tovább bonyolódott 1924-ben, amikor a belügyminiszter rendeletben állapította meg, hogy Magyarországon a szekták egyre élénkebb tevékenységet fejtenek ki, „agresszív fellépésükkel a történelmi egyházak hitelveit és előjáróit sértik”, sokszor pedig antimilitarista propagandájukkal és „káros világnézeti elvek” hirdetésével az állam rendjét veszélyeztetik.²⁰ A tiszántúli és tiszáninneri egyházkerületek kérését figyelembe véve a konvent is felhívta az összes esperes figyelmét a szekták elleni küzdelemre. 1926-ban az Üdvhadsereg budapesti missziója kapcsán a Belügyminisztérium újból foglalkozott a szekták ügyével, és utasította a rendőrhatalóságot a szekták működésének visszaszorítására. Ugyanakkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül a református egyház véleményét is kikérték.²¹ Az egyházak részéről is több akció indul el a kisegyházak egyre növekvő és terebélyesedő missziója ellen. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felhívása alapján tűzte napirendre 1925 őszen a római katolikus püspöki kar ezt a kérdést. Prohászka Ottokárt bízták meg, hogy közös

pásztorlevelet fogalmazzon, s a Szent István Társulatot is felkérték szekták elleni röpirat készítésére.²²

Az Evangélikus Egyház egyetemes közgyűlése 1926 novemberében szintén beadvánnyal fordult a szektakérdés ügyében a belügyminiszterhez, amelyben kérte, hogy a rendőr- és a csendőrhatóságok „egyházunk lelkészeivel egyetértésben igyekezzenek a történelmi egyházak s a magyar nemzeti társadalom egysége ezen falbontogatóinak a népünket demoralizáló és sajátos karakteréből kiforgató, ezen sok esetben gyanús egyéneknek aknamunkáját a maguk hatáskörében a rendelkezésükre álló eszközökkel megakadályozni”.²³ Ez a beadvány a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül az egyetemes konventhez is eljutott, véleményezés végett. A református álláspont mérsékeltebb volt.²⁴

1927-ben a belügyminiszter értekezletet hívott össze, hogy erélyesebb rendszabályokat léptessen életbe, mert „a kommunizmus bukása után fellépő tömegmozgalmak sorában” jelentkező kiségyházakat és szektariánus mozgalmakat veszedelmesnek ítéli. Az értekezlet újabb körrendeletet bocsátott ki, ami a rendőrhatóságok számára újabb iránymutatást ad. A rendelet különösen abban az esetben tartja elengedhetetlennek a hatósági intézkedést, ha ezek a vallásos mozgalmak „a hitélet keretén belül is” antimilitarista propagandát folytatnak, vagy ha a misszióknak „a történelmi egyházak hitelveit és előljáróit sértő agresszív módját alkalmazzák, és így a felekezeti békét veszélyeztetnék, az illetékes rendőrhatóság haladéktalanul tegye meg az ilyen mozgalom megakadályozásához szükségesnek látszó intézkedéseket”. A rendelet előírja, hogy az intézkedés megtétele előtt a történelmi egyházak helyi képviselőit is meg kell hallgatni.

3. 3. Korlátok között

A belügyminiszter rendelkezése szerint a kiségyházak minden összejövételét – a baptisták kivételével, akiket 1905-ben az állam elismert²⁵ – hatóságilag ellenőrizni kell. Az istentiszteleteken 18 éven aluli fiatal nem vehet részt, a gyermekeket pedig, valamilyen bevett vagy elismert vallás szerint kell nevelni. A szekták sajtótermékeinek terjesztéséhez a belügyminiszter előzetes engedélye kellett, amelynek kiadása előtt tanácsot kért a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül a bevett vallásfelekezetek illetékeseitől, többek között a Református Konventtől is. A szekták a rendelet szerint nem működhetek egyesületi keretben sem. Egyedül a metodistákkal kapcsolatosan tanácsolt a rendelet enyhébb elbírálást, mivel jelentős amerikai összeköttetések vannak. Összejöveteleiket nem kellett hatósági engedélyhez kötni. Az Üdvhadsereg működését sem kellett Budapesten és az ipari központokban akadályozni, de a falvakban igen.²⁶

Ezek ellen a szigorú megszorítások ellen maguk az el nem ismert felekezetek is tiltakoztak. Azzal érveltek, hogy a vallásszabadságot biztosító törvények ellenére akadályozzák a gyülekezeti kereszténység működését. Egyes helyi hatóságok minden egyes istentiszteletet gyűlésnek tekintettek, és külön-külön bejelentést kívántak. Sok helyen a helyi hatóságok visszautasították az engedélyek megadását, csendőrséggel feloszlatták az istentiszteletet, s különböző címen büntető ítéletet hoztak.²⁷ A helyi hatóságok visszaélésére sok példát tudnánk idézni. (A miskolci adventisták ügye 1924–1926 között, a budapesti adventisták istentiszteletének betiltása 1922-ben stb.).²⁸ Dr. Varjas János debreceni ügye egy szempontból kiemelkedik. A debreceni államrendőrség Varjas Jánost és társait elzárásra és pénzbüntetésre ítélte „vallásos összejövetelek és istentiszteletek tartása miatt”. A fellebbezési kérelmet a különböző kis szabadegyházi csoportok közösen fogalmazták a belügyminiszterhez. Elsőként írta alá Udvarnoki András, a magyarországi baptista gyülekezetek szövetségének elnöke. A kérvény mégis eredménytelen volt.²⁹

A kisegyházak terjedése a következő évben sem csökkent, de a közjogi helyzetet sem sikerült javítani. Az 1927-es rendelet lényegében érvényben maradt. Ezért a belügyminiszter 1928. július 3-án részletes utasítást adott ki, amelyben összefoglalta az addigi intézkedéseket, és további szigorú ellenőrzést követelt.³⁰

Ez az ügykezelés nemegyszer vezetett bonyodalmakhoz. Ezek közül talán a legjelentősebb az volt, amikor 1936-ban a washingtoni követség panaszkodott, hogy az amerikai methodista egyház szóvá tette az egyik Tolna megyei főszolgabíró tiltó rendelkezését, aki a szakályi methodisták istentiszteleteit betiltotta. A követ a betiltás azonnali feloldását kérte, mivel az amerikai methodisták kilátásba helyezték, hogy sajtókampányt indítanak, és ez kellemetlen lehet a kormánynak.³¹

Az 1930-as években nem sokat változott a helyzet. A református egyházon belül – sajnos – voltak olyanok, akik rászolgáltak arra az ítéletre, amit Kádár Imre így fogalmazott meg: „nem egyszer csendőrpofonokkal intéztette el a lelkipásztor a faluban megjelenő baptista prédikátort. Az egyház ebben az időben híjával volt az ökumenikus felelősségtudatnak és azt sem volt hajlandó meglátni, hogy más felekezetek léte és tanítása olyan figyelmeztetés, amelynek saját hitünk, szeretetünk és hitvallásunk mélyebb kifejezésére kellene bennünket vezetnie”.³² De voltak a református lelkipásztorok közül – nem kevesen – olyanok is, akik az aktívabb gyülekezeti munka, a belmissziói eszközök alkalmazása mellett foglaltak állást. Ilyen volt az alsózempléni egyházmegyéből elindult kezdeményezés, amely a szeretetteljes gyermekmunkára, a konfirmandusokkal való igényes foglalkozásra, az ifjúsági munkára, vallásos estek, bibliaórák, családlátogatások, házi istentiszteletek szervezésére hívta fel a figyelmet, és azt ajánlotta, hogy

az egyház adjon ki olcsó, hitébresztő irodalmat. A javaslatot a tiszáninneri egyházkerület felterjesztette a konventhez, ott azonban az a határozat született, hogy a konvent „nem tartja hivatásának, de nem tartja ezt feltétlen kielégítő szükségnek sem”. Ugyanez vonatkozott a hitépítő irodalomra.³³ Később, 1939-ben a konventben dr. Enyedi Andor „egy olyan gyakorlati irányú kézikönyv” és kivonatos törvénykönyv elkészítését javasolta, amely hasznos segítség lehet, de e felett is napirendre tért az Egyetemes Konvent.³⁴ Közben a szabadegyházi közösségek tovább folytatták harcukat a vallásszabadságért. A Keresztény Testvérgyülekezetekhez tartozó dr. Kiss Ferenc mellett dr. Somogyi Imre (baptista) és Michnay László (adventista) fáradozásai jelentősek ezen a téren. Dr. Kiss Ferenc 1934-ben kapcsolatba került Légrády Ottóval, aki megküldte neki az *Európa válaszáton* című munkáját, amelyben a vallásszabadság kérdését is tárgyalja. A könyvvel kapcsolatosan dr. Kiss Ferenc ismét elmondta a kisegyházak sérelmeit, átadta a birtokában lévő dokumentáció egy részét, amelyet Légrády elküldött a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, valamint a belügyminiszternek.³⁵ Az akciónak nem lett semmi fogantatja. 1936. június 11-én dr. Kiss Ferenc – a szabadegyházi közösségek buzdítása mellett – *Az evangéliumi mozgalmak értelme és az államhoz, valamint az egyházakhoz való viszonya* címen emlékiratot adott be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, de akciójának most sem lett eredménye.³⁶

A következő évben az újprotestáns közösségek a Magyar Evangéliumi Szövetségen keresztül nyújtottak be kérvényt a belügyminiszterhez a szabad vallásgyakorlat tárgyában. Érvelésük kiindulópontja az volt, hogy „az utóbbi évek folyamán számos esetben volt alkalmunk meggyőződnünk arról, hogy az alsóbb fokú közigazgatási hatóságok és hatósági közegek az egyes vallásos mozgalmakkal szemben követendő magatartásukra nézve eltérnek egymástól”. Ez az akció is eredménytelen maradt.³⁷

3. 4. Betiltva

1939. december 2-án, a második világháború küszöbén Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a baptisták és a metodisták kivételével az összes szabadegyházi közösség működését betiltotta, mivel a rendelet megállapítása szerint „a honvédelem érdekeit” veszélyeztetik.³⁸ A kormánypárti sajtó a rendelkezés kapcsán a szekták haláláról beszélt.³⁹ Ez nem következett be. A nazarénusok csendesen, családonként összejöttek, és hamar megtanulták, hogyan lehet a testvéri összetartozás különböző formáinak ápolásával kijátszani a gyülekezési tilalmat.⁴⁰ A különböző pünkösdi irányzatú közösségek védelmet kerestek és találtak az evangélikus, a baptista és a metodista egyházakban.⁴¹

Az adventista gyülekezetekre villámcsapásszerűen sújtott le a minden előzetes kivizsgálást mellőző, betiltó rendelkezés. A gyülekezeti tagok házaknál, lopva, csoportosan jöttek össze, de ez sem maradt megtorlás nélkül. Ezekről a büntetésekről egész sor iratot őriz a Magyar Országos Levéltár.⁴² Az adventista egyház vezetősége megpróbálta hazai és nemzetközi kapcsolatait igénybe venni a szabad vallásgyakorlat biztosításához. Magyarországra jött dr. J. Nussbaum, a Vallásszabadság Nemzetközi Szövetségének főtitkára (adventista lelkész), és tárgyalt a Belügyminisztérium illetékes ügyosztályával, valamint a honvédelmi miniszterrel. Az adventista egyház vezetőségével együtt dr. J. Nussbaum felkereste Ravasz László püspököt is, aki kész volt közvetítő tárgyalásokat vállalni az állammal. 1940. április 12-én levélben fordult Keresztes-Fischerhez, amelyben azt kérte, hogy „az egész felekezetnek... szabad vallásgyakorlata a legszigorúbb ellenőrzés feltétele mellett állíttassák vissza”. „Úgy érzem – írta –, hogy [a] honvédelmünk keretén belül előforduló néhány szórványos eset, amely igazán nem fenyeget azzal, hogy a magyar hadsereg szellemének ártson, vagy rossz példaadásával a fegyelmet lazítsa, sőt egészen ellenkező eredményhez vezetett: jelentőségét messze túlbecsültük, ha ebből kifolyólag egy világszerte elterjedt, komoly evangéliumi felekezetet legelemibb vallásos jogában korlátoznánk. Ez minket [a] külföld előtt hamis színben tüntetne fel.”⁴³

1941 januárjában – 13 hónapi üldöztetés és illegalitás után – sikerült elérni, hogy Bibliakövetők Felekezete néven újraszervezzék az adventista gyülekezeteket.⁴⁴ Ez az engedély sem jelentett jogi biztosítékot, ezért az egyház ismét megpróbálkozott az elismertetés kérésével⁴⁵ – eredménytelenül. 1949 júliusában a Belügyminisztérium újabb rendelettel megakadályozta a Bibliakövetők Felekezetének működését,⁴⁶ de ezt a veszélyt is sikerült elhárítani. Mivel a betiltó rendeleteket nem lehetett foganatosítani, ezért újabb és újabb rendeletek születtek, egészen 1945-ig.⁴⁷ Ezeknek az elhárítására akciószövetség jött létre a kisegyházak között. Ez vezetett végül a Szabadegyházak Szövetségének megalakításához 1944-ben. Az új szövetség 1944. október 10-én megbízólevelet adott dr. Kiss Ferencnek, „hogy a hatóságoknál, jogi és magánszemélyeknél a Szövetség ügyében eljárhasson, és a Szövetséget képviselje. Mivel a Szövetség a vallás- és lelkiismereti szabadság védelmére és előmozdítására, valamint az emberi jogok biztosítására alakul, kérjük ebbeli működésében... hatásosan támogatni.”⁴⁸ Erre a nemes feladatra a fasiszta terror idején nem nagyon nyílt mód.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk, hogy „a bevett és elismert vallásfelekezetek állami státusában a Horthy-korszakban csak negatív irányban történt »jogi rendezés«. Nem mentek előre a felekezetek egyenjogúságának biztosítása felé, hanem... rendőri intézkedéseket foganatosítottak a szekták ellen”.⁴⁹

3. 5. A szektaellenes irodalom

A közjogi helyzet eddigi felvázolásából is kiderül, hogyan tekintett a protestáns közvélemény a két világháború között a szabadegyházi közösségekre. Ezt a képet csak még jobban megerősíti az, ha az úgynevezett „szektaellenes” irodalmat vesszük vizsgálat alá. A mélyreható elemzés hosszabb időt venne igénybe, itt csak néhány mozzanatra utalok, vázlatosan.

Csikesz Sándor nevét kell először említenem, pozitív értelemben, akinek megértő tanulmánya máig figyelemre méltó megállapításokat közöl. Tájékozottsága, józansága ma is önkritikára serkent. Különösen megrázó a tanulmány utolsó szakasza, amelyben személyes élményét – két nazarénus kivégzését a fronton – mondja el. Ennek csak a végső megállapítását idézem: „Egyszerű embertől hite mellett ilyen mélységes meggyőződéssel bizonytságot tenni, még sohasem hallottam. El kellett hinnem a szavát, hisz az életével tett hite mellett tanúságot. Senki ne merjen a szektákkal szembeszállni, akinek nincsen nagyobb hite, nincsen nagyobb igazsága, amelynek védelmében bármikor kész az életét is feláldozni s még halálában is imádkozni elleneiért.”⁵⁰

A rákövetkező évben Vass Vince ismertette a baptisták, a nazarénusok, az Üdvhadsereg, a metodisták, az adventisták és az akkor még nemzetközi bibliakutatók néven ismert Jehova tanúinak tanítását, szervezetét, mozgalmát,⁵¹ továbbá dr. Mátyás Ernő írt tanulmányt a szektakérdésről *Az Út* hasábjain.⁵²

A kisebb folyóirat- és hírlapcikkeken túllépő legnagyobb szabású vállalkozás 1933-ban volt. A tiszáninneri egyházkerület elnöksége és a Sárospataki Teológiai Akadémia 1933. április 6-7-én egy lelkészi konferencián foglalkozott a szektakérdéssel. Ennek anyaga dr. Mátyás Ernő szerkesztésében nyomtatásban is megjelent.⁵³ Dr. Vasady Béla, dr. Mátyás Ernő, dr. Zsíros József, Gyülvérszi István, dr. Kovács J. István, dr. Enyedi Andor és Szabó Zoltán tanulmányait tartalmazza a gyűjtemény. Tény, hogy sok benne az igaztalan vád. Nem anyaga, hanem szemléleti módja rossz. Külföldről pénzelt, külföldről behurcolt betegségnek tartja a szabadegyházi közösségeket, amelyeknek nincsen gyökere a magyar egyháztörténetben.⁵⁴ A könyvnek a baptistákról írt tanulmányához dr. Somogyi Imre szólt hozzá. Kifejtette: tarthatatlannak tartja a füzet íróinak azt az álláspontját, hogy a protestáns kisegyházakat szektának tekintsék. Ennek cáfolására hathatós érveket sorakoztat fel, de nem támad vissza. Így fejezi be írását: „Mindezek után kijelentjük, hogy a magyar református vallásfelekezet ellen – e füzetben foglalt bántó kitételek dacára – sem viseltetünk antagonizmussal, már csak azért sem, mert meg vagyunk arról győződve, hogy az egész vallásfelekezet ennek a füzetnek tartalmával nem azonosítja magát. A református vallásfelekezetet, annak minden meggyőződéses tagját

továbbra is tiszteletben tartjuk, történelmi klasszicitását megbecsüljük és nagy szellemi értékeit elismerjük. A füzet íróit a »szekták«-kal kapcsolatos álláspontjuknak revideálására kérem és reájuk a Mindenható Isten leggazdagabb áldását kívánom.”⁵⁵ A nagy revíziót a történelem végezte el, ami mögött mindig meg kell látnunk a történelemformáló Krisztus keze nyomát.

Az indulatoktól fűtött vitairatokból nehéz rekonstruálni azt, hogy mi is történt valójában. Jobb tanácsadó a hűvösebbnek tűnő statisztika. Sajnos, itt csak töredékes részadatokat találunk. A hivatalos statisztikagyűjtés a felekezetnélküliek rovatában tartotta nyilván azokat, akik hivatalosan kiléptek valamilyen bevett vagy elismert felekezetből, és el nem ismert felekezethez csatlakoztak. Ugyanakkor a statisztikai adatok csak azokat számlálták a baptisták közé, akik törvényesen elismert budapesti magyar baptista hitközséghez tartoztak; a többiek a felekezetnélküliek rovatában voltak nyilvántartva. Hasonlóan a felekezetnélküliekhez számítottak a statisztika szerint a nazarénusok, a metodisták és az adventisták is, amennyiben kitértek abból a felekezetből, amelynek korábban tagjai voltak. A tapasztalati tények viszont azt mutatták, hogy a protestáns kisegyházak és a szekták tagjai többnyire nem tértek ki eredeti vallásközösségükből. Így viszonylag kevesebb zaklatásnak voltak kitéve.

Mégis - mint ahogy már korábban idéztük -, sok érdekes dolgot árul el a statisztika. „A baptistákhoz való áttérések adataival először 1907-ben találkozunk a statisztikai kimutatásokban. Mindjárt ebben az első évben a baptista egyházba áttérőknek a száma 989, ebből 648 lélek a református egyházból tért át a baptista felekezetre. Alig csalódunk, ha úgy ítéljük, hogy ennek az évnek ezen feltűnő adatai csak úgy érthetők, hogy az áttérők nagy része már régen a baptizmus híve volt, azonban régebbi felekezetét hivatalosan csak most hagyta el, amikor a baptizmus a törvényesen elismert felekezetek sorába lépett.”⁵⁶ A számok ugyan csökkentek az évek során, de az áttérés tendenciája nem változott. „A legtöbb hívet a baptisták a református egyháztól hódították el: 1913 végéig összesen 716 református férfi és 945 református nő lett baptistává. Sorrendben ezután a római katolikus egyház (232 férfi és 289 nő), a görögkeleti (258 férfi és 199 nő), majd az evangélikus egyház (180 férfi és 222 nő) következik. A viszonylagos veszteség nyilván a református egyházban a legnagyobb, de utána azonnal az evangélikus egyház következik s csak azután a görögkeleti és római katolikus egyház. Megállapítható az is, hogy a baptista felekezet híveit erősen tudja tartani; a hozzá térők csak nagyon kis százalékban térnek vissza vagy át egy másik felekezetre.” De a statisztika szerint nemcsak az első világháború előtt nőtt állandóan a baptisták létszáma. Karner Károly megállapítása szerint „a baptista gyülekezet... a törvény által is elismert megalakulása óta statisztikailag is megállapítható gyors gyarapodást mutat”.

Az azóta elmúlt évek adatai igazolják ezt a megállapítást, amennyiben a baptizmus hódító ereje állandóan növekvően van: 1922 óta a betérők száma az 1926-os év kivételével, amikor 363 volt, állandóan 500 felett mozgott, sőt 1925-ben 753-ra ugrott fel. A legtöbb veszteséget a baptisták javára ismét a református egyház szenvedte, amennyiben 1919-től 1927-ig 1890 református lett baptistává. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a felekezetenkívüliek számát illetően. Itt is a református egyház szenvedte a legérzékenyebb veszteségeket.⁵⁷

Bizonyára ezek a statisztikai tények is motiválták 1937-ben a Református Egyetemes Konvent döntését, amikor határozat született a baptistákkal folytatandó tárgyalásokra. Ravasz László meghívólevelére Nagy Pál válaszolt, amely szerint a felekezet vezetősége „örömmel késznek mutatkozik arra, hogy az indítványozott megbeszélésen részt vegyen... A krisztusi egyházak közötti békének s a krisztusi tanítványok közötti testvéries viszonyoknak előmozdítása céljából mindig szívesen közreműködtünk, s ezt tenni – az egyházak autonómiájának s a lelkiismereti szabadságának kölcsönös tiszteletben tartása mellett – a jövőben is hajlandók vagyunk.”⁵⁸

Az a meggyőződésem, hogy ez a vázlatos áttekintés jól érzékelteti azt az utat, amelyet a református egyház az ún. „szektakérdés” megértése felé megtett. A megértés, a tolerancia irányában való elmozdulás nemcsak a szektaként megbélyegzett kisebb közösségnek használ, hanem az úgynevezett történeti egyházaknak is. Az ún. „szektakérdést” nem a törvényes tilalmak oldják meg, hanem az okok, a népi vallásosság jelenségei mögött rejtőző valós igények megértése és az egyház belső hibáinak szakszerű orvoslása.

4. REFLEXIÓK A KISEBB PROTESTÁNS EGYHÁZAK KÖZELMÚLTJÁRÓL

4. 1. Meditáció a rendszerváltás idején

„... mivel lágyemeleg vagy, sem hideg, sem hev, kivetlek téged az én számból” (Jel 3:16).

Az egyház számtalan helyzetet megélt már világunkban. Volt olyan kor, amikor a létéért küzdött, amikor a mártírok vére volt a vetés. Volt, amikor üldözték, csúfolták, megalázták, diszkriminálták az egyházat, de akkor is létezett, és Isten adott bátorságot, bölcs tanácsokat és erőt a kitartáshoz.

Volt olyan kor is, amikor unalmasan, szürkén, lustán telt az idő. Volt, amikor megfáradtunk a hitben, a mindennapok szürke gondja bénított minket, de az egyház volt, mert Isten, aki a kövekből is támaszthat fiakat, adott ébredést, megelevenítette népét.

De volt olyan idő is (nem is régen), amikor kemény adminisztratív lépésekkel, meg mézes-mázos szóval igyekeztek rászedni arra, hogy önmagát korlátozza, mondjon le arról, amit tagjai jobbik énük parancsára tenni szerettek volna. Ettől a törekvéstől az egyház haldokolni kezdett; mert Isten népe kibír minden vihart, de azt nem, hogy önmaga oltogassa a csontjába rekesztett tüzet.

Nem a gúny, az üldözés, a mindennapok szürkesége veszélyezteti az egyház létét, hanem az az állapot, amikor a szabadságot jegyre adják, ellenőrizve.

Ez a kor nem a sokat szidott, ötvenes években volt, hanem a konszolidálódott közelmúltban. Mi sokszor az egyház bűneihez szeretünk keresni és találni bűnbakot. Hibássá tesszük a sanyarú kort, a külső körülményeket. Olyan ez, mint Ádám és Éva fügefalevélből összetákolt körülkötője.

Mégsem ez az igazi baj. Az Internacionáléban torkunk szakadtáig énekeltük: „A múltat végképp eltörölni” – és elhittük ezt a számárságot. A múlt eltörölhetetlen. Meghatároz. Mégis folytatjuk ezt a régi dalt, és senki nem akarja kiadni a parancsot: nóta állj!

Ahhoz, hogy az egyház éljen, szabadulnia kell az önkorlátozó tehetetlenségtől. Szabadulnia kellene az evangélium teljességét, erejét korlátozó, sanda érdek-gyávaságtól. De ennek eszköze – meggyőződésem szerint – nem a keményen fogalmazott leleplező nyilatkozatok, rehabilitációt követelő petíciók sora.

Valami egészséges, kollektív bűnbánatra, keresztény szolidaritástudatra kellene eljutnunk. Meggyőződésem, hogy nem találjuk meg addig a kivezető utat, míg hitben, bűnbánattal rá nem döbbenünk: én is ott voltam akkor! Lehet, hogy gyáván hallgattam, és én voltam – Babits Mihály szavaival – a vétkesek közt a cinkos, mert néma maradtam ott, ahol kiáltani kellett volna.

Az is lehet, hogy jószándékúan tévedtem, mert elhittem naivan a szépet, szebbet ígérő jelszavakat. Talán csak a sokaság sodort és békés természetünk ejtett csapdába minket.

Hol voltál akkor? – szeretném ezt sokszor megkérdezni. Talán még meg sem születél, talán saját értelmetlenséged miatt kerültél a háttérbe. Talán csendre, lelked rendjének titkára akart megtanítani Isten. És most vizsgálod – rosszul. Hiszen tőle, a Békesség Fejedelmétől nem tanultál békét.

Mai életünk kuszaságának abban látom a kulcsát, hogy elhisszük-e: amikor hibáztunk, amikor csaknem tönkre tettük a ránk bízott lelki kincseket, akkor is Isten volt az egyház Ura, aki talán értünk (vagy ellenünk?) megengedte azt, ami az egyházzal történt. Ő cselekedett névtelen szolgálóin keresztül, akik meglátták a kis feladatokat, és nem voltak restek el is végezni azokat.

Nem vártak munkájukért elismerést. Sokszor kockáztatták érdekeiket, vállalták a diszkriminációt. Adjunk hálát értük, hiszen az ő cselekedeteikben, hűségükben, a „kevesen” élt és él az egyház bűvópatakja, mind a mai napig.

Hálaadást kellene tanulnunk ma a múltért, valami olyant, amit Jézus a kenyérszaporítás csodájában mutatott be, amikor az ötezer éhes férfi szemeláttára is mert hálát adni az öt kenyérért és a két halért.

Ki kellene törni éles szavaink dzsungeléből, és meg kellene tanulni a hasznos cselekedetek titkát, mert Jézus ma is az, aki tegnap volt. A szenvedélyes, gyűjtogató szó is langymeleg istentisztelet, ha nem a jó cselekvésére, Krisztus ügyének képviselésére indít.

4. 2. Kelet-Európa – merre?

Az 1980-as évek második felében a kelet-európai országok mélyreható társadalmi változásokat éltek át, ami nem hagyta érintetlenül a vallások világát sem. Megdőlt a kommunista pseudo-vallás egyeduralma, és ismét megéledtek az itt élő vallásfelekezetek, amelyek a gyors, régi értékeket romboló, új értékeket teremtő változások közepette a legstabilabb társadalmi közösségeknek bizonyultak. Majd, amint politizálni kezdtek, gyorsan veszítettek népszerűségükből. Ez, az egész Kelet-Európában lezajló folyamat távolról sem egyformán történt a térség országaiban. A különbözőség oka nemcsak abban volt, hogy a politikai rendszerek a közös jelszavak és ideológiai frázisok ellenére sem voltak egyformák, nemcsak a történeti hagyományok tették ezeket a változásokat sokszínűvé. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Európának ezen a táján nagyon fontos vallástörténeti határok húzódnak. Ez a határ nemcsak a mohamedanizmus és a kereszténység között húzódik, hanem a keleti (ortodox) és a nyugati típusú kereszténységen belül is.

Az utóbbin belül még külön figyelemre méltó, hogy itt vannak a történelmi protestantizmusnak a legkeletebbre tolt bástyái. Elég itt az erdélyi protestánsokra, vagy akár az észt evangélikusokra utalni. Az ortodoxia és a nyugati kereszténység határvonalait a reformáció sem tudta átlépni, pedig jelentős erőfeszítéseket tett ennek érdekében. A múlt század közepén, végén induló kisebb protestáns szabadegyházaknak sikerült először ez a feladat. Rögtön megjegyezhetjük ezzel kapcsolatban, hogy ez hatalmas történeti terhet ró ezekre, a számarányukhoz mérten – aktivitásuk miatt – sokkal erősebb egyházakra. Meg kell kísérelniük a híd szerepét betölteni a nemzetiségi és vallási különbözőségektől megosztott társadalmakban.

Úgy tűnik, hogy Kelet-Európa poszt-szocialista országai nehezen tudják elkerülni az anarchiát. A legnagyobb destabilizációs tényező a kisebbségek identitásra törő gondolkodási módja.

A korábbi – erőszakra épülő –, fékező mechanizmusok nem működnek, hiszen a kelet-európai népek éppen egy egységesíteni szándékozó, erőszakos uralmi rendszert ráztak le a nyakukról, másrészt a klasszikus erőszak-mechanizmusok a megváltozott külső körülmények között hatásukat veszítették.

Az egész társadalmat két, egymással kibékíthetetlennek tűnő értékrendszer osztja meg. A kisebbségek nemzeti kultúráját Európa és a világ kulturális öröksége részének tekintő gondolattól vezérelve a kooperáció, a gazdasági integrálódás sürgető igényére hivatkozva egy közös, nemzetek feletti kultúra megszületését tartja kívánatos célnak, amelyben a kisebbségek – mint egy nagy olvasztótégelyben – felolvadnának. Ebben példaként megemlítik az Amerikai Egyesült Államokat vagy (rossz, működésképtelen példaként) a néhai Szovjetuniót.

Mindkét érvrendszer alaptételei elvitathatatlanok, így egy ilyen helyzetben csak egy megoldás marad, és pedig az, hogy a különböző, egymásra vissza nem vezethető álláspontok békéjére törekedjünk, és a többség meg a kisebbség kultúrájának valamiféle lehetséges szimbiózisát kutassuk. A kérdést nagyon sokszor a többség álláspontja felől próbáljuk megközelíteni, pedig a mindenkori demokrácia mércéje a kisebbség jogának a tiszteletben tartása.

Mielőtt ezt a helyzetet az egyházak életlehetőségei felől mérlegelnénk, egy nagyon fontos – sokszor figyelemre sem méltatott – ténytet kell végiggondolni. Mind a nemzeti, mind pedig a vallási kisebbség erőszakos felszámolásának két történelmi modellje alakult ki. Az egyik a gettó, a másik a falurombolás. A gettó célja a többségből kirekeszteni, elszigetelni a kisebbséget, a falurombolás pedig, a tradicionális élettér, a határok megszüntetésével akarja a kisebbséget a többségbe olvasztva „egyenjogúsítani”, és így egy könnyen kezelhető helyzetet akar teremteni. Néha egymásba mosódik ez a két, ellentétesnek tűnő út. A cigányok valóságos, történelmi életterét megszüntetjük, és külön lakótelepet hozunk létre számukra (vagyis felépítjük a gettót). A falurombolás a történelmi gyökereket szakítja el, a gettó pedig a kultúrák találkozását, kapcsolatát akadályozza. Mindkettő a kisebbség érdekei ellen való.

Az egyház – ez a szekularizáció valósága – kisebbség, nemcsak a kisebb egyházak azok. Így mind a két veszély fenyegeti. Az elmúlt negyven évben többször tapasztaltuk, hogy az egyház – önként – torz, buzgó „egyházépítésnek” álcázott hevülettel maga építette fel a gettó falát. Máskor meg azt tapasztaltuk, hogy az egyház kezdeményezte saját tradíciójának rombolását. Mindkettő önpusztítás volt. Isten legyen irgalmas miatta nekünk!

4. 3. Egyszer volt egy Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa

Született és meghalt. Úgy indult, hogy a törvény-csűrész áldozataként másodosztályú állampolgárságúvá züllesztett, újabb protestáns egyházak összefogtak vallásszabadságuk érdekében. Érdekes a háttér is. 1895-ben született egy vallásszabadsági törvény, amely lehetővé tette az új vallásfelekezetek elismerését is, de azzal, hogy a „bevett” státusú egyházak történelmi előjogait megtartotta, és ugyanakkor az elismerést bürokratikus intézkedésekkel akadályozta, egy háromemeletes rendszer alakult ki. Így az egyházak között az európai színvonalú vallásszabadsági törvény ellenére sem alakulhatott ki jogi egyenlőség.

A trianoni békeszerződést becikkelyező 1921:33.tc.55. paragrafusa szerint „Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást, vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakorolhasson, amennyiben azoknak gyakorlata a közrenddel és jó erkölcsökkel nem ellenkezik. Ezekkel a rendelkezésekkel szemben semmiféle rendelet, vagy hivatali intézkedés nem lesz hatályos.”

Ennek ellenére a kisebb protestáns felekezeteket állandó rendőri felügyelet alatt tartották. Hogyan? Az 1895:43-as törvényt úgy értelmezték, hogy „az a szabadság, amit a szekták ... a törvényeink alapján élveznek, az őket követő egyesek vallásgyakorlati szabadságának összessége, de annál nem több”. (Harai László: *A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye*. Bp., 1955. I. 27). Ezért az összes, „el nem ismert” egyházat egyesületnek tekintették, és „közrendészeti ellenőrzés” alá vonták; ügyükben a Belügyminisztérium intézkedett. (Érdekes – talán nem véletlen –, hogy az 1990:4. számú vallásszabadsági törvényt is hasonló formában kívánták módosítani.) Ennek a visszas állapotnak az lett a vége, hogy a baptista és a metodista egyház kivételével 1939. december 2-án, mint a honvédelem érdekeit veszélyeztető vallásfelekezeteket, az összes protestáns kisegyházat betiltották.

A Szabadegyházak Szövetsége ennek az ellehetetlenült vallásszabadsági helyzetnek orvoslására, a kisegyházak közös összefogása végett jött létre. Első kiáltványában ez a szervezet új, a demokratikus normáknak megfelelő vallásügyi törvényt kért. 1949-ben ezt a szervezetet manipulálták úgy, hogy ez lett az ellenőrzött csatorna, amin keresztül a totalitárius állam az egyházaknak a szemét (és a fülét) rajta tartotta, ugyanakkor az egyes kisegyházak demokratikus szervezetét manipulálhatóvá korcsosította. Ezzel az egyes szabadegyházak életében egy törés állt be. A gyülekezeti tagok megpróbálták a „világtól” – ami végsőkéig manipulált volt – valamiféle belső térre menekülni. Ami a mindennapi élettel kapcsolódott, az gyanús lett, holott

ezek az egyházak soha nem a történeti tradícióból, hanem a misszióból, az időszerű keresztény bizonyágtevésekből éltek. Gyanúsak lettek az egyház vezetői, akik manipulált választási procedúrák útján kerültek az élre. Ezzel tönkre ment ezeknek a protestáns kisközösségeknek a demokratikus hagyománya is. Megerősödött a védekezésre berendezkedő konzervativizmus. Az egyház bezárkózott, a társadalom peremére került. Itt találkozott a többi, történelmi egyházzal.

Így éltük meg a rendszerváltás idejét. Már az 1980-as években – a nyugat-európai vallási fejlődéshez képest egy kis fáziseltolódással – új kegyességi formákat követő vallásfelekezetek jelentek meg. Ezek egyrészt kisebb evangéliumi vallási mozgalmak, karizmatikus jellegű közösségek, másrészt a keleti vallások követői, vagy szünkretikus jellegű vallási közösségek. Habár ezeknek az új vallásközösségeknek a számaránya a társadalomban elenyésző – mintegy 0,4% –, mégis, dinamikus missziójukkal az elbénult, eszközhiányos, a régi hagyományokat nehezen újító, „történelmi” egyházakkal szemben – a demokratikus légkörben – jelentős előnyökre tettek szert. A történelmi egyházakban és a konzervatíván gondolkodó állampolgárok körében ezért erősödik az a vélemény, hogy a vallásszabadságot korlátozni kellene. Ennek viszont beláthatatlan következménye lenne az egész társadalom demokratikus berendezkedésére nézve.

4. 4. Merre tovább? (Ahogyan 1994-ben láttam)

Mivel a protestáns kisegyházakba nem lehet beleszületni, ezért egyetlen megoldás van, amit tenniük lehet: az evangélium olyan hirdetése, ami a mai ember mai kérdéseire választ ad. Az evangéliumot úgy kell felfedeznünk, mint Isten megoldását mai életünk mai kérdéseire. Ezért a következőkre kell figyelniük:

1.) A kereszténység pozitív gondolkozási módra épül. A kelet-európai országokat a gyanú, a pesszimizmus levegője mérgezi. Az emberek nem látják a pozitív gondolkodás hiányát, mivel a keresztény gondviselést idegen a gondolkodásuktól. Az evangelizálás alappillére Krisztusnál van. Őbenne mindig örülhetünk.

2.) A növekvő társadalmi feszültségek és a gazdasági összeomlás hátterén nagyon fontos a misszió szociális dimenzióinak kibontakozása. A prédikált és a cselekedett evangélium csak együtt, elválaszthatatlanul hiteles. De nem alkalmi jótékonykodásra van szükség, hanem a hasznos, célszerű, segíteni tudó élet szépségének megmutatására. Ma az éheseknek nem elég halat adni, hanem a halászat örömeire kell tanítani őket.

3.) A gazdasági és politikai válsággal együtt jár egy kulturális meghasonlás is. Ezért különösen a műveltebb osztályok fogékonyabbak az evangéliumra. Elérésükre külön stratégiát

kell kidolgoznunk. Meg kell velük ismertetni: a Biblia az európai kultúra egyik alapja, aminek ismerete, értéke elengedhetetlen.

4.) A kelet-európai országok lakosainak életstílusa is válságban van. Az egyre egészségtelegebb környezet, az egészségtelen életmód, táplálkozás éppen a társadalom aktív korban lévő tagjainak okoz problémát. Ezért különösen az evangélium előtt nyitott értelmiségi rétegek keresik az egészséges életmód titkát. Ez új lehetőségeket teremt az evangélizálásra.

5.) A diktatórikus társadalom minden emberi közösséget igyekezett ellenőrzése alá vonni. Így a gyanú atomjaira törte szét a közösségeket. Fontos, hogy a pünkösdi utáni apostolokhoz hasonlóan „*foglaltassuk magunkat... a közösségben*” (ApCsel 2:42). A gyülekezeti életet úgy kell szervezni, hogy nyilvánvaló legyen: ez egy meleg, őszinte, testvéri közösség.

6.) Az egyik legjelentősebb társadalmi feladat a kelet-európai országokban egy új típusú, európai, erkölcsi értékeket építő oktatási forma bevezetése. Ennek alapja a bibliai történetek tartalmának felekezeti szintű megismertetése. E módszer kidolgozása a kelet-európai országok missziói fáradozásainak alapját képezheti.

7.) A kelet-európai keresztények nagyrészt nemzeti egyházakban élnek. Ezek sokszor a nacionalizmus és a felekezeti érvekkel alátámasztott gyűlölet melegágyai. Szükséges az evangélium egyetemességének, a hívő emberek testvéri összetartozásának megmutatása. Az elmúlt negyven esztendő politikai légköre sok helyen meggyengítette az összetartozandóság tudatát. Szükség van bizalomerősítő lépésekre.

8.) A védekezésre berendezkedett gyülekezetek nem mindig tudnak toleránsan viselkedni. Tegyük gyülekezeteinket a tolerancia iskoláivá! Közösségünk tagjainak tudniuk kell, hogy az egyféle, egyirányú gondolkozási mód elszigeteli, sőt végül tönkreteszi a gyülekezetet. A közös hit és a közös reménység különböző gondolkodási módokat feltételez.

9.) Az észak-európai és nyugat-európai modelltől eltérően a kelet-európai egyház intézményekben szegény. A kihívások megválaszolásához szükség volna az intézményes háttérre. Átfogóan tanulmányozni kellene, hogy a kelet-európai országokban milyen típusú, milyen nagyságú és profilú intézményekre lenne szükség, és ezeket hogyan lehetne a misszió szolgálatába állítani.

10.) A kelet-európai országok demokratizálódásának egyik legbiztosabb jele az irodalom felszabadulása. Az itteni országokban tapasztalható változásoknak fontos előkészítői voltak az írók. Irodalmi tevékenységüknek felértékelődött szerepe van. Ezt a misszió szempontjából is hasznosítani kell. Rangos, hasznos, pozitív gondolkozásra serkentő irodalomra van szükségünk.

Ma – meggyőződésem szerint – a világmisszió egyik kulcskérdése: mi történik Kelet-Európában. Lehetőség nyílt arra, hogy a jellegzetes kelet-európai szekularizáció nyomában egy új ébredés induljon el. Ez nem egy felekezet ügye, hanem az egész kereszténységé. Ezért kell dolgoznunk és imádkoznunk!

5. KISEBBSÉGBEN

A demokrácia – a többség akaratára épül; de vajon ez a kisebbség feletti uralmat jelenti?! A szabadság – benne a vallásszabadság – mércéje a kisebbség szabadsága. Erről sokszor megfeledkezünk. Még ma is bennünk él a diktatúra gondolkodási módja, érvrendszere, ami egy hamis demokráciafogalmat építgetett. A többség diktatúrája is diktatúra – és ez nem demokrácia!

Mint ahogyan egy korábbi írásomban említettem a Vallás- és Lelkiismereti Szabadság Nemzetközi Társaságának III. világkonferenciáján történt, hogy az egyik „harmadik világbeli” iszlám ország vallásügyi minisztere elmondta: az ő országában a legtökéletesebb a vallásszabadság. Utána egy mohamedán szekta képviselője mondta el, hogy hittestvéreit halálra üldözik ugyanebben az országban. A drámai hangú tényeket felhozó hozzászólás után a vallásügyi miniszter válaszolt, valahogy így: „Hölgyeim és Uraim! Mint egy korábbi előadásomban jeleztem, nálunk tökéletes demokrácia van. Mivel a többség nem kívánja ezt a vallásfelekezetet, ezért mindent elkövetünk, hogy a többség akaratának érvényt szerezzünk.” Ez a demokrácia álarcába öltöztetett diktatúra jellegzetes érve.

Vajon a vallások egymás közötti viszonyát szabályozhatja-e a demokratikus egyenlőség elve, hiszen a vallás a hit és az igazság végső bizonyosságára tör? A többség által elfogadott igazsággal szemben lehet-e magánvéleményem? Ezek a kérdések azért lényegesek, mivel az egyháztörténelem során minden reformáció és a nyomában kialakult új vallásfelekezet – úgymond – „destruktív” volt. Életformaváltással járt, ami nemcsak a gondolkodásmódot, hanem az ember társadalmi beilleszkedését is befolyásolta. A megélt, új életforma akaratlanul is szembeáll a régivel, az elfogadottal, tehát „destruktívnak” tűnik. Így volt az a kereszténység indulásakor, a reformáció idején és bármilyen más vallás indulása esetében.

5. 1. Regénybeli példa

Hadd illusztráljam ezt egy valós, ma már tragikomikusnak tűnő példával. Alphonse Louis Marie Daudet (1840–1897), a divatos, múlt századi regényíró 1883-ban írta *Az evangélistanő* (L'Évangéliste) című regényét, amely száz évvel ezelőtt magyar fordításban is megjelent, Zempléni P. György munkája nyomán. Úgy kezdődik, hogy egy jobb, polgári családból származó tanítónő egy új vallási szekta hatására otthagyja családját. Édesanyja mindent megpróbál annak érdekében, hogy lányát a szekta bűvköréből kiszabadítsa. A lány néhány hónap múlva hazalátogat ugyan, de teljesen megváltozott. Beszédmódja, viselkedése a szekta szabályai szerint alakult, úgyhogy az édesanya öröme hamar szomorúságra fordul. Ma

úgy mondanánk: eredményes „agymosáson” esett át. A regényt olvasva pontosan megtaláljuk benne ugyanazokat a vádakat, amelyekre a mai szektaellenes irodalom szokott nagy előszeretettel hivatkozni. Úgy látszik, igaza van Bölcs Salamonnak: semmi sem új a nap alatt.

A történet tragikomikus fináléja az, hogy a regény hatására a múlt század végén Svájcban betiltották az Üdvhadsereget, amelynek szociális hasznát, úgy gondolom, felesleges bizonygatni. Destruktív, deviáns magatartású szektának tartották.

A deviancia vádja egy nagyon mély, és sokszor be nem vallott folyamat rövidzárlatos „megoldása”. Otthagynak gyerekeink, kiürülnek templomaink, elértéktelenednek erkölcsi, hitbeli igazságaink... Ilyenkor – úgymond – egyszerűbb az, ha minden rosszat, minden bűnös és kártékony dolgot megpróbálok a „hitre” visszavezetni. A deviáns vallásfelekezet a bűnös. A megoldás: a nem működő régít úgy kell új életre kelteni, hogy a más utat, más megoldásokat (legyenek ezek jók vagy rosszak) kínáló kisebbséget kiiktatom, felszámolom, és mindenkinek kötelezővé teszem a történelmileg igazolt régít. A másság minősége ingerli a többséget, ugyanakkor, a többség előítélete erősíti a kisebbség önazonosságát, öntudatát.

5. 2. Másokat becsülő szeretet

Ennek a gondolkodásmódnak az a jellemzője, hogy szerinte a kisebbséget mindig kollektív felelősség terheli. Jól mutatja ezt az a tünet, amit újra meg újra tapasztalhatunk. Ha egy kisebbséghez tartozó egyén bűnt követ el, azt nem az „egyén” – lehet bár egy örült nacionalista, vagy éppen egy zavarodottságig fundamentalista személy –, hanem a kisebbség (a zsidók, a székelyek, a cigányok, az adventisták stb.) követik el. Ezzel rögtön igazolva látjuk a múltbeli és a jelenben is előforduló diszkriminatív, intoleráns lépéseinket.

Kisebbségnek lenni – azt jelenti: ellenszélben futni, többletterhet vállalni. Minőséggel lehet győzni a mennyiség többsége felett. Ez, ha van erőnk, ha vannak okos barátaink, hatalmas erő. Természetesen a kisebbség nem érdem (de nem is szégyen), hanem egy helyzet. Lehet starthely, de lehet börtön is. Kísértése is van a kisebbségnek: az elszigetelődés, a különködés; lehet fal, amit önvédelemből könnyen felépítünk, elveszítve ezzel nyitottságunkat. A gettó fala nemcsak belülről, kívülről is épül.

A kisebbségben azt szokás utálni, ami a többségből hiányzik. Ha nincs bennünk, a többségben összetartás, ugyanakkor él közöttünk egy összetartó közösség, akkor összetartozásukat úgy szokás értékelni, mint a többség elleni összeesküvést. Ha gazdasági érzékünk vagy gyakorlatunk rossz, akkor világszéles multinacionális maffiára illik kivetíteni saját tehetetlenségünket. A példák természetesen korlátlan mértékben felhozhatók. Lényegében

minden, kisebbség ellen megfogalmazódó vád mögött ott lapul az a felháborodott kérdés: hogy merészel más és „több” lenni a kisebbség, mint a (számbeli) többség?

A kisebbségi lét nyomasztó terhe alól a jobb minőség az egyetlen, reális kitörési pont. A mindent körülölelő többség óceánjából csak „felfelé” vezet út. A kisebbségnek egyetlen, reális kitörési pontja a többség gyengesége, hiányossága. Ez viszont a többségben egy ellentétes reakciót indít el: minél jobban felfedezzük hiányosságainkat, annál nagyobb utálattal nézünk a kisebbségre, akik tudnak mások lenni. Így lehet az, hogy Tertullianus szerint azzal csúfolták a keresztényeket: „Ni, hogy szeretik egymást!” A kisebbségi lét így egyszerre stigma és karizma is lehet.

Minden igazi közösség – kisebbség. Akkor érték, ha benne a másokat becsülő szeretet zártsága és egyúttal nyitottsága valósul meg. Az intimitás zártsága és a másokat becsülő szeretet nyitottsága egyszerre jellemzi az igazi, toleranciára épülő, másokat is becsülni tudó közösséget. Ezért az egészséges társadalom többségének szüksége van a nyitott, toleráns kisebbségre.

A kisebbség természetesen nem abszolút jó, a többség meg nem abszolút rossz. Már csak azért sem lehet így sarkítani a kérdést, mivel életünk különböző közösségeiben mindnyájan egyszerre éljük meg a többségi és a kisebbségi létet.

Kisebbségi létünket viszont többféleképpen lehet megélni. Lehet élni a többség ellen, agresszíven, lehet úgy is, hogy kisebbségemet feladom, beolvadok, mindent megteszek a minél gyorsabb asszimilálódás érdekében. Mind a kettő veszélyes identitászavart szül. Aki kisebbsége ellenére a többséget provokálja, a kisebbség ellen vét, hiszen olyan indulatokat provokál, amelyek a kisebbség léte ellen törnek. A kisebbség akkor éli meg jól a másságot, ha a többséget egyre jobban meg tudja győzni arról, hogy őt nem asszimilálni kell, nem is gettóba zárva eltűnő, hanem meg kell találni hasznát. Ezért minden kisebbségnek létérdeke, hogy egyre több pozitív információt juttasson el magáról, ami hasznát, és nem csupán a különállását, a másságát mutatja.

Sajnos – ahogy ezt a történelem is igazolja –, ezt meglehetősen nehéz elérni. Ezek a vallási közösségek a „kamaszkori lázadás” korában vannak. Azért váltak ki, indultak el a többségből, mivel elégedetlenek voltak, és olyan emberekből állnak, akik inkább ellenséges indulattal vannak a többség iránt, mint megértéssel. Sokszor nem is tudják pozitívan megfogalmazni programjukat, csak úgy, hogy a többség véleményével szembeállítják azt. Inkább a többség ellenében keresik identitásukat, mint a többségért való szolgálatban. Dávid és Góliát csatájában könnyen elrepül a meggondolatlanul elhajított parittyakő.

5. 3. A jó hagyományokat megőrizve

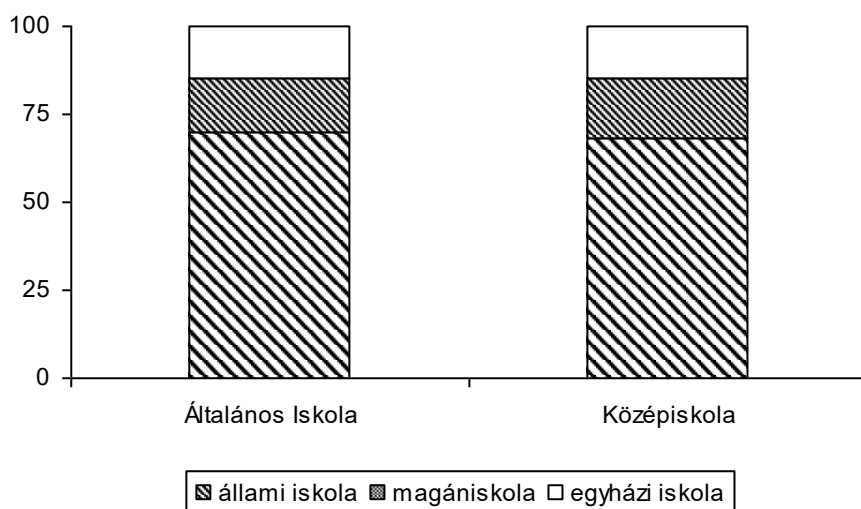
A kisebbség – nem rang, és nem szégyen. Lehet jó és rossz, lehet lehetőség és ellehetetlenülés. Van a mítosz: „a” célt ez segíti, és van, amikor a cél elérésének legnagyobb akadálya.

A mai egyházak – helyüket, küldetésüket keresik. Ez toleranciazavarokat eredményez. Könnyebb szektaveszélyről beszélni, mint hatékony, gyülekezeterősítő programokat megvalósítani. A legnagyobb vallásszociológiai vizsgálatok arról tanúskodnak, hogy hazánk lakosságának még az 3%-át sem éri el azoknak a száma, akiket a nagyobb vallásfelekezetek elértek, viszont a szekularizálódás vesztesége sokszorosa ennek a számnak. Ezt a feszültséget nem oldja fel a kisebbségi egyházak sértődöttsége, „kamaszkori arroganciája”, hanem csak az, ha egymás megértésével tanulunk toleranciát. A kisebbségi lét ugyanis kompromisszumkészségre, toleráns magatartásra is taníthat. A konfliktusok kompromisszumos megoldásában a kisebbségben élő embereknek könnyebb megtanulni, hogy a megértés még nem egyetértés. Megértésre a többség enyémtől eltérő, másféle véleménye, hite készlet, míg az egyetértés a testvérré találás ritka öröme.

A kisebbséghez tartozni azt jelenti: otthon lenni. Otthon nincs intimitás nélkül, anélkül a tudat nélkül, hogy az enyéim között vagyok, de az otthon nagyon terhes, ha ezt valaki, valakik ellen kell megélnem. Végző soron a másság, a kisebbség is valakiért van. Mai, elvadult, nemzetiségi, vallási indulatoktól fűtött világunkban fontos lenne megtanítani mindenkit, hogy a köztünk élő kisebbség *lehetőség* arra, hogy a másságot, a másféle gondolkodást megtanuljuk tolerálni, becsülni. Ez különösen a Kárpát-medencében sürgető feladat, ahol az általunk megismerhető múltban mindmáig vallások, vallási és nemzeti kisebbségek sokasága élt együtt. Nemcsak a vallási türelmetlenségnek, de a toleranciának, egymás jobb megértésére való törekvésünknek is vannak hagyományai. Jó volna a múltnak ezeket a hagyományait felkutatni és újra divatba hozni, hogy a kizárólagosságot hirdető ordas eszméknek még az utánunk jövők is ellenálljanak.

6. Iskolák a frontvonalon 1992-ben

A rendszerváltozás utáni évek eseményeinek ismeretében joggal állíthatjuk, hogy az állam és az egyház kapcsolatában az egyik legtöbb vitát kiváltó terület az iskolakérdés volt. Az 1990-es lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvényt – ami nemzeti közmegegyezéssel született – a következő preambulum vezeti be: „A magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői. A hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási szociális-egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország életében.”

A jelenlegi helyzet alapján bátran mondhatjuk, hogy a visszaadandó iskolák száma alatta fog maradni az egyházak társadalmi súlyának, százalékos jelenlétének, mint ahogyan ezt Szemerszky Mariann 1993-as fenti grafikonja is bizonyítja. (Tanárok és szülők véleménye az iskola és a világnézeti oktatásról. Bp. 1993. 12.)

Ez a statisztika viszont a meglévő félelmeket nem oldja fel. E mögött a belső feszültség mögött tartalmi bizonytalanság van. Mitől egyházi és mitől nem egyházi egy iskola? Nagyon nehezen lehet erre a kérdésre kielégítő, pontos választ adni. Nehezíti a helyzetet, hogy az egyházi iskolák visszaadása a magyar közoktatás egyik csődperiódusában következett be. Sok szülő azt várja, hogy ha egy iskola állami tulajdonból egyházi tulajdonba kerül, rögtön jó iskola legyen. Ez sok esetben csalódáshoz fog vezetni. Ugyanakkor a nem egyházi iskolák, vagy „világnézetiileg semleges iskolák” mellett érvelők is félnek egy ellenkező előjelű, diktatórikus iskolamodell kialakulásától. E kétirányú ellenségkép lebontása az egyik legfontosabb feladat.

Az egész vita oka, véleményem szerint, a társadalomban jelenlévő identitászavar. A diktatórikus rendszerek identitástudatát az jellemzi, hogy valami, valaki ellenére vagyok az, aki vagyok. A másság egyenlő lesz az ellenséggel. A mást nem megérteni vagy tolerálni kell, hanem legyőzni, eltiporni. Ez a gondolkodásmód nem változtatható meg egyik napról a másikra, de ennek feloldásán kell fáradoznunk, hiszen ezt kívánja mindkét fél érdeke, nem is szólva az iskolákról.

Valószínűnek vehető, hogy sok, egymással össze nem egyeztethető válasz létezik erre a kérdésre. Tapasztalataim alapján az emberek inkább a diktatúra-ellenességben látják a semlegességet, nem pedig az értéksemlegességben, a túlzott relativizmusban. Egy monolit, diktatórikus irányzat csődjét átélő társadalom nyitott a másféle értékek megismerésére, ugyanakkor fél attól, hogy egy másik, a korábbival ellentétes világnézet diktatórikus uralma következik be. Természetesen ezt a feltételezést gondosan meg kell még vizsgálni. Jobban meg kellene ismerni, hogy a válaszolók mit is értenek a világnézetileg semleges iskolán. A pedagógusok mindenképpen azt, hogy ne kössék őket oktató munkájukban azok a kötelező, „hitbeli elvárások”, amiket az iskolafenntartók vallanak. Nem arra gondolnak, hogy a pedagógusnak semmiféle világnézete nincs, hanem inkább arra, hogy ne lehessen a pedagógust semmiféle világnézetre kötelezni, és arra, hogy világnézete megvallásának ne legyen semmiféle hátrányos következménye. Ma a pedagógusok nagy része attól fél, hogy az egyházivá váló iskola új világnézeti kötelezettséget jelent a számukra.

Ugyanakkor az egyházak ezzel kapcsolatos álláspontja is tisztázatlan. Különböző, egymásnak többször ellentmondó álláspont lát napvilágot. Egyrészt türelmet sugallnak, másrészt az egyházak oldaláról is elhangzik „a bűnös, a régi rendet kiszolgáló pedagógus társadalom” igaztalan és valódi értékeket is veszélyeztető vádja, ami éppen a pedagógus társadalom legértékesebb, szakmailag is a legjobban felkészült rétegeit készíti ellenállásra. Pedig éppen ilyen pedagógusokra van és lesz szüksége az újrainduló egyházi iskoláknak.

Néhány továbbgondolásra szánt problémát szeretnék vázolni.

1.) A törvény nem az egyházaknak általában visszaadandó iskolákról beszél, hanem a *régi egyházi iskolák visszaállítását teszi lehetővé*. A törvény szándéka jó, hiszen az egyházaknak is, a társadalomnak is az az érdeke, hogy a régi hagyományt hordozó iskolák (katolikus gimnáziumok, protestáns kollégiumok) tovább szolgálják az oktatás ügyét. Ugyanakkor a törvény veszélyeket is rejt. Nem veszi figyelembe az elmúlt negyven év lakossági mozgását. Így például a Duna-Tisza közének protestáns iskoláit fenntartó gazdák gyerekei földjeik elvétele miatt a nagyvárosokba menekültek. A gimnáziumokat pedig csak a régi helyen lehet felállítani. De ki lesz akkor az iskolafenntartó?

2.) Az egyházaknak nem az az érdeke, hogy a negyven évvel ezelőtti oktatási rendszert restaurálják, hanem hogy egy hatékony, új egyházi oktatási rendszert hozzanak létre. Ez a törvény viszont a régi helyzet visszaállítását segíti. A társadalom érdeke is, hogy egy versenyképes egyházi iskolahálózat jöjjön létre. A régi restaurálásának szükségessége elvonja az erőt az új rendszer létrehozásától, s az egyházakon belül is a konzervatív véleményeket erősíti, és gyengíti a társadalom számára hasznos, új vélemények érvényesülését.

3.) A törvény úgy született, és ma is úgy funkcionál, hogy az iskolafenntartó egyházak nem tudják, hogyan, miből tartsák fenn magukat. Abban nagyrészt egyetértés mutatkozik, hogy segítségre szorúlnak ahhoz, hogy a működésükhöz szükséges eszközöket megszerezhessék, de ennek a stratégiáját még körvonalalaiban sem gondoltuk végig. Az egyház és az állam szétválasztásának kulcskérdése a támogatási rendszer. Amíg a költségvetésből évente megszavazott támogatásokat kap az egyház, addig nem beszélhetünk igazán az állam és az egyház szétválasztásáról. Jelenleg ezért az egyházak nagy része államilag fenntartott egyházi iskolákban gondolkodik.

4.) Az önkormányzatok lettek az egyházi, állami iskolák tulajdonosai. De miben áll iskolatulajdonosnak lenni? Az önkormányzatok többsége még ma sem készült fel a válaszadásra. Az egyházak régi iskolájukat úgy kaphatják vissza, ha megegyezés születik az önkormányzatokkal. Ehhez a megegyezéshez sokszor hiányzik a szükséges információ. Az önkormányzatok sokszor nem értik, sőt nem is ismerik az egyházak terveit, törekvéseit. Ugyanakkor pedig az egyházak sem mindig párbeszédképesek, mivel azt gondolják, hogy a helyi felelősöket át lehet lépni úgy, ha „felül” megegyeznek. A pedagógusok ezt demokratikus jogaik csorbításaként élik meg.

5.) Örvendetesen színesedő iskolarendszerünkben megjelentek a magániskolák is. Ennek az iskolatípusnak a helye is tisztázatlan a közoktatásban. Milyen hasonlóság vagy különbözőség van az egyházi iskola és a magániskola között? Lehet-e azt mondani, hogy az egyházi iskolákat közpénzből támogatni kell, mivel társadalmi feladatokat látnak el és a társadalom egy részének aktív támogatását élvezik, ugyanakkor a magániskolákat – bár létrejöttüket lehetővé kell tenni – nem kell hasonló módon támogatni? Vajon ezek az iskolák nem ugyanúgy társadalmi igényeket jelenítenek meg, mint az egyháziak?

6.) Az iskolák fenntartásának anyagi háttere tisztázatlan. Ha a közoktatás kötelező, akkor állami feladat az adófizetők közös pénzéből (nem a kormány pénze ez!) az ehhez szükséges feltételeket megteremteni. Hogyan jelennek meg ebben a feltételrendszerben az egyházi és a magániskolák? Támogatja-e az állam, vagy csak a társadalom egésze által rárótt kötelezettségének tesz eleget, megosztva ezt a munkát a többi iskolafenntartóval? Ha az utóbbi

vélemény az igaz, akkor jó lenne, ha nem az iskolához, hanem az iskolatípust szabadon választó tanulóhoz kötnénk az állami támogatást. Vagyis, tisztázni kellene minden iskolafenntartó előtt, hogy mi a feladat, és hogy tanulóként mennyi támogatás jár. Ez viszont csak akkor működik, ha a valós versenyfeltételek megteremtődnek.

7.) A közvélemény kutatások szerint a társadalom többsége elvárja, hogy a Köznevelési Minisztérium határozza meg, mit tanítsanak az iskolában. A Meridián Kft felmérése a Magyar Televízió megbízásából a Krétakör című műsor számára a következő képet mutatta. 1992 április 10 és 16 között egy 1200 fős reprezentatív mintán.

Ki szóljon bele abba, hogy mit tanítsanak az iskolában?

	%
A minisztérium	76
A helyi önkormányzat	44
Az ott tanuló diákok szülei	42
A tanulók	33
Az egyházak képviselői	28
A pártok helyi szervezetei	10

Ki szóljon bele abba, hogy kik tanítsanak az iskolában?

	%
A helyi önkormányzat	63
A minisztérium	56
Az ott tanuló diákok szülei	43
A tanulók	31
Az egyházak képviselői	26
A pártok helyi szervezetei	11

De akkor mi teszi az egyházi iskolát egyházivá? A kiegészítő tárgyak? A hitoktatás? Az oktatással együtt járó nevelés? Mennyire vannak tisztában az egyházak sajátos érdekeikkel, miben látják nevelési, oktatási rendjük másságát?

8.) Mind az egyházaknak, mind pedig az önkormányzatoknak tanulniuk kell a demokráciát. A legtöbb pedagógusban az a kép él, hogy korábbi ideológiai diktatúrát csak egy újabb ideológiai, egy esetleges egyházi diktatúrával lehet felváltani. Milyen kötelezettségeket és milyen egyéni lehetőségeket rejt magában a tanszabadság?

9.) Végül, az iskolák körül kialakult vitának nagy tehertétele a vita erős politikai töltete. Az iskolák érdekében, a pedagógiai munka zavartalansága miatt is depolitizálni kellene ezt a kérdést. Az iskolakérdés békés megoldása ösztársadalmi érdek.

Az egyházak a társadalomban élnek – a társadalom integráns részei. Az egyházaknak nem az a céljuk, hogy legyőzzék (vagy megelőzzék) a társadalmat, hanem az, hogy teljesítsék benne sajátos küldetésüket. Ez csak a tolerancia szellemében mehet végbe.

Az iskolaszervezetnek ez az átalakulása demográfiai hullámvölgyben érte a társadalmat. A tanulókért folyó versenyt az egyházi iskolák csak akkor tudják vállalni, ha megteremtjük az iskolák közötti esélyegyenlőséget. Így „piacosítható” csak az oktatás.

Néhány, vitát provokáló szempont:

Igazi piaci feltételek ott teremthetők, ahol az „áru” – ebben az esetben az iskola – jól körülhatárolható minőséget jelent. Meg kell tudnunk mondani, hogy mitől katolikus, református, evangélikus vagy zsidó egy iskola. Nyilvánvalóvá kell tenni a nevelési célokat. Az egyházak egyre kevésbé toleráns szemléletű ellenzői azt sugallják, hogy az egyházi iskolákban éppoly ideológiai kényszer uralkodik, mint a pártállam legjobban működő intézeteiben. Az egyházi iskolák tanulóinak és tanárainak elkötelezettségéről és szabadságáról keveset tudunk. Meg kell válaszolnunk, miben áll a világnézeti szabadság a felekezeti iskolában.

A valós piaci viszonyok kialakulásának alapfeltétele az esélyegyenlőség megteremtése. Ennek elsősorban a támogatás szempontjából van jelentősége. Ha versenyt akarunk, akkor az egyházi iskolákat nyilvánvalóan fel kell zárkóztatni. A piaci viszonyok megteremtése az iskolák esetében az anyagi források pontos feltárását jelenti. Miből fog élni az iskola? Ha kötelező, akkor az állampolgárok közös pénzéből, az adóból. De ki osztja el ezt, és hogyan? Ha esélyegyenlőséget akarunk, akkor ki kell küszöbölni, hogy a mindenkori állam kezében manipulációs lehetőség legyen az anyagi támogatás. Ez csak úgy képzelhető el, ha a gyerekek iskolájukon keresztül kapják meg az anyagi támogatást. Az egyházak anyagi finanszírozását, a demokratizmus elvének érvényesítését az állampolgárok, nem pedig a képviseleti szervek döntésének kell alárendelni.

Az egyház – nem piacosítható. Történelmi szerepét csak úgy tudja betölteni, ha történelmi szerepét ősi küldetése felől újraértelmezi. Ez nemcsak az egyháznak hasznos és szükséges, hanem a társadalom egészének is.

Jézus hasonlata szerint az egyház – só. Két esetben van baj a sóval: ha hiányzik, vagy ha túlságosan dominál az ételben. Hagyjuk az egyházat egyenlő esélyekkel, szabadon ízesíteni!

BELSŐ GONDJAINK

1. A FÉLAMATŐRÖK ORSZÁGA

Az egyház bűne – elmulasztott lehetőségeiben van. Sokat töprengtem az 1990-es évek elején, hogy miért nem tudták kihasználni az egyházak a kedvező éveket, miért nem jött el egy új ébredés, egy új reformáció ideje?

A szabadsággal élni legalább olyan nehéz dolog, mint megszerezni azt. Dániel, Ezsdrás és Nehémiás története azt mutatja, hogy a nagy, országépítő sorsfordulók idején különlegesen képzett szakemberekre van szükség. Dániel bölcsességében, rátermettségében, szakértelmében nem találtak hibát. Nehémiás is pontosan, gondosan felkészült tennivalóira. Végiggondolta azokat, és szent tervek fogalmazódtak meg szívében, gondolataiban. Pontosan azt tette, ami a legjobb, leghasznosabb volt.

Minket is építéssel bízott meg Isten. A romlás építői vagyunk, de tervezni csak önmagunkhoz őszintén, magunkat igazán mérlegre téve lehet.

A kelet-európai posztkommunista országok közösségében Magyarországot egy különös kettősség jellemzi. Tömören ezt a „már igen – még nem” állapotának lehetne mondani. Ezt a visszás képet mutatja országunk gazdasági, társadalmi és szociális helyzete. Egyik vizsgálatában B. B. Beach már korábban rámutatott arra, hogy a társadalom állapota, a mindennapi életben kialakuló vezetési stílusok az egyházra is hatással vannak. Ez nemcsak az elmúlt, diktatórikus korra volt érvényes, hanem ma is az. A magyar egyházakban tehát ma olyan jelenségek mutatkoznak, mint amilyenek a szekularizált társadalomban is tapasztalhatóak voltak. Hatnyolc évvel ezelőtt egyik jeles publicista, Jávorniczky István a magyar társadalom mai állapotát egy jellegzetes, kelet-európai félamatőr helyzetként írta le:

„Írhatnám azt is, félprofi, de ez valahogy kevésbé kívánkozik a tollam hegyére. Az amatőrség ez esetben azt jelentené, hogy jó az úgy is, ahogy van. Csinálhatnánk jobban, hozhatna több hasznót, de hát érzük be ennyivel is. Mi, magyarok, úgy többé-kevésbé mind a tíz és fél millióan hosszú évek állhatatos munkájával, a totál dilettáns és a teljesen amatőr állapotokat és országokat a hátunk mögé utasítva felvergődtünk a félamatőr státusba. Profinak azt nevezem, ami pontosan tudja, mi mivel függ össze; tisztában van azzal, hogy mesterségét, szakmáját szakszerűen művelőnek tekintse magát. Tudja, mi kell ahhoz, hogy boldoguljon, hogy vigye valamire. Nem fantasztikus produkciókra és sikerekre tör, nem ezekről álmodik; a tisztos iparkodás és az ennek következményeként beköszöntő tisztos megélhetés lebeg a szeme előtt. Ebből a szempontból vagyunk mi félamatőr ország.” (*Magyar Nemzet*, 1993. szeptember 24. *A mi nagy, titokzatos, barna dobozaink.*)

Úgy gondolom, ennél pontosabban nehéz volna jellemezni egyházaink adminisztrációjának, intézményeinek, munkáinak, sőt missziójának a helyzetét. Ma kulcskérdésünk az, hogy tudjunk profi módon, a lehető leghatékonyabban továbblépni. Létkérdésünk, hogy jól tudjunk dönteni, és saját hagyományainktól megszabadulva tudjuk küldetésünket betölteni.

Nem túl optimista eszmefuttatásomat egy merész állítással szeretném folytatni. Ez az amatőr dilettantizmusnál jobb, félprofi voltunk volt eddigi sikereink kovácsa, de ennek a délibábos korszellemnek vége. Ma már a félamatőr munkával többet árthatunk magunknak, mint amennyi kárt okoznak ellenségeink támadásai. Ezért vizsgáljuk meg, milyenek is a félamatőrök – szorosan szolgálatunkra alkalmazva.

1.) *Az első kérdés: miből szerzi a félamatőr a tőkét?* Nem a szorgalmas munkából. Kedvenc közmondásuk: „Aki dolgozik, nem ér rá pénzt keresni.” Ők a közvetítői szféra ügyeskedői, akik nem a munkában, hanem a fizetés kiosztásánál állnak az élen. Ezek azok az emberek, akik tulajdonképpen nincsenek, csak látszanak. Az egyházak háza táján is megjelentek ezek az emberek.

2.) *Az ügyeskedő embernek rövid lejáratú sikerei vannak.* Ezek a sikerek gyorsan jönnek, és olyanok, mint a homokra épített ház. Nagynak látszanak, de hamar kiderül, hogy baj van az alappal. Ezek az emberek a nagy dobhoz hasonlítanak: nagy hangjuk van, mert belül üresek.

3.) *A félamatőr lelkipásztor megbízhatatlan, mert nem biztos a dolgában.* Szívesen ígér, de nem tud teljesíteni. Nem hazudik, csak nem ért ahhoz, amiben „igazat mond”. Egy jellemző példát idézek a fent említett cikkből: „Roppant segítőkészségükben ötször is felhívják a raktárat, hogy van-e még a kért csempéből; ötször is tolmácsolják a boldogító igent, aztán másnap a nyugodt lélekkel visszatérő vevő csempe helyett kénytelen azzal a roppant udvariasan és sajnálkozva elmondott válasszal hazatérni, hogy minő fájdalom, a raktárban tévedtek, az a szállítmány mégsem érkezett meg.”

4.) *A félamatőrből sugárzik a hozzá nem értés.* A félamatőr országban mindig rájár a rúd a profikra. Bűn lesz a hozzáértés, és az emberek összekeverik a megszentelődést a butasággal. A közvélemény szerint mennél butább valaki, annál szentebb.

A félamatőrség missziói fáradozásunkra is kiterjeszhető. Fiatalabb munkatársaink úgy érzik, hogy a külföldi evangélisták által tanítottak, a lelkészképzőben tanultak és a gyülekezetek által elfogadott módszerek között szakadék van, és ezért lehetetlenül el az evangélizáció.

Mi a baja egy konzervatívnek a mai evangélizációval? A konzervatív ember számára a megoldás a múltban van. A jövő csak annyira jó, amennyire a múltat idézi. A konzervatív nem

tudja megérteni, hogy a múltat nem lehet sem „végképp eltörölni”, sem pedig bálványként örökre megtartani.

A misszió módszerét nem a gyülekezet, hanem a megmentendő ember állapota határozza meg. Furcsa lenne, ha a fogorvos a zápfogam helyett a szemfogamat húzná ki, mert ilyen foghoz van fogója. Mi pedig nagyon sokszor a másféle kultúrájú, gondolkodásmódú és ízlésű embereket eleve ki akarjuk zárni, hogy lehetőleg csak kevés bajunk legyen velük.

Az evolucionista gondolkodású embereknek gyakran elmondjuk azt az érvet, hogy a tudományos nehézségeket nem lehet megoldani az idővel. Nem tudatosult még bennünk, hogy az eredményes evangelizáció nem saját képünkre és hasonlatosságunkra való átmásolást jelent. Nem a gyülekezet minőségi garanciája, engedélye kell hozzá, hanem a Krisztussal találkozó emberek hitvallomása. A gyülekezet nem népi ellenőr, akiknek a félamatőr munkája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ott tartsunk, ahol vagyunk. A gyülekezet segítő testvéri közösség; a toleranciára, a különbözőségek sokszínűségének elfogadására nevelő iskola.

A továbbvezető utunk kulcskérdése a félamatőrség legyőzésén át vezet. Erre viszont nem lehet kötelezni. Az egyház minden szintű vezetése sokszor azt gondolja, hogy a megoldás az előírt optimizmusban van. Ha az elkövetkező másfél napban mi csupa szépeket mondunk egymásnak, és valamilyen, hamisan értelmezett fegyelem géppisztolyára egységesen optimizmust sugárzó gyülekezetté alakulunk, attól még nem lesznek könnyebbek a problémáink.

Nem az eddig szorgosan végzett munka felsorolását várjuk, nem is újabb programbeszédeket. Munkánk közben legyünk megfontoltak! Ne illúzióink, álmaink vezessenek, hanem Isten Igéje által megvilágosított, józan értelmünk! Gondoljunk mindig az Ige tanácsára, ami nekünk szól: *„A vége pedig mindennek közel van. Annak okáért legyetek mértékletesek és józanok, hogy imádkozhassatok”* (1Pt 4:7).

2. HOGYAN MOTIVÁLJUK A GYÜLEKEZETET?

2. 1. Miért szükséges erről beszélni?

Jézus missziói parancsában (Mt 28:18-20) találunk egy olyan fogalmat, amit a magyar fordítás csak két szóval tud visszaadni: „*tegyetek tanítványokká*” (*mathéteüszate*). A görög kifejezés alapszava a *mathéteüó*, ami azt jelenti: tanítvánnyá tenni, vagy egy pontos, de szokatlan szóval: „tanítványosítani”. Ez a szó aoristos imperatívuszban áll a szövegben. Az aoristos azt jelöli, hogy ez egy mindenkor érvényes parancs, nem lehet csak „kampányszerűen”, „alkalmi módon” teljesíteni. A tanítványnak mindig az a feladata, hogy másokat is tanítvánnyá tegyen. Ha e szó különösségét akarjuk érzékeltetni, akkor még egy fontos megállapítást kell tennünk, ami az eddig elmondottakkal összefügg: minden mester azt akarja, hogy tanítványa is mester legyen. Jézus tanítványai viszont soha nem mondhatták magukat mesternek.

Ez a szó az evangéliumban másutt is olvasható (Mt 13:52; 27:57), és más újszövetségi iratokban is előfordul. Mindegyik helyen nagyon fontos hangsúlyt kap. ApCsel 14:21 szerint pl. az apostolok Derbében „*hirdették az evangéliumot annak a városnak*”, és így „*sokakat tanítványokká tettek*”, vagyis az utóbbi „tanítvánnyá tevés” nélkül az előbbi munka, az evangélium hirdetése csupán értelmetlen kaland volna. Ez a feljegyzés önvizsgálatra tanít. Mi a célunk? Megtanítani akarjuk-e csupán valamire az embereket, vagy Krisztus tanítványaivá akarjuk tenni őket? A kettő közötti különbséget egy máshonnan vett példával tudom érzékeltetni: az éhesnek egy halat akarok-e adni, vagy meg akarom őt tanítani halászni? Első pillanatban úgy tűnik, hogy „népszerűbb” dolog rögtön adni, magyarázni, de a valóságos megoldás egy ember életében csak az lehet, ha „ráveszem” őt arra, hogy elszegődjön Krisztus tanítványának.

Ezért hagyta örökül Pál apostol fiatalabb szolgatársának, Timóteusnak a következőket: „*És amiket tőlem hallottál sok bizonyág által, azokat bízzad hív emberekre, akik másoknak a tanítására is alkalmasak lesznek*” (2Tim 2:2).

Ennek a mondatnak három lényeges eleme van. Az első – a tanulás. A tanítvány elsősorban azért követi mesterét, hogy tanuljon. De ez a tanulás nem elméletek elsajátításából áll. Az Ige szerint „*sok bizonyág által*” (*dia pollón martüria*) történik. A bizonyág – a szó és a tett egységét jelenti. Éppen az elsajátított ismeret gyakorlatiassága kötelez arra, hogy „gyakorlati módon” adjuk tovább a tanultakat, vagyis úgy, hogy azokat „*hív emberekre*” (nem okosokra – vagy okoskodókra!) kell bízni.

A tanultak továbbadásának tehát az az útja, hogy a megbízatási kört kiterjesztjük; másokat is bevonunk a tanultak továbbmondásába, megvalósításába. Ez a második lépés. Az itt

használt *paratithémi* szó nagyon markánsan jelöli, hogy tulajdonképpen mi történik. Ez a szó is aoristos imperatívuszban áll. Azt jelenti: „megőrzés végett elhelyezni valamit valakinél, zálogul adni, feltárni, rábízni.”

A Krisztus evangéliumát nem lehet kisajátítani, hanem tovább kell osztani, érdekeltté kell tenni az embereket az evangélium cselekvésében. Az evangéliumnak az a célja, hogy olyan emberré formáljon minket, „*akik másoknak a tanítására is alkalmasak lesznek*”. Ez a harmadik eleme a szövegnek; a munka alapja és lényege.

Ennek a néhány igehelynek a pontos megértése, továbbgondolása abban erősít meg, hogy az evangélium ügyének képviseléséhez szorosan hozzátartozik a motiválás, mások érdekeltté tévése az evangélium szolgálatában. A latin „*moveo*” szó azt jelenti: mozgatni. Gyülekezeteink kapcsán leggyakrabban az a panasz hangzik el, hogy testvéreink nehezen mozdulnak munkára. Ennek az az oka, hogy bennünk sem tudatosul: a prédikáció – a motiválás eszköze. Akkor éri el a célját, ha az emberek azt kérdezik utána: „*Mit cselekedjünk, atyámfiai, férfiak?*” (ApCsel 2:37; lásd még 16:30; 22:10 stb.). Megtérésekor Saulus tehetetlenül feküdt a damaszkuszi út porában, mégis ezt kérdezte: „*Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem?*” (ApCsel 9:6) – mivel őt nemcsak meggyőzte az evangélium, hanem motiválta is, munkára serkentette. Ezért kell a félelemmel teli szívű Ananiásnak Pál jövőendő szolgálatáról beszélni (ApCsel 9:15).

Az evangélium életet formáló erejét gyengíti az a gondolkodási mód, amely szerint a missziói munka igazi szakembere a lelkész, aki „végzi” a lélekmentés munkáját, a tagok viszont „segédmunkásként” tevékenykednek (hívogatnak, műsorszámokkal „ékesítik” az evangélizációt). Lényegében ez a szemléleti mód okozza Laodicea langymelegségét (Jel 3:15-16). Az álom, a fásultság a tényleges cselekvés hiányára vezethető vissza.

Mi szüntetheti meg Laodicea langymelegségét? E. G. White, a langymelegség ellenszerét az ébredésben és a reformációban látja. Ezt írja: „Az ébredés és a reformáció két különböző dolog. Az ébredés jellemzője a lelki élet megújulása, értelmünk és szívünk erejének megélnkülése, feltámadás a lelki halálból. A reformáció jellemzője az újjászerveződés, ideáinknak és teóriáinknak, szokásainknak és gyakorlatunknak megváltozása. A reformáció nem fogja teremni a megigazulás gyümölcsét akkor, ha nem kapcsolódik össze a Lélek általi ébredéssel” (*Christian Service*. 42.o.).

Ennek a nagyon fontos megállapításnak a fényében pontosítani kell az ébredés és a reformáció bennünk élő képét. Az ébredésen általában valamiféle érzelmektől telített, bódult lelkesedést értünk (bár a lelkesedésnek megvan a maga szerepe a keresztény életben), és nem a lelki élet életjelenségeiben való megerősödést. Pedig az ébredés célja az, hogy meginduljon a lelki táplálkozás, a lélegzés, a mozgás és a szaporodás. Nem eksztatikus kalandokra, hanem

normális lelki életre van szükségünk. Az ébredés nem is perfekcionista magaslat, egyfajta „tökéletesség” – ami végeredményben mindig öncsaláson alapszik. Nem akkor vagyok „felébredt” ember, amikor magamról elhitetem, hogy már büntelenebb vagyok, mint amikor aludtam, hiszen alvás közben kevesebb hibát követ el az ember. Az ébredés az álom ellentéte; a lelki halálból való felserkenés, a lelki életjelenségek megújulása, az értelem és a szív erőinek megélénkülése.

A reformáció sem kevésbé félreértett fogalom. Az 50-es évek elején, amikor a magyarországi kereszténység egy nagy fejlődési válságon ment át, sokan azt gondolták, hogy a reformáció a dicstelen vezetők forradalmi úton történő eltávolítását, félreállítását jelenti, valamiféle „szent anarchiát” (ez a két szó egymást kizárja), nem pedig rendet és újjászervezést.

Az, hogy gyülekezeteink nem jól motiváltak a missziói munka végzésére, arra vezethető vissza, hogy az ébredés és a reformáció fogalma eltorzult formában van jelen gyülekezeti tagjaink gondolkodásában.

2. 2. Mi akadályozza a gyülekezetek egészséges motiválását?

Három dologra lehet visszavezetni azt, hogy gyülekezeteink nehezen indulnak el a munkába. Ezeket az okokat kell megértenünk, és helyesen kell legyőznünk az ebből adódó akadályokat.

1.) Egy túlprédikált világban élünk. Mindent „megmondanak” nekünk, és mi is mindent el akarunk mondani az embereknek. E mögött egy illúzió húzódik meg: azt gondoljuk, ha valamit megmondunk, akkor az meg is fog valósulni. Ha nem ezt tapasztaljuk, akkor valamiféle összeesküvésre, vagy legalábbis hanyag nemtörődömségre gyanakszunk, és ilyenkor az „én már megmondtam” kezdetű mondatok nagyobb hangerővel való elmondásával próbáljuk korrigálni a meg nem történteket. Ekkor szoktuk azt a módszert alkalmazni, amit valaki „Mózes-szendvics”-nek nevezett. Ez két kőtábla között – egy mennydörgés.

Sajnos, el szoktunk feledkezni ennek a helyzetnek a kiváltó okáról. A helyes diagnózis nélkül próbálunk gyógyítani. Viszont az emberekben a prédikációk, az intelmek, a „bölcstanácsok” és a megfellebbezhetetlen parancsok arányában nő az ellenállás. Minden „bizottsági döntés” ellenállást vált ki. Jól példázza ezt az a népies bölcsesség, amit a *Somogyi Néplap* egyik számában olvastam: „Ha lett volna Mózes-bizottság, akkor a zsidók még ma is Egyiptomban lennének.”

Egyre inkább azt kell tapasztalnunk, hogy amit megmondtunk, az egyáltalán nem biztos, hogy meglesz. Sőt, minél többet mondogatjuk, és mennél szigorúbban és keményebben parancsoljuk meg, annál biztosabb, hogy az, akinek a parancsot végre kellett volna hajtani,

keresi a maga mentségét, kifogásait, az ún. objektív akadályokat. Minél keményebb a parancs, annál aktívabban működik a felelősségelhárító mechanizmus. Ez nem valószínű, hogy nyílt lázadásban ölt testet. Lehet, hogy az illető beéri önmaga sajnáltatásával, jóindulatának igazolásával. Lehet, hogy objektív, a külső körülményekkel indokolható akadályokat hoz fel mentségéül.

De a kifogáskeresésnek van egy nehezebben átlátható formája is. Vannak, akik egy-egy tervnek az első sorban felállva készek tapsolni, mert azt gondolják, hogy a tapsolás helyettesíti a tettet. Nekünk azonban nem tapsolókra van szükségünk. Nem szabad megelégednünk azzal, hogy terveink „bölcességét” megdicsérik, és elismerik gondolataink nagyszerűségét. Krisztus ügyének „munkatársakra” van szüksége, akik nemcsak helyeselnek, de alkotó módon és felelősen részt is vesznek a munkában. Parancsra ilyen munkát nem lehet végezni, de parancsra lehet tapsolni. Ez a missziói munkával kapcsolatos kudarcaink gyökere. Évek óta beszélünk a misszióról, döntéseket hozunk, intézkedünk, kritizáljuk a múltat, felelősök után nyomozunk, és közben – nem változik semmi. Miért? Motiválásra van szükségünk. Az előttünk álló utat nem magyarázni, hanem járni kell. Ezen az úton elérhető, látható, érthető célokat kell megjelölni, amit fáradtságával és szépségével együtt vállalnak munkatársaink, gyülekezeti tagjaink.

2.) A motiválás egyik legjelentősebb akadály a múlt sikere, illetve, sikertelensége. Gyülekezeti tagjainknak jelenleg a missziói munkában több a kudarcélménye, mint a sikere. Testvéreink korábbi csalódásaik emlékeivel küzdenek (sőt, a lelkészek is ezt teszik). Sokszor sóhajtozunk így: miért történt ez meg velünk?

Hasonló hullámvölgybe kerültünk, mint a sportolók. A mexikói világbajnokság sikertelenségének, és a többi labdajátékban elszenvedett kudarcainknak okát elemezte egyik nyilatkozatában Gyarmati Dezső, még az 1970-es években. Szerinte a legfőbb gond: a lelkesedés hiánya. Ennek helyreállítása érdekében minden eszközt igénybe próbált venni. Az egyik sorsdöntő mérkőzés előtt még a „Talpra magyart” is feltette a lemezjátszóra. Elmondta, mennyire megdöbbenette az, hogy a játékosok szenttelen arccal, fásultan hallgatták végig, s kérdéseire ezt válaszolták: „Ezt már hallottuk.”

Úgy gondolom, a legtöbb gyülekezetben ugyanilyen szenttelen arccal hallgatják tagjaink Jézus missziói parancsát.

Mi is egy missziótörténeti hullámvölgyben élünk. Az idősebb generáció átélte a misszió 1946–52 közé eső, legeredményesebb, hét bő esztendejét. Tapasztalataink vannak az 1990-es évek elejéről is, amikor felértékelődött a kereszténység. Mindez egy veszélyes illúziót szülhet. Helytelen következtetések levonására csábíthatnak ezek az évek. Ilyen véleményeket szoktam ezzel kapcsolatosan hallani: Azért nem megy ma a missziói munka, mert most „tanultabbak” az

emberek, mert bűnösebbek a prédikátorok, mert gazdagabbak a gyülekezeti tagok. Ha egy kicsit kritikusabban kezdjük ezeket a kérdéseket vizsgálni, akkor ráébredünk, mennyire tarthatatlanok ezek az állítások. Mögöttük az a szándék húzódik meg, hogy a siker érdekében e régi kor körülményeit kell reprodukálnunk. Ez a vélemény azért illúzió, mert figyelmen kívül hagyja, hogy körülöttünk is megváltozott a világ. Kulturális, gazdasági, társadalmi változás ment végbe a magyar társadalomban. Egy nagyszabású emigráció következtében az emberek nagy része városlakó lett. Növekvő tömegkommunikációs nyomás alatt élnek az emberek. Megváltozott a vallás szerepe is. A megváltozott világ más módszereket követel. Ennek figyelembevétele nélkül a missziói fáradozás eredménytelen. Így az evangélium olyan levél lesz, amely nem érkezik meg soha a címzetthez.

Az új módszerekre nemcsak lelkesíteni kell az embereket, hanem tanítani, nevelni is. Ez nem prédikálással, hitmélyítő, evangelizációra serkentő szónoklatokkal történik, hanem közös tényfeltáró munkával, közös beszélgetéssel. Egy kísérletet ajánlok. Kérdezzük meg a gyülekezet tagjait arról, hogy szerintük mi érdekli az embereket? Milyen irányú tanítással lehetne az emberek érdeklődését kielégíteni? A motiválás első feltétele az, hogy a gyülekezet tagjainak a tervezésben is részt adunk, így e kicsiny siker is személyes sikerré válik, a sikertelenség pedig újabb közös gondolkodásra inspirál. Ha közösen terveztünk, a hibáink is közösek, közösen is kell kijavítani azokat.

A kudarcélményeink másik oka az, hogy sokszor lelkesítettek bennünket munkára megfogható, elérhető célok nélkül. Ebből az az illúzió született, hogy egyedül a lelkesedéstől függ az eredmény, és az eredménytelenségnek csak a hitetlenség (esetleg a titkos bűn) az oka. Eközben egyre kevésbé beszéltünk arról, hogy mit kell tenni. Mást mondtunk az embereknek, mint amit kérdeztek. Nem arra feleltünk, ami számukra az élet kérdése volt. Ebből egy másik hiba is származott. Egyre kevésbé tudtuk tanítani azt, hogyan is kell tenni. Módszereink esetlegessékké váltak, elavultak. Szuronyrohamra vezényeltük az embereket – puska nélkül. Mivel hajlottunk a „régis szép idők” nosztalgikus felemlítésére, megfélemlítettünk a misszió idői dimenziójáról is, a helyén mondott szó erejéről, pedig a jelenvaló igazságot tekintjük üzenetünknek, alapjának pedig a próféciaikat tartjuk, aminek az a lényege, hogy szinkronba hozzon Isten tervének jelenével. Az eredményes missziói munkának az a lényege, hogy megtanuljunk együtt lépni Istennel és az emberekkel, a korról, amiben élünk. E nélkül lehetetlen motiválni.

Ha az egyház a missziói munkában elveszti a realitás érzékét (mit kell tenni?), a gyakorlati érzékét (hogyan kell tenni?) és az időérzékét (mikor kell tenni?), akkor csak általánosságokat tud mondani a missziói munkáról, és soha nem tud eljutni a konkrét

feladatokig. Így motiválni, munkára indítani, inspirálni lehetetlen. Akkor elhangzanak majd a „fogjátok meg és vigyétek” parancsok, és életbe lép híres törvénye: „Aki tudja – az csinálja (ezekből, sajnos, egyre kevesebb van), aki nem csinálja, az tanítja (egyre elméletibbé válik a misszió) és aki nem tudja – az irányítja (eluralkodnak a végrehajthatatlan parancsok).”

Mindez olyan lehetetlen helyzetet teremt, mintha a hegyére állítva akarnánk a piramist megérteni. Egy kontra-szelekció indul el ennek következtében. Egyre kevesebb a becsülete, rangja a lényeges munkának. Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című örökszép regényének példájával: senki sem akar Nemecek, vagyis közkatona lenni, mert senki sem tudja, hogyan kell a katonának harcolni.

3.) A gyülekezetek motiválásának legnagyobb akadálya a lelkipásztorok rossz motiváltsága, helytelen viszonya a gyülekezethez. A prédikátor a gyülekezet élén áll. Ha ez az állítás nem igaz, akkor irányítási zavarok mutatkoznak a gyülekezetben. Mi teszi a prédikátort vezetővé? Nem a bizottság döntése, nem is az igazolványa, vagy az iskolai bizonyítványa, hanem a munkája.

A motiválást akadályozó vezetésnek négytípusú akadálya van. Mind a négy gyakori vezetői magatartás, aki a kibontakozódást akadályozza.

a) A példakép – aki mindenben az abszolút mérce. Ezt a magatartási módot legjobban Karinthy Frigyesnek az „Így írtok ti” előszavában felemlített őrmestere példázza, aki úgy mutatja meg, hogyan kell lőni, hogy minden sikertelen kísérlet után szakaszának egy-egy tagját jelöli meg: „Így lő ő!”, – és amikor egyszer véletlenül beletalál a célba, boldogan kihúzza magát: „Na, látjátok – így lövök én!”

Az ilyen vezető mindig önmagának ítéli az első díjat, én-központú és ezért csak önmagát tünteti ki. Mindent észrevesz, ami a maga sikerét erősíti, de vak arra, hogy mások munkáját meglássa. Mint vezető így követel beosztottjaitól: „Úgy kell csinálnotok mindent, ahogyan ÉN mondom.” Szerinte a sikernek csak egyetlen titka van: az „ÉN” példám. Az ilyen vezetőnek az a legnagyobb baja, hogy hajlamos a „perfekcionizmusra” – vagyis hamar megejtí a tökéletesség látszata. A tévedéseket pedig így értékeli: „Arról szó sem lehet, hogy én hibáztam, vagy valamit rosszul csináltam. Aki ezt mondja rólam, az sérteget.”

b) A főnök – aki minden hibát észrevesz, és küzd ellene. Az ilyen vezető hibaközpontú. Mindig azt veszi észre először, amit mások elrontottak, rosszul csináltak. Ez a fajta vezető viszont vak a valós eredmények meglátására. Követelményrendszerében az első helyen a rend és a fegyelem áll, mivel szerinte a siker záloga a parancsok feltétlen, engedelmes végrehajtása. Az ilyen embert a szigorúság bénítja, ezért a legnagyobb hibája: hajlam a botránkozásra. Érdekes

viszonyban van a tévedésekkel: „Ha tévedtem is – mondja –, ezt tilos észrevenni; ha valaki ezt mondja rólam, az ellenség.”

c) A lelkesítő – akit a siker látszata érdekel. Ez a fajta vezető sikerközpontú, ami az előző két hibához képest feltétlenül pozitív tulajdonság. Minden lényeges és lényegtelen dologban a sikert keresi. A munka, a tervezés, az ember, aki a tervet végrehajtja (meg akiért van a terv is, meg a munka is), számára lényegtelen. Az ilyen vezető nem látja a felszín mögött a mélyet, az összefüggéseket. Nem követel semmi mást, csak az állandó ünneplést és az optimizmust. Szerinte a sikernek egyetlen titka van: a lelkesedés. Az ilyen vezetőnek a legnagyobb hibája a felelőtlen készületlenség. Minden problémát úgy akar megoldani, mint a bugylibicskával operáló pásztorlegény. Az ilyen vezető nem sokat foglalkozik a tévedésekkel, mert szerinte ezeket nem kell figyelembe venni, mivel letörlik a lelkesedést.

d) A pesszimista – akinek soha semmi nem sikerül. Ez a fajta vezető kudarcközpontú, mint ahogyan lényegében a „főnök” típus is az. Legnagyobb hibája abban van, hogy nem látja: Istennél nincsen lehetetlen. Ezért munkatársaitól azt követeli, hogy együtt érző kitartással sóhajtozzanak vele, mivel szerinte a siker egyetlen útja az lehetne, ha Isten egy valószínűtlen nagy csodát cselekedne. Legnagyobb hibája az ilyen vezetőnek a kicsinyhitűség. A tévedéseket pedig valahogy így értékeli: „Sohasem szabad elfelejteni a kudarccokat! Ezért csak nagyon óvatosan szabad újat kezdeni!”

A gyülekezeti tagok motiválását nehezítő hibás magatartásokat tovább lehetne sorolni. Úgy tűnik, ezek a legjellemzőbb, legtöbbször előforduló típusok. Ezek viszont nem megváltozhatatlan determináltságon alapuló jellemek, hanem hibás magatartási módok. Tudatosítanunk kell tehát önmagunkban ezeket, és küzdenünk kell ellenük.

2. 3. Hogyan lehet munkára serkenteni a gyülekezetet?

A legjobb diagnózisnak is csak akkor van értelme, ha a terápiát segíti. A negatívumok feltárásának csak egyetlen esetben van értelme: ha a jóban erősít, ha jól végzett munkára sarkall. A fentiek ismeretében csak akkor érünk célt, ha erre a nagyon fontos alapelvre tekintettel vagyunk.

Ahhoz, hogy a gyülekezetet munkára tudjuk serkenteni, a következő alapelveket kell megfontolni és megvalósítani:

Első alapelv: Higgyünk töretlenül a cél elérésében! Csak az tudja munkára serkenteni a gyülekezetet, aki hisz abban, hogy a cél elérhető. Hogyan lehet ezt hitelesen megtenni, amikor gyarlóságunk tudatában egyre jobban ránk nehezdednek lelki terheink? Nem önmagunkban kell hinni. Nem abban kell biztosnak lennünk, hogy saját erőfeszítésünkkel, képességeink alapján

biztosan célba érünk. Ez önáltatás lenne. Azt kell elhinnünk, hogy Isten tud cselekedni, és akkor is cselekszik, ha a célt mi nem akarjuk. Ő igazán akarja azt, de ehhez önmagamat önként, szabad akaratból oda kell adnom. Mi azért nem tudunk másokat helyes irányban motiválni, mivel magunkban szeretnénk hinni. Ezért saját alkalmasságunk bizonyosságában szeretnénk bízni, nem pedig abban, hogy Isten akar minket használni.

Második alapelv: Tegyük világossá és érthetővé a célt! A világos, érthető és elérhető cél serkent a munkára. A célkitűzéseinkben ezért legyünk mindig egyértelműek és következetesek. El kell hogy higgyék a gyülekezeti tagok, hogy a cél elérhető, mert csak akkor fognak munkába indulni. Ezt viszont csak akkor tudjuk elérni, ha a következő négy kérdésre az egész gyülekezet válaszolni tud: „Mit akarunk?“, „Hogyan akarjuk?“, „Mikor akarjuk?“, „Mi ebből az én részfeladatomban?“.

Harmadik alapelv: Tegyük világossá, hogy csak a missziói munka végzése oldja meg a gyülekezeti problémákat! Tárjuk fel a gyülekezet tagjai előtt, hogy egyedül a feladatok teljesítésével oldódnak meg még azok a nehézségek is, amelyek miatt úgy tűnik, nem lehet a célt elérni. Ezek a problémák megoldhatatlannak tűnnek, elcsüggesztik, elkészerítik az embert,. Világossá kell tenni a gyülekezet előtt, hogy munka közben majd kiderül: lényegtelen, másod- és harmadrendű problémákon rágódnak, miközben a lényeges dolgokra nem jut idő.

Negyedik alapelv: Törekedjünk arra, hogy a munka öröme felszínre kerüljön! Ennek az az útja, ha minél hamarabb és minél sokoldalúbban számolunk be a végzett munka szépségéről, örömről, az egész gyülekezet előtt. Viszont ügyeljünk rá: ne arra kerüljön a hangsúly, hogy mi mit csináltunk, hanem arra, mit és hogyan cselekedett Isten! A jó tapasztalat az, amelyben az ember észreveszi Isten cselekedetét, és erről embertársai előtt bizonyosságot tesz. Az a gyülekezet, amelyik tapasztalat-hiányban szenved, minden bizonytal rosszul motivált.

Ötödik alapelv: A lelkesedés helyett legyünk realisták! Az a lelkipásztor, aki ok nélkül és könnyelműen lelkesedik, gyanússá teszi azt az ügyet, amit képvisel. Az a jó motiválás, amelyik számol a kudarcokkal, és ezeknek az okát pontosan és reálisan feltárja. Nem lehet jó orvos az, aki pontatlan a diagnózis megállapításában. A kudarcokba viszont nem szabad beletörődni, nem szabad azokat külső sorscsapásként értékelni. Azt kell reálisan fölmérni, hogy ezeket hogyan lehet elkerülni. Azt is látni kell, hogy a kudarcok mögött nemcsak Sátán áll, hanem ezek által Isten is tanítani akar valamire. Akkor vagyunk igazán realisták, ha a gyülekezet előtt világossá tudjuk tenni, hogy Isten még az emberi hibákat is jóra tudja fordítani, be tudja építeni művébe. Törekedjünk arra, hogy semmilyen körülmények között se hárítsunk bármilyen kudarcot az „ügyeletes bűnbakra“; még Sátánt se kezeljük bűnbakként!

Hatodik alapelv: Neveljük a gyülekezetet hálaadásra! E nélkül nincs egészséges motiválás! A kicsiny eredményt is vegyük észre, és úgy értékeljük, mint egy várható, nagyobb eredmény előjelét. A hálaadást, a hibák feltárásával együtt kell megtanulni a gyülekezetnek. Sokszor azért marad el a hálaadás, mert arra gondolunk: sok hibánk van még, ezért képmutatás lenne a hálaadás. Ez az álláspont azért hibás, mivel elfeledkezünk arról, hogy a hála nem az embereknek, nem az emberi eszközöknek szól, hanem Istennek. A hála annak az elismerése, hogy Isten cselekedett, nem feledkezett el rólunk, még akkor sem, ha mi megfeledkeztünk róla. Aki mindig mindent fekete szemüveggel lát, az soha nem ér el eredményt. Az ilyen lelkész gyülekezete vagy alszik, vagy az emberi hibák, hiányosságok kritikusa lesz, de így senki nem figyel arra, hogy Isten mit akar rajtunk keresztül cselekedni.

Hetedik alapelv: Győzzük le az elszürkülést! Nemrég megkérdeztem valakitől: „Hogy vagytok a gyülekezetben?” A várt és megszokott „Köszönöm, jól” helyett így válaszolt: „Köszönöm, egyformán és unalmasan.” Ez a gyülekezet motivátlanságának a legjellemzőbb diagnózisa.

Egy régi újságban találtam egy karikatúrát. Egy ember tömött aktatáskával loholt egy mókuserékben, ami körbe-körbeforgott, de nem haladt sehová. A kerékben lépcsők voltak, rajtuk a napok nevei. A kerékben rohanó ember izzadva sietett – de mivel a kerék csak forgott, nem jutott el sehová

Ez a rajz mindennapi életünk hűségese tükrö. Sokszor úgy érezzük magunkat, mint a kalitkába zárt mókus, amely a karikatúrán bemutatott forgó kerékhez hasonló szerkezeten vezet le a szükséges mozgásigényét.

Mit tehetünk az elszürkülés ellen? Elsősorban Isten mindennapi gondviselésének törvényszerűségeire kell megtanítanunk az embereket. Minden kudarcunk után komolyan végig kell gondolnunk közösen három alapvető kérdést: „Miért engedte meg Isten azt, ami történt?”, „Mire akar Isten ezáltal megtanítani?” és „Hogyan akar Isten ebből a csapdából kivezetni?”. Ha egy gyülekezet komolyan fáradozik ennek a három kérdésnek a megválaszolásán, kikerül a csapdából.

Hadd adjak még egy nagyon egyszerű tanácsot: törekedjünk arra, hogy legyenek a gyülekezetnek ünnepei! Keressünk és találjunk ürügyet arra, hogy örülhessünk közösen Isten tetteinek, amelyek a tagok életében megmutatkoztak! Várjuk és köszöntsük őszinte érdeklődéssel, vendégszeretettel a más gyülekezetekből érkező testvéreket, lelkészeket, s ha lehet, szólaltassuk meg őket! Ne reprezentáljunk, hanem örüljünk együtt!

2. 4. A motiválás eszközei

A helyes motiválásnak éppen az a legnagyobb titka, hogy nincs semmiféle különleges, eddig még fel nem talált eszköze. Mi sokszor a munka helyett módszerektől reméljük a sikert. Ezért meg kell vizsgálni azt, hogy a lelkeszi szolgálat hagyományos eszközeit hogyan állíthatjuk a motiválás szolgálatába.

1.) Az igehirdetés. – Világszerte az a tapasztalatunk, hogy baj van az igehirdetéssel. Sok a lélektelen, száraz, érdektelen, csak tényeket és közhelyeket hangoztató igehirdetés. Újra fel kell fedeznünk, hogy *az igehirdetés az igazság keresésének és megtalálásának az ünnepe!* Az igehirdetésnek egyszerre kell istenközelinek és emberközelinek lennie. Sokszor azt gondoljuk, igehirdetésünk akkor érthető, ha közhelyeket, általánosságokat mondunk. Az ilyen igehirdetés belefulladás az unalomba. Ne feledjük sohasem, hogy minden igehirdetés lényege: itt és most (*hic et nunc*) kell megszólítani az embereket! Ez azt jelenti, hogy a jó igehirdetés személyes ügyeimről szól, arról, hogy nekem most, abban a helyzetben, amiben vagyok, Isten üzen valamit. Az igehirdetés nem értekezés, hanem életkérdésekre adott válasz. Egy karikatúra jól szemlélteti mai helyzetünk lényegét:

Prédikációink azért nem motiválnak, mert nem az emberek sorskérdéseiről beszélünk; nem arról, amire megoldást keresnek. Ahelyett vagy alkotni szeretnénk, vagy ijesztgetni. Mind a kettő rossz. A prédikáció szíve: Jézus megoldásának közvetítése. Csak az ilyen prédikáció után jut el oda a hallgató, hogy megkérdezze: „*Mit cselekedjünk, atyámfiai, férfiak?*” (ApCsel 2:37).

2.) A lelki gondozói munka. – A gyülekezet ma nem csupán elméleti munkára vár. Nekünk felelni kell a fenti kérdésre minden tagért, minden emberre nézve. A pünkösdi prédikáció után nem támadt volna gyülekezet, ha Péter és az apostolok nem tudtak volna gyakorlati programot adni (vö. ApCsel 2:42-47). Jó igehirdetésnél csak jó lelki gondozásra van jobban szükségünk.

A lelkipásztori munka egyik területe, a családlátogatás – csődben van. Régebben ez volt a lelki gondozás klasszikus területe. Közben azonban sokat változtak a külső körülmények. A másodállások burjánzása idején nagyon nehéz „munkaidő után” beszélgetni az emberekkel. A tv-re is – akarva-akaratlan – tekintettel kell lenni. Ezeket az ördögi köröket csak úgy és akkor tudjuk áttörni, ha a lelkipásztor nem vendég lesz, hanem családtag, aki alkalomadtán még tv-t is együtt tud nézni a családdal, aki előtt nem kell „megjátszani magát”, hanem az lehet, aki ő.

Ez azért is fontos, mert a mai emberek a sok munkájuk, zajos, rohanó, zsúfolt életük ellenére – egyedül vannak. A lelki gondozás – négy szemközti igehirdetés. A mai embernek nem megfellebbezhetetlen tanácsokra, hanem megértésre és segítségre van szüksége. Ma is sok ember kész valamit tenni, de nem látja, mit, hogyan tegyen. Nem látja, hogy a nagy, világméretű

dolgok összefüggésében egyáltalán szükség van-e arra, hogy ő valamit cselekedjen. Az a gyülekezet is alszik, amelyik állandóan arról hall, milyen óriási munka vár ránk, és emellett senki nem hívja fel a figyelmét arra, hogy Isten ma, most, vele, általa mit akar cselekedni.

A lelki gondozó elsősorban abban tud segíteni másoknak, hogy Isten végtelen hatalmának erőterébe állítja a mai ember életproblémáit. A lelki gondozói munka legnagyobb célja az, hogy Isten Igéje alapján meg tudjuk értetni gyülekezeti tagjainkkal: neked Istenre van szükséged, mert Istennek rád van szüksége!

A rutinszerű, elgépiesedett lelki gondozás kimerül az íróasztal mellől adott általános jó tanácsokban. Hiányzik belőle az emberi együttérzés, a sorsközösséget is vállalni tudó szeretet. Az ilyen lelkigondozó lelhet népszerű ember. Bizonyára sokan várnak tanácsaira, de egészen biztosan a nagy könyvből kiolvasott bölcsesség nem alkalmas arra, hogy a gyülekezetet motiválja. A lelki gondozó az íróasztal másik oldalán van. Hivatalnok, aki futószalagon, teljesítményre buzdít, de szenttelenül akarja végezni munkáját. Így alkalmatlan a motiválásra. Az embereknek nem „tanácsra”, elvont elvekre, hanem segítségre van szükségük.

Nem a látogatások mennyiségi mutatóit kell növelni, hanem a lelki gondozói munka minőségét kell javítani. Motiválni csak ott lehet, ahol megnyílnak a szívek. Ennek viszont az az előfeltétele, hogy a lelkipásztorban kialakuljon a lelki érzékenység. Közösen kell megállni Isten előtt, ezt viszont csak őszintén, pártatlanul, a lelki gondozói rutinunkat, szakértelmünket félretéve lehet megtenni.

3.) A gyülekezet munkaágai. – Sajnos, munkatársaink között is (ha nem is elméletileg, de gyakorlatilag) bizonyításra szorul, hogy a gyülekezeti munkaágak működtetése is része, a prédikátori szolgálatnak, sőt az egészséges és helyes motiválás egyik fontos eszköze. A közelmúlt egyik divízióülésén jelentés hangzott el arról, hogy baj van a szombatiskolai látogatottsággal. Lényegesen kevesebb a szombatiskolai tagok száma, mint a gyülekezeté. Ennek egyik legfontosabb oka abban van, hogy a lelkipásztor sem becsüli eléggé ezt a munkát. Az istentisztelet lényegének a szombat délelőtti prédikációt tartja, és a különböző gyülekezeti munkaágakat legfeljebb olyan területnek, ahol a „gyülekezeti segéd munkások” hagyományosan megtalálhatják „önmegvalósításuk” területét.

A *Ministry* 1986. augusztusi számában olvastam egy érdekes írást Lawrence G. Dowing-tól (7–9.o.), amelynek már a címe is felkelti a figyelmet: *Friss levegőt fél tízkor!* Ezt a cikket egy karikatúra illusztrálta. A helytelen motiválás minden hibáját bemutatja ez a rajz. Egy hagyományos gyülekezetben vagyunk, ahol a tradíció, a közöny és a megszokottság leszoktatta már a szombatiskolai tagokat arról, hogy fél tízre jöjjenek a gyülekezetbe. A szószéken álló prédikátor úgy gondolja: az a legfőbb dolga, hogy lelkesítsen. Ennek szerinte az a legjobb

módja, hogy a gyülekezetet olyanért is megdicséri, amiért nem érdemel dicséretet. A gyülekezeti munkaágaknak legtöbbször hasonló a sorsa. A lelkipásztor nem támogatja, nem fáradozik érte, csupán dicséri (vagy korholja). Ha a szószéken álló lelkipásztor dörgedelmes szózáttal korholná a jelenlevőket a hiányzók miatt, ugyanilyen hibát követne el. A gyülekezeti tagok nem tudnak lelkesedni a jól olajozott, unalmas munkáért. Ehelyett motiválni a közösen megbeszélte, gondos, pontos tervekkel lehet, amelyeknek az első lépésétől az utolsóig megvan a realitása. Ha olyan célokat tűzök ki, amelyek elérhetetlenek, inkább ártok az ügynek, mint használok.

A prédikátor – vezető. A vezetés, szerte a világon, válságban van. Arról nagyon gyakran megfeledkezünk, hogy a vezető tekintélye akkor csökken, ha képtelenné válik a motiválásra. A vezető tekintélye a kiadott parancsok számával együtt, egyenes arányban csökken. Ha megparancsolok valamit, azzal még nem építek, sőt inkább rombolok; rombolom munkatársaim tekintélyét, értéküket a szerszám szintjére csökkentem. Ennek az a szomorú következménye, hogy elfogynak mellőlünk a munkatársak. Lesznek hízelgők, akik múltó előnyökért próbálnak nekünk tetszeni, és lesznek kritikusok, akik gondoskodnak arról, hogy semmi ne sikerüljön. Meg kell tanulnunk a jóra, a tökéletesre befolyásolni a körülöttünk élő embereket. Nekünk egyetlen okunk van a prédikálásra: Istennek emberekre van szüksége! Ezek az emberek mi vagyunk – a másikkal, a testvérrel, a baráttal együtt, mindazokkal együtt, akiknek szóljuk a Krisztust. Ha erre megnyílik a szemünk, akkor válunk – együtt a másikkal – Krisztus követségében járó tanítványokká.

3. A KONFLIKTUSOK FELOLDÁSÁNAK ISKOLÁJA

3. 1. Lehet-e konfliktus nélkül élni?

Van egy közös álmunk: a konfliktusmentes gyülekezet. Szeretnénk, ha mindig, mindenben a békesség uralkodna, ha minden hitelvünk, minden elfogadott erkölcsi normánk maradéktalanul testet öltene gyülekezeti tagjainkban, ha soha ennek következtében senki senkivel össze nem ütközne. Ha ez netán mégis előfordulna, akkor a bibliai normák legpontosabb betartása mellett nagyon gyorsan rendeződne. Így az angyalszárnyú szeretet és béke lebegne fölöttünk.

De ez nem így van! A problémamentes gyülekezet csak a temetőben létezik. Ezzel a gyülekezettel viszont az a baj, hogy csupa halott tagból áll. Jézusnak igaza volt, amikor a tanítványok kisdéd gyülekezetének ezt mondta: „*Lehetetlen, hogy botránkozások ne essenek...*” (Lk 17:1).

Selye János munkálkodása óta, aki a stressz fogalmát bevezette az élettanba, tudjuk, hogy a stressz mentes állapot a halál, a konfliktus pedig az élet része. Feszültség nélkül nincsen élet. Az üdvösségtörténetnek is egy „nagy küzdelem” a színhelye, amiben az ember a csatátér. Ezért nincs csak rossz, vagy csak jó ember. Mindnyájunkra igaz az a „láttelelet”, amit Jézus Péterről állított ki Caesarea Filippinél. A nagy hitvallomás után méltán mondta: „...*nem test és vér fedte fel ezt előtted...*”, majd pedig nem sokkal utána: „*Távozz tőlem, Sátán, botránkoztatsz engem, mert nem az Isten szerint gondolkozol...*” (Mt 16:17, 23).

Mit jelent akkor ez a gyakorlatban?

Minden maradjon úgy, ahogyan van, és vonogassuk vállunkat: „Nem tehetünk róla, testvér, ilyenek vagyunk, hiszen már Jézus is megmondta...”? Semmiképpen! Ahol Jézus a botránkozás realitásáról tanította a tanítványokat, ott éppen azokra a veszélyekre akarta felhívni figyelmünket, ami a botránkozással jár. Nekünk nem a konfliktusok megszüntetésének délibábos célját kell magunk elé tűzni, hanem meg kell tanulnunk és tanítanunk a konfliktuskezelés helyes módját. Meg kell tanulnunk együtt élni a feszültségekkel. Meggyőződésem, hogy a gyülekezet éppen az a hely, ahol a természetes, látásbeli, műveltségbeli, lelki alkatból eredő feszültségeinket le lehet vezetni. Isten itt a földön egymás szabad akaratú véleményének tiszteletben tartására akar tanítani. Nevelni akar, hogy ne a mi felfogásunk, látásunk szerint történjen minden. Azért tanít Isten, hogy megtanuljunk szeretni, tisztelni, becsülni azt, aki másként gondolkodik, másként hisz, érez, cselekszik, mint mi.

Gyülekezetépítő munkánk fontos része tehát annak tanítása, hogyan lehet a konfliktusokat feloldani. Meggyőződésem: nagyon sok lelki kár érte egyházunkat amiatt, hogy

valós konfliktusokat hatalmi szóval, hamis tekintélyi érveléssel, kemény egyházi erőszakkal akartunk megoldani. Nem tanultunk meg együtt élni konfliktusainkkal.

Ennek a tanulásnak első lépése: a tudatosítás. Először a gyülekezeti konfliktusaink alapokával kell foglalkozni, majd fel kell tárni a különböző konfliktus-forrásokat, végül pedig a megoldások módozatairól kell beszélnünk.

3. 2. A veszélyes, egyirányú utca

A gyülekezet – Isten nyája. Ő a pásztor, mi pedig a bérányai. Ezt a képet békésnek, idillikusnak szoktuk elképzelni. A 23. zsoltár örökszép gondolatai zsongnak bennünk.

*„Az Úr az én pásztorom,
nem szűkölködöm.
Füves legelőkön terelget,
csendes vizekhez vezet engem.
Lelkemet felüdíti,
igaz ösvényen vezet az ő nevéért.
Ha a halál árnyéka völgyében járok is,
nem félek semmi bajtól,
mert te velem vagy:
vessződ és botod megvigasztal engem”*
(1-4. vers).

Ilyen a pásztor, de milyen a nyáj? Dávid – mint gyakorló, bátor pásztoember – ezt is jól tudta. Olvastam egy megrendítő kis füzetet. Philip Keller írta, aki hosszú éveken át juhász volt, és volt alkalma megfigyelni, milyen is a nyáj. A füzet címe: *A 23. zsoltár egy juhász tolmácsolásában*. Ebben leírja, hogy a nyájon belül mindig kemény konfliktusok vannak. Ezeknek alapja egy „kegyetlen versengésből származó feszültség”. Ahhoz, hogy a nyáj létezni tudjon, ki kell hogy alakuljon egy alá- és fölérendeltségi viszony. Ez a juhok – sokszor véres – tolakodásában alakul ki. A nyáj feje a legtöbbször gögös, ravasz, önző anyajuh, aki szívós munkával, szünni nem akaró civakodással építi ki uralmát, ami nyugtalanságot, verekedést támaszt a nyájban.

Minden juh éberrel őrökdi szerzett jogai felett, és ha ezt valaki sérti, keményen megtorolja azt. A nyájon belül szüntelenül jelen van az irigység. De tett egy másik megfigyelést is Philip Keller. A pászto minden juh elismeri vezetőnek. Éppen ezért, ha jelen van, ezek a

konfliktusok feloldódnak. A juhok azért nyugodnak meg a pásztor jelenlétében, mert az egymást pusztító konfliktusaik feloldódnak. Miért kell ezt tudnunk?

Munkánk egyik bénító idegmérge egy olyan felfogás, amely szerint a gyülekezet csak akkor induljon a misszióba, ha megszűntek a feszültségek a gyülekezetben. A feszültséget nem az oldja meg, hogy a nyáj tagjai kibékülnek egymással, hanem az, ha Jézus jelenik meg a nyáj között. Ennek viszont – a misszióparancs szerint is (Mt 28:19-20) – előfeltétele az, hogy elinduljunk a széles „*e világ*”-ra.

Az önérvényesítés, a „helykeresés” minden közösség velejárója. Kikerülhetetlen rossz. Nyomában irigység, sérelmek, majd gyűlölködések fakadnak. Ezek a kereszténységgel ellentétes indulatok, hiszen a kereszténység lényege: a szelíd megelégedettség tudata. Ezért drága kincs az Ige szerint is a megelégedettség – istenfélelemmel. Az igazi pásztor, Jézus, jelenlétével teremt meg ezt a megelégedettséget. A gyülekezet akkor funkcionál jól, ha ez a megbékélési készség Krisztus jelenlétének tudatából él.

A megelégedett nyáj – nem egyforma „alkatrészekből”, egyforma gondolkodású egyedekből áll. Alapvető ellentéteket hordoznak magukban, amelyek megszüntethetetlenek. Ezek a gyülekezet állandó feszültségei. Egy gyülekezeten belül állandóan jelen vannak egymással ellentétes értékek. Megszűnésük a gyülekezet előregedéséhez, végül halálához vezet. Ezek az értékek két csoportba rendezhetők:

régi	új
megszokott	szokatlan
kitaposott út	új út
követés	előretörés
védett biztonság	kaland
hazatérés	kivonulás
régi tömlő	új bor
hagyomány	haladás
tradíció	progresszió

Mindkét oszlopban értékek vannak. Ha bármelyik oszlopba foglalt tulajdonságokat kiiktatjuk a gyülekezet életéből, közösségünk szegényedik meg. Az első oszlop azt sugallja, hogy konfliktushelyezeteinket úgy lehet megoldani, ha a múltba menekülünk, a második pedig azt, hogy rohannunk kell előre.

Próbáljuk ennek a táblázatnak a segítségével végiggondolni az általunk ismert gyülekezeti konfliktusokat! A vitahelyzetek mindig úgy alakulnak ki, hogy a kétféle értéksor

ütközik össze egymással. Mindkettő kizárólagos uralomra tör, és ezzel akarva-akaratlan megszegényíti a közösséget. Egy veszélyes, egyirányú utcába akar terelni. Értékeket védve leszünk – akaratlanul is – érték-tagadók.

Az ősegyházat, a bibliai kor kereszténységét vizsgálva azt látjuk, hogy ez a típusú feszültség hozzátartozott az egyház létéhez. Elég talán itt az első apostoli zsinat körüli vitákra emlékeztetni (ApCsel 15:1-kk).

Az egymással szembenálló táborok véleménye jól jellemezhető a fenti tábla segítségével. Ha ezeket a konfliktusokat gondosan megvizsgáljuk, hamar kiderül, hogy Isten Lelke – aki az egyház valóságos Ura – a válságok hullámverésein át az evangélium, a keresztény létezés lényegéhez, tulajdonképpen magvához akar elvezetni. Egymás terheit tanít hordozni. A konfliktus viszont nem civakodás, viszálykodás, ami tragikusan tönkretesz minden közösséget. E. G. White ezt írja: „A viszálykodó család nem állhat meg. Amidőn a hívők vitáznak, Sátán veszi át az irányítást. Milyen gyakran sikerül neki megrontani a gyülekezetek békéjét és harmóniáját! Egy apró dolog milyen vad veszekedést, milyen elkeseredettséget, milyen gyűlöletet kelt! Milyen reményeket dönt romba! Családokat szakít szét a viszálykodás és a pörlekedés” (5T 244.o.). A konfliktus úgy válik civódássá, ha az alapvető ellentéteket nem tanuljuk meg kezelni.

Ennek első lépése a diagnózis megfogalmazása, ami mindenképpen a pontos, elfogulatlan megismerésen alapszik. Mivel az egyház – bűnhöz kötöttsége ellenére – minden korban Krisztus teste, benne időfeletti értékek öltének testet. Így a vele kapcsolatos ellentétek is élesebbek.

Jézus példázata szerint a házigazda a kamrából „*újat és ót hoz elő*” (Mt 13:52). Mind a liberális, új gondolkodásra, mind pedig a tradicionális, régi gondolkodásra szükség van. Ezért soha nem tekinthetjük az egyházat valamiféle szellemi „divatbutiknak”, sem pedig „régiségkereskedésnek”. A gyülekezetnek mindig meg kell nyílni a régi kímélésére, és az új megértésére. Az ebből származó feszültség a továbbhaladás motorja.

A gyülekezetet akkor veszélyezteti a szűklátókörűség, ha csak az egyik vélemény van jelen a gyülekezetben, vagy ha a civódásban mind a két tábor kizárólagosan akarja érvényesíteni a maga véleményét.

A szűklátókörűség a megmerevedett tradicionalista és a megszállott újító harcának a tragikus következménye. Ahol ez megerősödik, eltávolodnak a gyülekezeti tagok a krisztusi lelkülettől, amelynek a szeretet és a megbocsátás a lényege. Egy olyan helyzet alakul ki, amelyben nem lehet többé észérvekkel hatni. Ennek az az oka, hogy ezt a harcot csak fanatikusan lehet megvívni. A fanatikus ember viszont olyan, aki az általa megismert igazságon

kívül más igazságot nem képes elfogadni. Ezért az ilyen vitatkozók másod-, harmadrendű kérdéseken rágódnak. Mindig a Szentírásra hivatkoznak, de annak szellemét, igazi lelkületét megtagadják.

A megoldás ott kezdődik, hogy tudnunk kell: mind a két csoport jogos ügyet képvisel, és mindkettőt ügyük helyes képviselésére, a másik jogait elismerő toleranciára kell tanítani. A tradicionalista gondolkodású ember a hit, a keresztény üzenet, a sajátos krisztusi etika megőrzésére törekszik. Ez fontos feladat, mivel nélküle identitását, értelmét veszíti el az egyház. A progresszív újtó a korszerű kereszténység kialakítását tűzi ki célul. E nélkül viszont nem lehet a kereszténységet mai módon képviselni.

Az igazság nem a két vélemény számtani közepe, hanem néha az egyik, néha pedig a másik út vállalása. Mindkét csoport tévedő emberekből áll, és mindkét csoportban a tévedő emberek igazságokat ismertek fel. Az igazságot elutasítani éppen olyan hiba, mint saját tévedéseinkhez ragaszkodni.

Táblázatban összegezhetjük a kétféle magatartási mód legalapvetőbb jellemzőit.

<u>A kihívás</u>	<u>A tradicionalista válasz</u>	<u>A progresszív válasz</u>
A világ változása	A változástól való ósi félelem, és ragaszkodás a megszokotthoz. <u>Hibája:</u> Nem veszi észre, hogy a hívő a világ felé nyitott lény, hiszen mindig készen kell állnia a felismert igazságok befogadására.	A megszokottat a változás nagy ellen-ségének tartja, és a változtatást tartja minden jó forrásának. <u>Hibája:</u> A megszokott tagadása miatt eltéved. Nem látja, hogy Isten az Ura a változásoknak, és nem az ember.
A tekintély	A tekintély védőbástyája alatt érzi biztonságban magát. A tekintély gondolkodik helyette. <u>Hibája:</u> Az indoktrináció, vagyis a tanítás erőltetése. Elhanyagolja a meggyőződés kialakítását.	A tekintélytől függetlenül kell megtalálni a helyes utat, ami célba visz. A tekintély ellenében gondolkodik. <u>Hibája:</u> Túlzásba viszi a bírálatot, és ezáltal bizonytalanságot idéz elő.
Az új út, a nyitás	Becsukja az ajtót és az ablakot, így az egyház megfullad. <u>Hibája:</u> A tanításhoz való merev ragaszkodás miatt a párbeszédre alkalmatlan válasz születik.	Kinyitja az összes létező ajtót és ablakot, így az egyház „huzatot” kap. <u>Hibája:</u> A korszellem rabszolgája lesz, és ezért az evangélium „másságát” veszíti el.
	Más nézetekkel, vallásokkal	Sokszor a lényeges különb-

A kapcsolatok	való találkozáskor a hit el- árulására gyanakszik. <u>Hibája:</u> Konzerválja az előítéleteket, és a tévedéseket is a hagyományok bíborpalástjába öltözteti.	ségeket is lényegtelennek, elhanyagolhatónak tartja. <u>Hibája:</u> Könnyen elveszti identitását. Így nem tudja megkülönböztetni az értékest a talmitól.
A Szentlélek munkája	A Szentlélek szele mindig felülről, a vezetés felől, az ő kezdemé- nyezésükre fúj. <u>Hibája:</u> Megöli, lehetetlenné teszi a helyi kezdeményezéseket.	A Szentlélek szele mindig alulról, a gyülekezetek kezdeményezése felől fúj. <u>Hibája:</u> A közös tekintély, a központi irányítás elvetése.
A dogmatikai kérdések	A legfontosabbak a Biblia korunkra vonatkozó fenyegető jövendölései, amelyek örök érvényűek. <u>Hibája:</u> Eltorzul a keresztény bizonyágtéves, mivel Isten kegyelmi üzenetének hirdetése helyett az ítélettel akar rémíteni.	A kor problémái kerül- nek az első helyre, és Isten örökkévaló evan- géliuma háttérbe szorul. <u>Hibája:</u> Krisztus ügye = a társadalmi igazságosság. Cél: az igazságtalan társa- Dalom kritikája.
Az etika	A vallás lényege: a törvény és az erkölcs. Az erények felett örködni közös felelősségünk. <u>Hibája:</u> Mindenkit csak a bűn fogságában lát, mivel a szabadítás realitását nem tudja elhinni.	A vallás lényege: a kegye- lem és a szeretet. Az eré- nyek őriznek minket. <u>Hibája:</u> Isten kötelező, végrehajtandó parancsait elködösíti, és ott is engedé- keny, ahol határozott vé- leményt kellene mondani.
Az idő	Nosztalgikus visszavagyódás a régi, szép időkbe. <u>Hibája:</u> Hátrafelé rohanva keresi azt, hogy merre van előre.	Utópisztikus menekülés az ígéretesnek tűnő jövőbe. <u>Hibája:</u> Annyira tagadja a múltat, hogy a bizonytalan jövőért elveszti a jelent.

Természetesen a többi kihívást is lehet ennek a táblázatnak a segítségével elemezni. Egy-egy konfliktushelyzetben hasznos segítséget ad ennek mintájára átgondolni a történeteket.

Mind a két szélsőséges vélemény hibája: elszalasztja a mát. A tradicionalista úgy, hogy a múltba, a progresszív pedig úgy, hogy a jövőbe menekül. Ezzel okozzák mindketten a legtöbb kárt. Szükségünk van a krisztusi bölcsesség hatodik érzékére. Azt kell tudni, hogy Krisztus mit akar. Van úgy, hogy a múlt értékeit kell őrizni. Máskor meg azzal a feladattal bíz meg, hogy bátran induljunk előre. Erre csak akkor leszünk alkalmasak, ha a pozitívumok keresésében leszünk aktívak, és főként úgy, hogy nem veszítjük el szívünk derűjét. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mi tartjuk vállunkon az egész megváltási tervet. Ha nem tudunk feloldódni Krisztusban, ha nem teszünk le terheket az Ő lábához, akkor nem várjuk igazán Krisztust.

4. MI VAGYUNK ISTEN KEZE, HOGY ELÉRJÜK AZ EGÉSZ VILÁGOT

A Loma Linda Egyetem egyik beszámolójában hallottam egy érdekes mondatot: „A Loma Linda Egyetemnek nincs globális missziói programja – az egyetlen munkája a globális misszió.” Fontos felismerés. Nem önmagunkért vagyunk; küldetésünk adja létünk értelmét. A belterjes, csak önmagunkkal foglalkozó önzésünket fel kellene adni annak érdekében, hogy meggyőződjünk róla: másokért élő emberek vagyunk. Létünk értelme a másik. Feladatunk: elérni Krisztus jó hírével az eddig el nem ért embereket.

Mi is jelent a globális misszió?

Semmiképpen nem csupán egy jelvényt, amit a gépkocsink szélvédőjére lehet ragasztani, vagy feliratként a pólónkra nyomtatni. Még a szemléletváltástól is többet. *Életforma-változást* jelent; új élettervet; nemcsak a lelkipásztorok részére, hanem minden keresztény ember részére.

„Elérni az el nem értet” – ez volt és ez maradt ennek a – történelmünk során legnagyobb – missziói célkitűzésünknek a jelszava. Eddig az volt a záloga misszióink sikerének, hogy ismert területen prédikáltuk Krisztust. Tudtuk, hogy bizonyágtevő szavunk nyomán milyen gondolatok, érzések fogalmazódtak meg a másokban. Most beléptünk a bizonytalanba. Itt csak egy segíthet. Növekednünk kell a megértésben. Tudatosulni kell annak, hogy minden kereszténynek törekednie kell imádkozó szívvel megérteni a másikat (nemcsak a többséget, a kisebbséget is).

Mit is jelent ez a gyakorlatban? A globális misszió nem régebbi és mindig meglévő missziói vállalkozásaink folytatása, nem egy új kampány. Valami gyökeresen új kezdet. Egy gyülekezet számára létfeltétel kell hogy legyen a növekedés. De ez még nem globális misszió. A globális misszió ott kezdődik, ahol a gyülekezet ki tud lépni a maga köréből. Tud szólni a másfelé lakókhöz, a másféleképpen gondolkodókhöz, a más nemzetiségűekhez, akiket eddig talán ellenségnek tartott. Ez a misszió akkor éri el a célját, ha a gyülekezet gondolkodása megváltozik, befogadó képessé válik. Eddig úgy gondolkodtunk, hogy mi vagyunk az igazság tulajdonosai. Ezentúl abban kell megerősödnünk, hogy Krisztus az igazság, mi pedig az ő tulajdonai vagyunk. Eddig a közösséghez való csatlakozásnak az volt a kritériuma, hogy tud-e valaki azonosulni a mi életformánkkal, el tudja-e fogadni a mi hagyományainkat. Ha a globális missziót megértjük, az lesz a feltétel, hogy Krisztust elfogadta-e a másik. Eddig abban láttuk a misszió célját, hogy tagokat kerestünk, most munkásokat kell keresnünk és találnunk.

A régi szemléletet gyakran ítélik meg úgy, hogy az nem más, mint exkluzivitás, ami arra épít, hogy kizárólag mi vagyunk Isten népe, csak miértünk jött létre az üdvösségtörténet.

Az új szemléletet sokan azzal vádolják, hogy pluralista, és ezzel az igazságon ejt halálos sebet. Vajon igaz ez a vád?

A misszió = Krisztus-prédikálás. Az igazság = Krisztus. Mi nem másféle Krisztust prédikálunk, de hiszünk a sokféleségben. Hisszük, hogy Jézus sokféle kultúrából, sokféle úton, sok népből hívott el minket. Ahogyan a közösség nő, úgy lesz sürgetőbb megérteni ennek a sokféleségnek az áldását. Nemcsak vallásszabadságunk érdekében kell a tolerancia elvét deklarálnunk. Egymás között is meg kell tanulnunk megérteni és tiszteletben tartani a másféleképpen gondolkodók véleményét. Ez különösen az etikai kérdések közös nevezőre hozásakor ütközik sokszor akadályokba.

A globális misszió arra tanít, hogy tudjam megkérdezni: milyen vagyok én? Csak így tudom megkérdezni, milyen a szomszédom, akit nem ismerek, akire rá kell nyitnom az ajtót. Ez a szempont különösen nálunk fontos. Az elmúlt fél évszázad alatt az egyház szükségszerűen védekező álláspontot foglalt el. Az elmúlt korszak képlete ez volt: „...*tartsd meg, amid van...*” (Jel 3:11). Egy ilyen berendezkedésű gyülekezet a régi értékek megőrzésére nagyobb gondot fordít, mint az új elfogadására. Az üldöztetésben konzervatív lesz az egyház. Most viszont egy forradalmi vállalkozás részesei vagyunk. A jövő azé, aki kész az újat elfogadni.

A misszió lényegében mindig globális volt. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy az első globális missziói program a nagy missziói parancs: „*Menjete el szerte az egész világba...*” (Mk 16:15). Ennek felel meg a hármasszöveg közepén repülő angyala, amely az örökkévaló evangéliumot hirdeti minden ágazatnak, nyelvnek és népnek (lásd Jel 14:6).

Ez viszont ellentmondani látszik annak, hogy ez gyülekezetközponitú, a nem lelkesi állományú tagok fáradozására épülő misszió. Nem látványos és dicsőséges diadalmenet. Első kérdése: tudod-e, min gondolkodik a szomszédod? Tudod-e, hol szolgálhatsz néki az evangéliummal? Nagyon sokszor kint a munkaterületen úgy gondoljuk, hogy a megváltási terv teljeseése most éppen máshol, más kontinensen, más országban megy előre. Mi talán stagnálást, zsibbasztó laodiceai langymelegséget élünk át. Ennek az állapotnak gyakran az az oka, hogy kudarc-élményeinket nem tudjuk feloldani. Azt gondoljuk, hogy nekünk kell a magunk képére és hasonlatosságára változtatni a világot. A misszió egyik kulcskérdése: tudunk-e változni, mássá lenni, megújulni, vagy sem. Csöd-élményünk abból fakad, hogy olyanok vagyunk, amilyenek vagyunk. Buzgón imádkozunk azért, hogy az emberek mások legyenek, miközben Isten bennünket akar megváltoztatni.

Ezért igaz az a jelszószerű mondat, miszerint a globális misszió titka: meg kell tanulnunk globálisan gondolkodni és lokálisan cselekedni. Ez vezet csak célhoz.

Isten megkérdezi tőlünk: felismertük-e feladatunkat ott, ahol élünk? Van-e tervünk rá, látjuk-e az el nem értet? Készek vagyunk-e vállalni, hogy Isten rajtunk keresztül emberszíveket változtasson meg? Ezek a globális misszió kulcskérdései.

Nem elég akarni, cselekedni is kell a jót! Érvényes, hasznos cselekedet viszont nincs jó tervezés nélkül. Sokszor gondolkodom Nehémiás példájára (Neh 1:1-2:20). Ő Isten munkája szempontjából nagyon alkalmatlan területen élt. Az ellenséges hatalom királyi udvarában mi bizonyára szívesen adtuk volna azt a „bölcstanácsot”, hogy változtassa meg életét, és hagyja ott az alkalmatlan területet. Nehémiás nem ezt tette. Ott, ahol volt, Isten kezébe helyezte életét. Ma sincs Istennek más terve velünk. Nekünk nem magunkat kell megváltoztatni, hanem ahogy vagyunk, úgy kell összes gondunkat Isten kezébe helyeznünk. Isten úgy akar használni, ahogyan vagyunk. Használat közben akar megváltoztatni. Nem Nehémiás változtatta meg a világot; őt csak használta a világot megváltoztató Isten.

Nhémiás elsősorban szívében hangolódott rá Isten akaratára. Mi sokszor elfeledkezünk arról, mennyire fontos lenne számunkra, hogy szívünk Isten tervével együtt dobogjon. Nehémiás együtt érzett népe szenvedésével. Ez tette alkalmassá Isten szolgálatára. Hogyan? Két lényeges eleme van Nehémiás felkészülésének. Imádkozni kezdett – ez az első. Nehémiás nem azért imádkozott, mintha Isten nem tudta volna, hogy mit kell tennie. Nehémiás a maga és a nép bűnében látta az okot a történetekért. A másik dolog, amit Nehémiás tett, az volt, hogy szent tervek születtek szívében. Imádság közben azt kereste, mit tudna tenni, hogyan tudná odaadni kezét, lábát, száját, gondolatait, hogy Isten használja őt.

Missziói kudarainknak abban van az egyik legtragikusabb oka, hogy mi akarjuk Isten a misszió érdekében felhasználni, és nem hagyjuk, hogy Isten használjon fel minket. Így nem születnek szent elhatározások, merész, bátor tervek mibennünk. Ötlettelen, gépies robottá silányul bizonyágtevő szolgálatunk, és életünk észrevétlenül kihullik Isten tervéből.

Mit is hát a globális misszió lényege?

1995. október 9-én egy nemzetközi egyházzenei áhítaton voltam a washingtoni Sligo-gyülekezetben. Itt tanítottak meg egy mottóéneket, amely a helyi cserkészcsoporthoz kedves éneke. Talán ez foglalja össze azt a szemléletváltást, aminek be kell következnie életünkben, ha nem akarunk kiesni Isten tervéből.

Mi vagyunk Isten keze, hogy elérjük az egész világot.

Mi vagyunk Isten lába, hogy oda menjünk, ahová Ő küld.

Mi Isten szeretete vagyunk, hogy lángoljunk a sötétben.

Mi Isten szeretete vagyunk, hogy világítsunk az éjszakában.

Mi vagyunk Isten szeme, hogy meglássuk a másik szükségét.

Mi vagyunk Isten hangja, hogy elmondjuk: Ő visszajön.

Mi Isten szeretete vagyunk, hogy lángoljunk a sötétben.

Mi Isten szeretete vagyunk, hogy világítsunk az éjszakában.

Vajon Te meg én ilyenek vagyunk?

5. A SZAKADÁRMOZGALMAK TEOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Mi, szabadegyházi keresztények, szakadásra hajlamos nép vagyunk. Ennek igazolására számos hazai és külföldi példát említhetnénk. Magyarországi történelmünk során minden közösség átélt ilyen viharokat. Ezért jogos az a kívánság, hogy szükséges lenne azoknak az okoknak a feltárása, amelyek előidézték ezeket a sajnálatos eseményeket. Valljuk meg, hogy ezen a téren nem sok történt. Tudniillik az, hogy megállapítjuk: a szakadás azért következett be, mivel vannak rendetlen, rosszindulatú emberek, akik karrierből, földi előnyökért, hatalomvágyból szakadást hoznak létre, tudományos szempontból, de lelki gondozói szempontból sem kielégítő magyarázat. Ha azt hangoztatjuk, hogy „ők”, „ő”, „azok ilyenek” – nem old meg semmit, és a következő időkre nézve sem ad védettséget. Meg kell fordítanunk a kérdést, és azt kell vizsgálni: milyenek vagyunk, milyen az a talaj, amiben újra és újra gyökeret verhet a szakadás gyomnövénye.

Sokunk tapasztalata az – és a történelmünk is ezt bizonyítja –, hogy ha egyszer gyökeret vert a szakadás szelleme, akkor már nem sokat ér az okos szó, a meggyőzés szándéka. Ezért arra kellene a figyelmünket fordítani, hogyan lehet megelőzni a szakadásokat. A tényanyag elfogulatlan vizsgálata arról győz meg, hogy csak azok a személyek és gyülekezetek maradtak mentesek a fertőzéstől, akiknek életében kitermelődött a szükséges immunitás a szakadár eszmékkel szemben.

A szakadármozgalmak magyarországi története arról győz meg minket, hogy ezek a mozgalmak soha nem az egyszerű gyülekezeti tagok köréből indultak el. A kezdeményezők mindig lelkészek, gyülekezeti főtisztviselők voltak, akik látszólag erősen állnak a hitben. Azt is nagy valószínűséggel meg lehet állapítani, hogy ma sem szűnt meg a szakadás veszélye a magyarországi szabadegyházak soraiban. Ebből viszont az következik, hogy a következő szakadás vezetői itt vannak ma is közöttünk. Ezért felelősségteljes feladatunk erről beszélni. Ez a szomorú – és talán meghökkentő – ténymegállapítás ne arra késztesse bennünket, hogy a másokban keressük az elszakadót, hanem önvizsgálatra. Mi az, ami engem megment a szakadástól? Hogyan munkálkodhatom azon, hogy gyülekezetem is mentes legyen ettől a lelki kártól? Ha másokat vádolunk – hiányzik belőlünk az alázatosság. Ez pedig egyenes út a szakadáshoz.

5. 1. A szakadárság fogalma

A szakadár szót néha szégyelljük kimondani, mivel úgy gondoljuk, hogy olyan megbélyegző, csúnya szó, mint a bibliai „*Ráka*” vagy „*Bolond*” (Mt 5:22, Károli ford.) csúfnév, amivel bosszantani lehet eltávozott testvéreinket. Pedig ez a szó diagnózis, amely egy állapotot jelöl meg, egy betegséget tár fel. A betegség, az állapot úgy is megmarad, ha nem nevezzük nevén, de akkor nehezebb megtalálni gyógyszerét. Soha nem szabad elfelejtenünk, hogy a pontos diagnózisra a betegség gyógyítása miatt van szükségünk. A ködösítés, a mellébeszélés, a pontatlan fogalmazás a betegségnek és nem a gyógyulásnak kedvez. Ki a szakadár?

Már az ókorban tudták, hogy az egyház életét két nagy betegség-csoport veszélyezteti. Két fő útja van annak, hogy valaki Krisztus testét, az egyházat elhagyja. Az egyik a *herezis*, vagy magyar szóval az eretnecség, a tanításbeli eltévelyedés, ami annak az embernek a betegsége, aki új tanítás útján indul el, mást vall, mint amit az egyház. De egy másik úton is lehet távolodni Krisztus egyházától. Ez a *skizma*, a szakadás útja. A skizmatikus vagy szakadár nem vall eretnek tanításokat, csak a szervezeti rendet nem tudja magára nézve kötelezőnek elfogadni. Még ugyanazt hiszi, azt fogadja el, amit az egyház tanít. Lehet, hogy fennen hangoztatja: a világegyház messzemenő tekintélyét is elfogadja, csak a sorsával, helyzetével kapcsolatos intézkedésekkel nem tudja magát azonosítani. Független kíván lenni a szervezettől, miközben a hitelvi hűségre hivatkozik. Azt vallja, hogy a túlzott függés a számára kellemetlen szervezettől hátrányosan befolyásolja a lelki életet. E. G. White még a múlt század közepén ezt mondja ezekről az emberekről: „Sátán nagyon jól tudja, hogy csak a rendet és az egységes eljárást kísérheti eredmény. Ő igen pontosan tudja, hogy mindaz, ami a mennyel összeköttetésben áll, teljes összhangban működik. Az ő jól kieszelt terve az, hogy Krisztus nevének vallóit lehetőleg minél jobban eltérítse a menny előírásaitól; ezért csalja meg azt a népet is, amely Isten nevééről nevezi magát, és elhiteti vele, hogy a rend és a fegyelem akadályozói a lelki életnek... Ezek a megcsalt lelkek erénynek tekintik a szabadsággal való dicsekvést, azt, hogy függetlenül gondolkoznak és cselekszenek. Semmi olyasmit nem akarnak ezek elfogadni, ami emberektől származik; ők függetlenek az emberektől. Az Úr megmutatta nekem, hogy Sátán egyik különleges munkáját az képezi, hogy az emberekkel elhitesse, miszerint Isten akarata szerint járnak el, ha minden testvéri közösségtől függetlenül a saját útjaikat választják” (IT. 649–650.o.).

E.G. White szerint a szakadár is Krisztus nevének vallója, Isten nevééről nevezi magát. Lehet, hogy egyháza hitelveit buzgón követi, és ezekről bizonyosságot is tesz szavaival, de

lelkületében nem tud együtt haladni azzal a néppel, amelybe Isten hívta el őt. Ez megmutatkozhat abban, hogy nem tartja magára nézve mértékadónak az egyház rá vonatkozó határozatait, intéseit, tanácsait. Az, aki szakadár, nem egyháza hitelveitől tért el, hanem csak a szervezeti rendet tagadta meg. Nem tud lépést tartani. Vagy előre akar szaladni, vagy lemarad, s közben azt hiszi, hogy csak ő lép jól egyedül.

Aki elszakad a gyülekezettől – veszélyes területre téved. A történelem azt igazolja, hogy a szakadárokból lettek mindig a legveszélyesebb eretnekek.

5. 2. A szakadármozgalmak jellemzői

Az elmondottak alapján, valamint az egyháztörténelem tanúságtétele nyomán megpróbáltam röviden, pontokba összefoglalni a szakadármozgalmak jellemzőit. Itt csak a szakadármozgalmak legáltalánosabb tulajdonságait próbáltam összegezni. Természetesen minden szakadármozgalomnak vannak egyéni vonásai is, amelyek nem elhanyagolhatók, hiszen ezekben lesz nyilvánvaló a pillanatnyi cél. Az elemzésnél ezekről sem szabad megfeledkezni.

- 1.) A szakadármozgalmak kezdetben nem a hitelveket bírálják, hanem a vezetést, még hozzá azon az alapon, hogy a vezetők nem élnek, nem tanítják a hitelveket úgy, ahogyan kellene.
- 2.) Minden szakadármozgalom előbb a szervezeti renddel kerül szembe, csak miután elhatárolódott a közösségtől, azután nyúl hozzá a hitelvekhez.
- 3.) Minden szakadármozgalomnak van egy jelszava, egy kiragadott rész igazság, amit abszolutizálni akar. Benne mindig a hívői élet belső arányai tolnak el, a legfontosabbaktól a lényegtelenebbek felé.
- 4.) Az üdvösség feltételének mindig egy kiragadott hit igazságot tart, aminek látványos képviselése mögé el lehet rejteni az alapvető emberi gyarlóságokat.
- 5.) Mindig a nagyobb szentség elérésének ígéretével toborozza híveit.
- 6.) Minden szakadármozgalom – népszerű. Egyrészt azért, mert népszerűsége törekszik, másrészt pedig azért, mivel emberek ki nem mondott elégedetlenségét fogalmazza meg, olyan módon, hogy a hiba nem bennünk van, hanem mindig a másokban.
- 7.) Mások bűnében látja a megszentelődés legnagyobb akadályát. Ezért a gyülekezetben belül egy kis csoport szervezésére törekszik, akik mint szentek, szembekerülnek a gyülekezet egészével.
- 8.) Mindig a legfelső egyházi tekintélyre hivatkoznak, de soha nem követik azokat az útmutatásokat, amelyeket ezek adnak. Szeretnék bírói testületnek tekinteni ezeket a

- szervezeteket, amelyeknek – szerintük – az lenne a legfontosabb dolga, hogy elítélje azt az egyházvezetést, amely esetleg szembefordul az ő törekvéseikkel.
- 9.) Minden általuk adott reformjavaslat lényegében arról ismerhető fel, hogy szűkíteni akarja az evangélium befolyási körét. Számukra minden „világi”, ami nyitott.
- 10.) Ezeknek a mozgalmaknak az eszkatológiája nem reménység hirdetés minden embernek, hanem az a reménységük, hogy mindenki, aki másképpen gondolkodik mint ők, nagyon hamar elpusztul.

5. 3. A szakadármozgalmak kialakulása

Ha egy betegséget meg akarunk ismerni, le akarunk küzdeni, nem elég, ha az általános tüneteit ismerjük, hanem annak a folyamatnak a feltárására is szükségünk van, ahogyan ez a betegség kialakul. Ezt hívják patogenezisnek. Úgy gondolom, hogy a szakadárkérdés megismerése és megismertetése során itt tettük eddig a legkevesebbet. Szomorú tapasztalatainkból a szakadármozgalmak általános jellemzőit már ismerjük, de keveset tudunk arról a lelki folyamatról, aminek következtében valaki szakadárrá lesz. Az alábbiakban ennek az útnak a modelljét, vagyis egyszerűsített sémáját próbálom megrajzolni.

- 1.) Egy emberben kialakul a hivatástudat, ami a szolgálat végzéséhez elengedhetetlenül szükséges. Ez azzal jár, hogy mindennél fontosabbnak tekinti Isten ügyét, és mindennél jobban félti is ezt az ügyet. Ezt mindenkifölött valónak tartja.
- 2.) Közben kiderül, hogy a vezetők is emberek, hibáik vannak, és a vezetésben is vannak hibák. Hibás emberek nem képesek hibátlan munka végzésére. Ezek a hibák valóságosak és nem valószínű, hogy elkerülhetők.
- 3.) A hibák elkerülésére ötleteket dolgoz ki az ügy iránt elkötelezett ember, elméleti megoldásokat. Ebben a fázisban imádkozó szívvel a legjobbat akarja, a hivatástudat fűti.
- 4.) Egyre több hibát lát meg az ember, egyre mélyebben látja ezeknek az összefüggését és egyre átfogóbb megoldási javaslatai támadnak. Ezek a megoldási javaslatok minél átfogóbbak, annál jobban eltávolodnak a valóságtól. Ennek az ellentétes folyamatnak az a végeredménye, hogy a szakadárság felé tartó ember egyre jobban úgy érzi: egyedül én vagyok képes, én vagyok lelkileg érett, én vagyok elhivatott a kérdések megoldására. Hivatástudata ezen a ponton lesz negatív előjelű. Úgy kezdi érezni, hogy Isten egyedül őt hívta el arra, hogy a kérdéseket megoldja.

- 5.) A vezetés nem fogadja el „világmegváltó” ötleteit. Ez a hideg zuhany fázisa. A mindenkori vezetés – legjobb szándéka mellett is – , ezeknek az elméleteknek, kidolgozott terveknek csak töredékét valósíthatja meg.
- A megálmodott tervek pedig totalitást követelnek. Itt kezdődik az első lelkiismereti konfliktus. A keserű tapasztalat erősíti emberünkben azt, hogy a vezetők is bűnös emberek, és keserűségében eljut oda, hogy megfogalmazódik benne: talán alkalmatlanok a vezetésre.
- Ezt a konfliktust csak az igazi alázatosság győzi le. Annak a tudatosítása, hogy legjobb szándékú terveimben sem vagyok csalatkozhatatlan, és annak hitbeli komolyan vétele, hogy Isten engedte meg: ők legyenek a vezetők. Ugyanaz az Isten, aki engem is elhívott, és Ő ad minden kérdésre választ. Övé a megoldás.
- 6.) A szakadárság felé hajló ember a keserűséget, a kudarccokat megosztja barátaival. Lelkének könnyítésére elmondja azt, hogy a vezetők miben tévednek (legalább is meglátása szerint), milyen konkrét hibákat követnek el, és elmondja álmai megoldását is. A türelmesen meghallgatni kész testvéreinek felvázolja „világmegváltó”, de meghiúsult terveit, és kimondja, vagy kimondatlanul elmondja, hogy azért nem megy a misszió, azért vannak a bajok a gyülekezetben, a prédikatori karban, mivel nem az ő tervei, világot formáló elgondolásai szerint történnek a dolgok.
- 7.) A keserűség és a kudarc élménye új gyanakvások és feltételezések forrása lesz. Egyre kevésbé tudja a másiktól, főként a terveit felülbíráló vezetőségről feltételezni a jó szándékot. Ezekből a rosszhiszemű feltételezésekből épül az a fal, ami elválaszt egymástól. Ezek a feltételezések nem hagyják, hogy a régi kudarccokat, a rosszat elfelejtse, vagy önkritikusan újraértelmezze. Ebben a fázisban az egyházvezetés minden tervét, intézkedését gyanúval és rosszhiszeműen fogadja.
- 8.) Rossz lelkiállapotát – a feszültségek levezetésének bibliai útja helyett (lásd Mt 18:15-17) – új lelki buzgósággal akarja emberünk leküzdeni. Többet fog imádkozni, böjtölni, szorgalmasabban kutatja a Bibliát és komolyabban akarja venni a hivatását. Főként azért nem tudja a bibliai úton elrendezni problémáit, mivel nem arról van szó, hogy az atyjafia vétkezett ellene, hanem arról, hogy nem érti meg őt, mert (feltételezése szerint) „ilyen” vagy „olyan”.
- 9.) Ilyen lelkiállapotban az ember elszigetelődik vezetőitől, munkatársaitól, ezért új közösséget keres. Az előítéletekből, a meg nem értésből épített fal a legerősebb, mert ennek lebontásáról még tárgyalni is nehéz, hiszen nem valóságos, hanem csak

„érzett”, gondolt dolgokból épült. Az új közösség adott: a hasonlóan gondolkodó emberek megtalálják egymást. Adott a barátokban, akiknek lépésről lépésre elmondta panaszait és világmegváltó terveit. Belőlük lehet szervezni imacsoportot, reformációs bizottságot, bibliakört, lehetőleg titokban, hiszen azok, akik ezen a körön kívül maradnak, úgymint rosszindulatúak.

- 10.) Ebben a közösségben a gyülekezeti élet és a vezetés hibáinak feltárása mellett a legtöbbször buzgó imádság és elmélyült bibliakutatás folyik. Eközben találja meg az elinduló csoport azt a jelszót, ami a szakadármozgalom zászlójára kerül. Ennek olyan bibliai igazságnak kell lenni, aminek értelmezésével mindenre megoldást lehet találni. Ennek az elhanyagolását kell úgy feltüntetni, mint minden baj, minden keserű tapasztalat forrását. Ez a jelszó hasonlít a középkori alkimisták által keresett „bölcsek kövéhez”.
- 11.) Mivel a csoport egyre több előítélettel fordul el az egyház vezetőitől, a testvéri párbeszéd feltételei ellehetetlenülnek. Ezért a csoporton belül egyre jobban felszínre jön az a gondolat, hogy az egyházon csak a forradalmi út, a vezetőkkel való radikális leszámolás segít. Ezt a szakadármozgalom mindig azzal indokolja, hogy a jelszóban megfogalmazott igazság: üdvösség kérdése, és itt nincs helye a kompromisszumnak. A jelszó által meghatározott programot – ha kell, erőszakosan is – meg kell valósítani.
- 12.) Csak a kellő alkalmat kell megvárni, amikor nyíltan el kell kezdeni a harcot. Ez az alkalom lehet személyes sérelem, külső vagy belső feszültség, vagy egyszerűen az, hogy eljött az unióválasztás ideje.

Ez a modell arról győz meg, hogy a szakadármozgalom nem más, mint a hivatástudat betegsége, alázatossághiány. További meditáció szükséges ahhoz, hogy ennek a betegségnek közösségi és egyéni vetületét még jobban megismerjük, feltárjuk. Itt csak néhány átgondolandó kérdésre utalok: hogyan függ össze ez a hamis lelki út a hálaadás hiányával? Mennyire vezethető vissza erre a képletre a gyülekezetek belső megosztottsága, a lelkipásztorok tekintélyváltása? Stb.

5. 4. A szakadármozgalmak kialakulásának okai

A fogalom megvizsgálása, a tünetek összegzése, a kialakulás mechanizmusának feltárása után még szükség van egy nagyon fontos munkafázisra: a szakadármozgalom okait kell tisztázni. Felelős módon gyógyítani csak az okok ismeretében lehet.

1.) *Etikai ok.*

A szakadárság – fejlődési rendellenesség. A szakadár nem tud lépést tartani az egyház előrehaladásával. Azért téved lelkületi bűnökbe, mert a törvényeskedés olcsóbb útját szeretné járni. Könnyebb mások bűnei ellen harcolni, mint a szeretet szabadságában nyitottan élni a hívői életet.

2.) *Strukturális ok.*

A szabadegyházak a gyülekezeti tagok aktivitására épülnek. Egy gyülekezeti tag viszont csak akkor aktív, ha felelős módon részt vehet a gyülekezet életében, véleményt nyilváníthat, dönthet. Ezért a szabadegyházi egyházszervezet is úgy épül fel, hogy a gyülekezet demokratikus közösségére épül a választott képviseleti rendszer.

A szakadármozgalmaknak segít az, ha a gyülekezetekben nincsen meg a keresztényi véleménynyilvánítás szabadsága, a tájékoztatás és a meghallgatás egészséges aránya. Ilyen gyülekezetben a tagok egy része véleménytelen lesz, és a gyülekezet lényegét egyre inkább csak abban a „szolgáltatásban” látja, amit a gyülekezeti istentisztelet nyújt.

3.) *Szociológiai ok.*

A szakadármozgalmakba azok tévednek, akik a szeretethiányt élik át, és arról panaszkodnak, hogy meggyengült a gyülekezet belső összetartó ereje. E mögött egy szociológiai ok is rejlik. Korábban a gyülekezeteket a külső társadalmi előítélet kiűzte az emberi közösségből, és sorstársakká tette a gyülekezet tagjait. Ez a társadalmi előítélet megszűnt, sőt, ma hívőnek lenni megbecsült státus. Ezért megerősödtek a gyülekezet külső kapcsolatai, míg a belső közösség gyengült. Az egyszerű gyülekezeti tag csak azt veszi észre, hogy ma távolabb van testvér a testvértől, mint régen, amikor üldözték. És mivel a szeretetet kívánja – inkább vállalná az illegális lét külső prését, mint a szabadságban kibontakozódó, tartalmasabb szeretetet.

5. 5. Út a megoldás felé

Az eddig feltárt, közel sem teljes és mindenre kiterjedő tényanyagból máris levonhatunk néhány következtetést. Ezek a megelőzést szolgálják. Sokszor azért vétjük el a lépést, mert a megelőzés helyett az elromlott visszafordítására koncentrálnánk erőinket, holott, ha a megelőzéssel egészséges gyülekezeti közhangulatot alakítanánk ki, akkor ennek a természetes vonzása többet segítene, mint izzadtságzagú erőfeszítések.

1.) *A személyes feszültségek egészséges felszámolása az alázat útján.*

Szükségünk volna annak a tudatosítására, hogy nem én vagyok a megváltási terv kormányosa, sőt a magyarországi egyház léte vagy nemléte, vagy akár egy gyülekezet élete sem rajtam áll vagy bukik. Felelős vagyok, de csak eszköz vagyok Isten kezében. Éppen olyan eszköz, mint a másik. Ezért a másiktól legalább annyi jót kell feltételeznem, mint önmagamról.

2.) *Erőfeszítéseket kell tennünk gyülekezeteink egészséges demokratizmusának helyreállítására.* Jó légkörben, demokratikus módon folytassuk le a gyülekezeti munka elosztását! A gyülekezet vezető testületei hallgassák meg a tagok véleményét, és a jó, egészséges kezdeményezéseket hozzák összhangba az egész egyház törekvésével, érdekeivel! A gyülekezeti tisztviselők számoljanak be munkájukról a gyülekezetnek! Gondoskodjunk a helyes, egészséges tájékoztatásról! Nyerjük meg egyházunk tagjait közös céljainknak!

3.) *A gyülekezet belső közösségének munkálása.*

A külső nyomás helyett a szeretet belső összetartó erejét kell munkálnunk. Kövessünk el mindent azért, hogy gyülekezeti tagjaink ne maradjanak egyedül! Ne legyen közöttünk magányos, céltalan életű ember! Éljük meg a Krisztustól ránk hagyott szeretet ezerarcúságát egymás között! Az egyház – sejtjeiben, szolgáló kisközösségeiben él!

A szakadárság jellemzője az is, hogy a Lélek gyümölcseinek: a szeretetnek, örömmek, békességnek, béketűrésnek, szívességnek, jóságnak, hűségnek (lásd Gal 5:22) a megélésére alkalmatlanná tesz, és így életünkben nem lesz nyilvánvaló Krisztus jelleme. A szakadár munkájában is van erő, sőt, rajtuk keresztül Sátán látszólag Isten munkáját végzi. Imádságuk is olyan, mint a hűségeseké. Sátán szentségtelen befolyásának jelenlétét csak a gyümölcsök leplezik le. A rosszat csak jóval lehet legyőzni.

6. AZ ÖKUMENÉ SZÍNE ÉS FONÁKJA

6. 1. Hét gondolat az együttélés etikájáról

Nem az egyházak szervezeti egyesítéséről kellene ábrándozni pozitív vagy negatív előjellel, hanem a keresztény egyházak együttélési etikáját kellene elsajátítanunk. Az egyháznak mindig volt szervezete, de mindig több volt, mint szervezet. Hitünk szerint az egyház – Krisztus teste (lásd 1Kor 12:27). Nem organizáció, hanem organizmus. Sokat beszélünk az együttélés etikájáról, de szívem nem nyugodt, mert szívesebben hallanék az egymásért, az egymás hasznára élés etikájáról, de csak akkor, ha csontig érő őszinteséggel szólnának szavaink. Jól ismerem az ünnepi nyilatkozataink mögött meghúzódó, „fű alatti” konfliktusainkat. Ezért elsősorban őszinte fogalmi tisztázódásra van szükségünk. Ehhez szeretnék gondolatindítóul hét dolgról néhány mondatot leírni.

1.) A *párbeszéd* szó, beszélgetéseinkben sokszor zavaros tartalmú. Ha nem ismerjük egymást, elbeszélünk egymás füle mellett, és összekeverjük a páros monológot a párbeszéddel. Ezért a párbeszéd alapfeltétele: mindenki önmagát határozza meg, és

ne a másikat! Ezt az önmeghatározást soha ne helyettesítsük a másikról alkotott véleményünkkel! Csak így leszünk párbeszédképesek.

- 2.) Vallás (*confessio*) nincs felelős, *szabad döntés* nélkül. A döntés az elhívásra adott válasz. Így a szabad döntés tisztelete nélkül nincs együttélés. A hitbeli szabadság kötés, és nem oldás. A szabadságra az elhivatottság a felelet. A szabadosság – felelőtlenség. Szabad nemcsak valamitől vagyok, hanem valamire is. Ez a küldetés.
- 3.) *Megértésre* kötelezettek vagyunk. E nélkül nincs *homo sapiens*. Ez nem egyetértés, hanem a másik másságának a tiszteletteljes tudomásulvétele. Az egyetértés más: drága kincs, mert egy közös út vége. A megértés = tudom, hogy kicsoda a másik, és mire gondol, mi motiválja tetteit. Az egyetértés = egyet gondolok a másikkal, mert egy úton járok vele, és ugyanazok motiválnak, mint ami őt.
- 4.) A *tolerancia* – félreértett tartalmú idegen szó. Legtöbbször: elviselés, a tehetetlenségtől kényszerítve. Pedig nem negatív, hanem pozitív tartalmú szó. Megértés, belső motívumoktól vezérelt elengedés. Abban a pillanatban születik, amikor rádöbbenek: jó ha van másság. Nekem jó.
- 5.) *Misszió* – küldetés valakiért, és soha nem valaki(k) ellen. Nem rangért, előjogért, befolyásért küzd, hanem rangot ad, mert kegyelmet hirdet; jogot ad a jogfosztottnak, és befolyásolja a jó továbbadására. A misszió halálos betegsége az erőszak. Ha a másik ember korrekt, szabad döntését nem tisztellem, a misszió lélekkalászás lesz, és a hal („akinek” a mi gondolkodási módunk szerint akarunk jót) általában megfullad a parton.
- 6.) A nagy dilemma: *prozelitizmus vagy bizonyágtevés?* A prozelita-gyűjtő lelkeket toboroz, lasszóval vagy fergeteges rábeszéléssel. A kiválasztó Isten – eltűnik a láthatárról. A bizonyágtevő – Isten cselekvéséről beszél. A prozelita-gyűjtő maga a cselekvés alanya. A bizonyágtevő alanya Isten. A bizonyágtevő Isten tetteiről beszél, mert még udvariasságból sem hallgathat.
- 7.) Végül egy mai költő verse:

Füle Lajos: *Valakiért*

Valakiért

valamit meg kell tenni.

Először púp a hátadon,

majd háborító kötelesség,

végül nehéz zsák,
mit görnyedezve kell cipelni
valahová, s akkor derül ki
csak róla, hogy telve van arannyal,
mikor elvittük már s letettük.

Úton lévők, mi,
megértjük-é még idejében,
hogy életünkéből az marad meg,
amit másokért tettünk?!

6. 2. Egy beszélgetés

Az ökumené megértéséhez – önmagunkat kell első helyen megérteni, és megértetni. Számomra a legnagyobb lecke ezzel kapcsolatosan az a beszélgetés volt, amit az 1900-as évek végén, a rendszerváltás előtt Veöreös Imrével, atyai jó barátommal, a *Diakónia* című, evangélikus folyóirat szerkesztőjével folytattam. A beszélgetés – amit alább közlök – megjelent a folyóiratban. Érdemi részét ma is vállalom.

„*Szerkesztő*: Meggyőződésetek szerint mi magyarázza az egyes szabadegyházak keletkezését? Miben érzik külön létjogosultságukat és szükségességüket?

Szigeti Jenő: Az elmúlt száz esztendőben gyakran elhangzott, hogy a magyarországi szabadegyházi közösségek – szekták, a magyar protestantizmus külföldről behurcolt betegségei, olyanok, mint a peronoszpóra, hiszen hazánk a múltban nem termelt szektás tanokat. Ennek a felfogásnak a tarthatatlanságáról a protestáns népi kegyesség történetének kutatása győzött meg. Kutatásaim során sikerült feltárni a XIX. századi népi paraszt ekkleziológusok egész rendszerét, amelyben szinte ugyanazok a kegyességi formák éltek, amelyek ma a szabadegyházi közösségek sajátos színei. Ezeknek a kegyességi formáknak kimutathatóan a puritánizmusig visszanyúló kontinuitása van. Véleményem szerint nem elég addig a megállapításig eljutni, hogy a múlt század protestantizmusának belső kohéziója meggyengült, igehirdetése megüresedett, az egyház vezető rétegeinek, a papoknak a kapcsolata a néppel megtört. Ezek a negatívumok nem magyarázzák meg a különböző típusú magyarországi szabadegyházak létrejöttét. Szükséges azoknak népi kegyességtörténeti gyökereit is látni.

Több, a két világháború közötti „szektakérdéssel” foglalkozó cikk arról írt, hogy a szektásodás „református betegség”, vagy arról, hogy az „evangélikus gyülekezeteket tizedeli”.

Bár a protestáns vidékeken erősebbek a szabadegyházi gyülekezetek, mégis jelentős a római katolikus előző vallásúak arányszáma a szabadegyházi gyülekezetekben, pl. a nazarénusoknak csaknem $\frac{1}{4}$ -e, az adventistáknak csaknem 50 %-a volt korábban formálisan katolikus.

Szerkesztő: Mi a teológiai reflexiótok arra a reformátori teológiai kritikánkra, hogy a szabadegyházak lényegében egy-egy fontos szentírási részletet, a keresztény igazság valamely igaz darabját emelik ki az egészből és állítják a központba? Ez figyelmeztetésül szolgálhat a történeti egyházaknak, ezeknek a szentírási részleteknek, bibliai igazságoknak az elhanyagolása miatt, de felnagyításuk által nem szenved-e hátrányt a Szentírás központi mondanivalója, Isten Krisztusban megjelent kegyelmének, szeretetének a jó híre, az evangélium?

Szigeti Jenő: Induljunk tovább azokból a gondolatokból, amelyeket előbb fejtegettem. Új egyház mindig új hitbeli felismerésből születik. Ez általában úgy jön létre, hogy a régi egyház tudatában az egyetemes keresztény tradíció eredeti eleme elsikkad, „beporosodik”. Ez együtt jár a régi egyház dinamizmusának elvesztésével, enerválódásával. Az új hitbeli felismerés akkor hoz valóságos megoldást, ha a keresztény tradíció egy lényeges – természetesen korábban is meglévő, de elhanyagolt, háttérbe szorított – elemének viszont feleletnek kell lenni a kor kihívására. Az új hitbeli felismerés a régi egyházi háttér reakcióját is kiváltja. Mint új, pontosabban a réginek új hangsúlyú megszólaltatása feszültséget okoz, és lényegében válaszút elé állítja a régit. Vagy együtt lép a felismeréssel, vagy szembefordul vele. Mindkét esetben újra kell, hogy létét értelmezze a közös tradíció háttérében.

Az új hitbeli felismerésnek is természetesen tovább kell fejlődni. Ha életképes a mag – fává fejlődik. Az következik be, hogy a hitbeli felismerés körül, mint kristályosodási pont körül kiépül egy, a teljes bibliai tradícióra vonatkozó látás, ami elsősorban abban új, hogy rendező ereje az új hitbeli felismerés, és az új tanítás ennek logikus következménye. Ez lényegében nem más, mint az új egyház rendszeres teológiájának kialakulása, hitvallásoknak a megszületése. Amíg az új hitbeli felismerés erősen hatalmában tartja az újonnan megszületett egyházat, úgy tűnik, mintha aránytalan volna az új egyház tanrendszere, mintha egy bibliai igazságot elhanyagolna, másokat meg különös erővel hangsúlyozna. Amikor elkövetkezik az egyházak életében a hitvallások megszületésének kora, az új közösség az egész keresztény tradícióval szembesíti az új hitbeli felismerést és elindul az egész keresztény tradíciót felölelő szintézis keresésének útján. Ez az út nagyon jól kimutatható akár az őskereszténység, akár a reformáció egyházainak történetében, de a különböző szabadegyházak történetében is jól látható jelei vannak ennek a folyamatnak. Természetesen nem minden elindult vallásos mozgalom fejlődik egyházzá, ahogyan nem minden kikelt magból lesz fa. Egyház csak akkor születik, ha az új

hitbeli felismerés a keresztény tradíciónak egy olyan lényeges pontja, ami az ember egyik lényeges, hitben feldolgozásra méltó kérdésére ad feleletet.

A második „buktató” abban van, ha egy vallásos mozgalom nem tudja a teljes keresztény tradícióval összhangba hozni a maga valós hitbeli felismerését, ha mindvégig megmarad az új hitbeli felismerés apologetikus védelmének harcaival, és lényegében így konzerválja fejlődésének gyermekkorát. Szektás az a vallásközösség, amely infantilis módon megreked „gyermekkorában”. Meggyőződésem, hogy az egyházak fejlődési utat járnak be, és „a szekta” fejlődési rendellenesség.

Szerkesztő: Jogos-e a történeti protestáns egyházaknak az a vádja, hogy némely szabadegyház a református és evangélikus gyülekezetek legbuzgóbb tagjaiból toborozza híveit, és nem a hitbelileg közömbösök vagy tagadók között folytat missziói munkát? Persze ez a vád nem egy esetben visszafordul reánk: híveink nem találtak eleven hitéletre, meleg közösségre nálunk. Azért mégis kérdezem: nem található-e „halászás” egyik-másik szabadegyházi csoport részéről itt-ott a történelmi egyházak tagjai között? A prozelitizmus, a térítői buzgóság összeférhetetlen az ökumenikus kapcsolatokkal.

Szigeti Jenő: Ez a sokat tárgyalt „lélekhalászás” kérdése, ami az egyházak egymás közötti viszonyának egyik tehertétele. Meggyőződésem szerint egyetlen szabadegyház sem folytat missziót a többi egyház vagy vallásfelekezet ellen, de minden szabadegyházi közösség, amelynek van identitása, feladatának, lelkiismereti kötelességének érzi, hogy az Igéből felismert üzenetet mindenféle elhatárolódás nélkül mindenkinek hirdesse. Úgy gondolom, hogy ez nemcsak a szabadegyházaknál van így. A szabadegyházak és az úgynevezett történelmi egyházak között egy alapvető különbség van. Evangélikusnak születik az ember, adventistának, baptistának vagy bármilyen más szabadegyházi közösség tagjának soha. Bár nagyszüleim is adventisták voltak, én mégis csak 21 éves koromban lettem tagja egyházamnak, és azt sem tudom biztosan állítani, hogy gyermekeim adventisták lesznek-e, bár ezt feleséggel nagyon szeretnénk, és mindent elkövetünk annak érdekében, hogy gyermekeink, szabad elhatározásból, egyházunk valamelyik gyülekezetéhez csatlakozzanak. Minden szabadegyházi közösségben csak felnőtt, önálló hitű és döntési képességű ember lehet tag. Amelyik gyülekezet nem folytat missziót, az a gyülekezet kihal, törvényszerűen. Bár a szabadegyházi gyülekezetek jelentős hányada a gyülekezetek tagjainak a gyermekeiből adódik, mégis az új tagok egy része korábban más egyházaknak volt a tagja. Ezt mi soha nem titkoltuk, erről nyíltan és becsületesen beszélnünk kell. De megfigyelésem szerint korábbi egyházát nem az a tag hagyja ott, aki aktív hitbeli közösséget tart fenn korábbi gyülekezetével, hanem az, aki életkérdéseire ott nem talál feleletet, vagy teljesen szekularizálódott és nincs lelki kapcsolata azzal az egyházzal, amelybe

beeszületett. Vagy nem talált egyházában közvetlen testvéri közösségre. Mi, szabadegyházi lelkészek – éppen úgy, mint evangélikus lelkész testvéreink – hitbeli, biblikus meggyőződésünkről vallási különbség nélkül minden ember előtt bizonyóságot teszünk. Eközben természetesen nem hallgatjuk el azokat a hitbeli látásainkat sem, amelyek esetleg eltérnek a többi egyház tanításától. A döntés joga minden ember lelkiismereti kérdése. Ezt az elvet nemcsak a kívülállók iránt gyakoroljuk, hanem gyermekeink iránt is. Tőlük is szabad döntést kérünk hitbeli kérdésekben. Mi nem beszélünk le, nem tiltjuk el egyházfegyelmi eszközökkel híveinket attól, hogyha azt igénylik, hogy más egyházak istentiszteleteire is elmenjenek vagy esetleg más egyházak lelkészeinek lelki gondozói szolgálatát igénybe vegyék. Mi is, mint lelkipásztorok igyekezünk az evangélikus lelkipásztorokkal őszinte, baráti, közös felelősségen és munkán alapuló testvéri, jó viszony ápolására. De ha valaki úgy dönt bizonyágtevésünk nyomán, hogy velünk hitbeli közösséget vállal, éppúgy nem zárkózunk el, mint ha esetleg egy adventista, baptista vagy más szabadegyházi közösséghez tartozó kíván az evangélikus gyülekezet tagja lenni. Ezt a normát mi mint szabadegyházi közösségek, egymás között is fenntartjuk.

Természetesen van becsúszás is, ami nem a fenti alapelvet követi. Erre is tudnék példákat mondani. Nem tarthatom a más egyházak vagy más egyházakhoz tartozó szolgatársaim vélt vagy akár valós „bűneinek” leleplezését a gyülekezetszaporítás eszközének. Sokszor találkozunk olyan emberekkel is, akik bűneik helyett egyházukat akarják elhagyni. Egyházamban – a H. N. Adventista Egyházban – szabály, hogy más egyház tagját csak akkor vehetem fel tagként gyülekezetembe, ha régi egyházában minden ügyét, a legszigorúbb keresztény normák szerint, rendezte. Ezt az elvet minden szabadegyházi közösség kapcsolatában is érvényesíteni szeretnénk. Ez a mi véleményünk szerint a becsúszás alapja.

Szerkesztő: Egyre inkább nálunk is úgy változik a régi népegyházi helyzet, hogy egyházközségeink aktív tagjai alkotják a tényleges gyülekezetet. A valóságos gyülekezet leredukálódik az istentiszteleten és más egyházi alkalmakon részt vevő felnőttekre, fiatalokra és gyermekekre. Ezzel máris kialakul egy bizonyos fokú azonosság a szabadegyházak létformájával. Viszont mi mégis minden megkeresztelt evangélikust az egyház tagjának tekintünk, ha nem utasítja el.

Rátérek a következő kérdésemre: milyen megnyilvánulásokat érezhetnek bántónak a szabadegyházak tagjai a történeti egyházak tagjai, akár lelkészei részéről? Másfelől viszont tudtok-e olyan jelenségekről, amikor szabadegyházi közösségek részéről történik támadó fellépés a történeti egyházak hívő meggyőződése ellen, akár közös alkalmakon?

Szigeti Jenő: Istennek legyen hála, a konfliktusok egyre inkább a múltéi. Nekem is vannak keserű emlékeim. Kisiskolás koromban még kötelező volt az iskolai hitoktatás, és mivel egyházam el nem ismert „szektának” számított, apai nagyapám után evangélikus hittanra kellett járnom. A legrosszabb jegyem mindig hittanból volt. Nem azért, mert a tananyagot nem tudtam, hanem azért, mert minden hétfőn megkérdezték, voltam-e templomban. Erre mindig azt válaszoltam, hogy én a gyülekezetben voltam. Ezért a tisztelendő úrtól mindig kaptam egy pofont, és mindig az egész osztály előtt szidta a szektát, melynek apám is egyik lelkipásztora volt. Azt is tudtam, hogy apámat a felszabadulás előtt számos alkalommal azért toloncolták ki, mert egy-egy község református lelkipásztora feljelentette. Ez a múlt, amit a költő szavával „békévé oldott az emlékezés”.

A felszabadulás után együtt tanulták egyházaink a szolgáló létformát, melynek során nemcsak népünkhöz, hanem egymáshoz is közelebb jutottunk. Ezt ismét személyes „élménnyel” tudom illusztrálni. 1961-ben mint végzett adventista lelkész léptem be az Evangélikus Teológiai Akadémia kapuján. Bevallom, gyermekkori emlékeim alapján a torkomban dobogott a szívem. De itt, a teológián a professzorokban és a hallgatókban testvérekre találtam, és mély, életre szóló barátságok szövődtek tanulmányaim öt esztendeje alatt. Ott tanultam meg azt az alapelvet, hogyha valaki úgy próbál egy másik emberrel jó kapcsolatot építeni, hogy elveit feladja, eltitkolja, vagy nem meri vállalni, az homokra épít. Csak egy olyan adventistának vagy evangélikusnak van érvényes mondanivalója egymás és az emberek számára, aki meg meri vallani hitét, kész vállalni egyháza múltját és jelenét. Csak így tudnak tanulni egymástól.

Szerkesztő: Nyilván szükséges lenne híveink behatóbb tájékoztatása a kölcsönös megbecsülés érdekében. Sok még a régi beidegződés, előítélet azoknak az időknek maradványaként, amikor szektaként kezelték a szabadegyházakat. Az idegenségnek legtöbbször az az oka, hogy keveset tudunk egymásról és azt is rosszul. A szabadegyházakkal való ökumenikus kapcsolatot gyülekezeti szinten az esztendő eleji egyetemes imahéten, meg reformációi sorozat alkalmával ápolják több helyen. Úrvacsorai közösség is van néhol. Ennyi a találkozási alkalom.

Szigeti Jenő: A legfontosabb feladatunk egymás jobb megismerése. Csak az elfogultságtól mentes ismeret képes legyőzni a múltból belénk idegződött előítéleteket. Az előítéletek legyőzése viszont egymás szolgálatának, küldetésének jobb megértéséhez vezet. Ez az alapja minden kölcsönös tiszteletnek.

Szerkesztő: Az egymástól eltérő tanítás és gyakorlat terén meg lehetne találni a kölcsönös értékelés útját. Egy példa: a felnőtt keresztség mellett nem egy jelentős református és

evangélikus teológus hozott fel komoly érveket. Bizonyára a felnőtt keresztséget gyakorló szabadegyházak is megértéssel kísérhetik a történeti egyházak erőfeszítését a megkeresztelt gyermekek hitre vezetéséért.

Szigeti Jenő: Valóban nem a kompromisszum, hanem Isten igazságának jobb, teljesebb és elmélyültebb megértése hozza közelebb a különböző keresztény közösségeket. Ez magyarázza, hogy a szabadegyházak egy része nem tart szervezeti kapcsolatot az ökumenikus világmozgalommal, de ennek ellenére kész az együttműködésre a különböző felekezetekkel, vagy akár a különböző világnézetű emberekkel. Egyházam, az adventista egyház – sem közvetlenül, sem közvetve – nem tagja az Egyházak Világtanácsának, sem a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának.

Érdekes a keresztség példája. Megérdemelne egy külön beható vizsgálatot. Én úgy látom, hogy az igazi eltérés nem a keresztség formájában van, nem is ott, hogy a szabadegyházak általában a felnőtt keresztség érvényességét vallják a gyermekkeresztséggel szemben, hanem abban, hogy a keresztség tartalma, mondanivalója más. Egy szabadegyházi hívő számára a keresztség tudatos közösségvállalást, a sorsközösséget jelenti a gyülekezettel, míg egy evangélikus számára inkább jel, előzetes elkötelezés a keresztség. A keresztség tartalmi különbségének vizsgálata, megértése és megértetése gyümölcsözőbbnek látszik, mint az eltérő formák kompromisszumos egyeztetése vagy indifferenssé tétele az által, hogy a „minden mindegy” álláspontot képviseljük.

Szerkesztő: Hogy az egyes evangélikus hívő mit gondol a keresztségről, az nagyon különböző lehet. Egyházunk tanítása szerint azonban a keresztség nem pusztán „jel”, hanem valóságos isteni esemény. Isten kegyelme kiárad láthatatlanul a gyermekekre a keresztségben, amelynek a hitre jutásban kell folytatódnia, hogy célhoz érjen. A gyermekkeresztséget, ill. a csak felnőtteket keresztelő szabadegyházi gyakorlatot mi sem tartjuk csak formai különbségnek, amelyet megegyezéssel áthidalhatnánk. Ellenben úgy érzem, hogy amiképpen a mi oldalunkról elismerjük a felnőtt keresztséghez való ragaszkodás mögött rejlő teológiai igazságot, a gyermekkeresztséget gyakorló egyházak eljárásában az erről másképpen gondolkodó keresztények is megérthetik a mi teológiai indokunkat: Isten kegyelme megelőzi az emberi döntést. A megkeresztelt gyermeket, mint Isten kegyelmébe fogadott kis lényt, szeretnénk elvezetni az őt magához ölelő isteni kegyelmébe fogadott kis lényt, szeretnénk elvezetni az őt magához ölelő isteni kegyelem megismerésére.

Világszerte tapasztalható karizmatikus mozgalmak jelentkezése nemcsak a református, evangélikus, anglikán egyházakon, hanem a római katolikus egyházon belül is. Úgy tudom, hazánkban is vannak ennek jelei. Többen ezt az irányzatot azonosítják a pünkösdiekkel, pedig e

két mozgalom elhatárolja egymástól magát. Érdekel a véleményed a karizmatikus igény feltöréséről. Ennél átfogóbb kérdésem: kétségtelenül megfigyelhető világviszonylatban mai emberekben a kívánság a kereszténység entuziasztikus formái iránt; egyszerűbben a rendkívüli, fokozott vallási élmény vágya. Mire figyelmeztetheti ez a jelenség Krisztus egyházának bármelyik ágát?

Szigeti Jenő: Valóban – legújabbkori egyháztörténetünk nagy újdonsága a karizmatikus mozgalmak megjelenése, melyeket nem lehet konfesszionális határokhoz kötni. Minden szabadegyházi közösség hiszi azt, hogy a Szentlélek jelen van ajándékaival, a karizmákkal a gyülekezet közösségében, és azt is, hogy ez az ajándék „haszonra”, „*a szentek tökéletesbítése céljából, szolgálat munkájára, Krisztus testének építése*” (Ef 4:12) adatott. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden úgynevezett karizmatikus jelenséget, entuzianista megnyilvánulást egyformán Istentől jövő ajándéknak fogadják a szabadegyházi gyülekezetekben. Ez alól a különböző irányú pünkösdi mozgalmak sem kivételek.

A világszerte megnyilvánuló entuzianista igénynek több oka is van véleményem szerint. Egyrészt megtalálható az igény növekedésének mélyén az egyházak intellektuális racionalizmusa, a Szentlélek szerepének háttérbe szorítása a keresztény tanításban, de más valláspszichológiai, sőt szociológiai okok is. A mai ember érzelemszegény, túlfeszítetten intellektuális szellemi milliőben él. Elidegenedett a munkájától, és nagyon sokszor egy szinte áttekinthetetlen gépnek, termelési folyamatnak vagy bürokratizált világnak értelmes vagy értelmetlen csavarja. Az érzelmek, a lelki emóciók helyet kérnek, felszínre akarna törni, és az entuzianista jelenségekben ezért törnek felszínre. Meggyőződésem szerint ezekre nekünk felekezeti különbség nélkül kell figyelnünk, de ugyanakkor az Igére alapuló egészséges kritikával kell ezen a téren rendet teremtenünk. Pszichés tehertételeink ösztönös jelenségeit nem keverhetjük össze Isten kinyilatkoztatásával, de ugyanakkor nem racionalizálhatjuk egy elidegenedett vallási mechanizmusra az egyház, a gyülekezet életét. Bibliai kifejezéssel, „a szeretet által munkálkodó hitben” öltenek testet a valóságos lelki ajándékok. A ködös, viharos érzelmi kitörésekkel kísért csodás élmények nagyon könnyen válhatnak az élő keresztény hit és szolgálat pótlékaivá.

6. 3. Quo vadis, Domine?

1997-ben meghívást kaptam a Magyar Pax Romana Fórum 39. kongresszusára, Pannonhalmára. A kongresszus jelmondata volt a cím: Hová mégy, Uram? – Amit a legenda szerint a Nérói üldözés elől menekülő Péter kérdezett a Róma felé igyekvő Jézustól. A kongresszus egy pódiumbeszélgetést szervezett ezzel a címmel: „Hogyan látják a magyar

katolikus egyházak kereszt(y)én(y) testvéreink?”. A beszélgetést Aszalós János vezette Dobner Győző, Keve István, Pásztor János, Háfenschér Károly vett részt rajtam kívül. Négy kérdést kaptunk, amire mindnyájan válaszoltunk, majd mindnyájan tehattünk egy záró megjegyzést. A kérdések így szólnak:

1. Miben látod a római egyház pozitívumait?
2. Miben látod a római egyház negatívumait?
3. Mit ajánlanál fel a római egyháznak?
4. Mit kérnék a római egyháztól.

A nyomtatásban megjelent kötet (*Quo vadis Domine. A Magyar Pax Romana Fórum 39. kongresszusa. Pannonhalma, 1997- Magyar Pax Romana Fórum. Bp. 1998. 376-379*) tanúsága szerint a pódiumbeszélgetésen a következőket mondtam. Ma sem látom másként.

6. 3. 1. A római egyház pozitívumai

Úgy érzem magam, mint amikor megkérdezik a bolhát: „Mondd, hogy tetszik az elefánt?” Mégis, mivel hiszem, hogy Isten nem a mérete szerint ítéli meg az egyházat, Isten kegyelmének jeleit becsületbeli kérdésünk észrevenni egymás életében. A válaszom négy állító mondat – kérdőjellel a végén.

- Pozitívnak tartom, hogy az egyház a II. Vatikáni Zsinat után felfedezte a vallásszabadságot, rádöbbsent arra, hogy az elképzeléseink szerinti „jó” – nem kényszeríthető. Az egyház ezzel elindult a többszólamú gondolkodás útján. Vajon mindig meri vállalni, hogy másnak is lehet igaza?
- Pozitívnak tartom, hogy az egyház merészen kezd szembenézni a múltjával. Hibás döntéseit meri hibásnak mondani, és ellenfeleinek igazát kezdi elismerni. Vajon a megváltozott régi vélemény nem köszön-e vissza mint mértékadó tradíció?
- Pozitívnak tartom: biblikusabb lett az egyház, mert hívő tagjainak jelentős része önállóan kezdi kutatni a Bibliát, felismerve azt, hogy ez a kereszténységünk zsinórmértéke. Vajon a felismerésből másféle cselekedetek is születnek?
- Pozitívnak tartom – mint ahogyan ezen a konferencián többüktől is hallottam –, hogy újragondolják az egyháztagság kérdését. Ma a katolikusnak születetteknek csak az 53 %-át keresztelik meg, és ennek nyomán egyre nyilvánvalóbb lesz az egyházban: kisebbségben vagyunk. a szolgálatra kötelező isteni szót győzelemnek vagy vereségnek tekintjük?

6. 3. 2. A római egyház negatívumai

Három nap óta – ezen a konferencián - a megújulás szükségességéről, a missziói felelősségről sokat hallottunk. Ez ma már frázisnak – vagyis sokat hangoztatott általános igazságnak tekinthető. Észrevesszünk-e egy sokszor elfelejtett kísértést? Szolgálni akarunk az uralkodás szándékával.

Dietrich von Hildebrand nagy vitát kiváltó könyvének ez a címe: *A trójai faló*. Az egyház visszafordíthatatlanul kívül került a szekularizálódott világ várfalán. Ostrommal próbálkozik, de a sokszoros túlerővel szemben folyton vereséget szenved. Szolgákat keres és nem akar szolgálni senki a harc alatt. Ezért hadicselre határozzák el magukat az ostromlók. Megépítik a szolgálat új trójai falovát és belerejtik az uralkodáshoz szükséges fegyvereikkel felfegyverzett harcosokat. Ha sikerül a hadicsel, ha bevontatják a szolgálat falovát Trója főterére – s az egyre növekvő éjszaka leple alatt ki lehet bújni a ló gyomrából, és – el lehet foglalni a várost. Hátha igaz a régi mondás: Róma ott türelmes, ahol tehetetlen.

Nem lehet Jézusnak szolgálni az uralom álruhájában. A szolgálat nem látványos önfeláldozás, nem jelszó, nem az uralkodás jól leplezett formája. A teljes „én”-feladás az „önmegvalósítás” ellentéte. Krisztus uralmának megvalósulása énfeltem. Az egyetlen lehetséges keresztény életforma. A zsinat utáni római katolikus egyház legnagyobb kísértését abban látom, hogy sokszor nem veszi észre az új konstantinuszi fordulat veszedelmét. A kísértés hegyén – Sátán ajánlja fel a Föld minden országát. Mit válaszolunk?

6. 3. 3. Mit ajánlanék fel a római egyháznak?

Hosszabb megfontolás után: kisebbségi létünk tapasztalatait. Hiszem, hogy minden igazi közösség – kisebbség. Akkor érték, ha benne a másokat becsülő szeretet zártsága és nyitottsága valósul meg. Ez a kettő együtt teszi a toleranciára épülő, másokat is becsülni tudó közösséget hasznossá.

A kisebbségi lét vállalásával lesz a reprezentatív egyházból diaszpóra egyház. Heinz Zahn jeles német teológus-publicista nyomán hét pontban tudom összefoglalni a diaszpóra egyház jellemzőit:

1. A misszió – ami nem tagtoborzás, hanem embermentés.
2. Partecipáció – ami nem csupán istentiszteleteken, hanem a szolgáló életben való részvétel.
3. Pluralitás – ami nem a másik elviselése, hanem a máson keresztül engem megajándékozó Isten felfedezése.

4. Nyitottság – ami nem véleménytelenség, hanem a másik lelki gyümölcseinek elfogadására való hajlam.
5. Spiritualitás – ami nem lelkizés, hanem felfelé való nyitottság.
6. Tradíció – ami a halott eleink élő hite és nem tradicionalizmus, ami az élő emberek halott hite.
7. Kisközösségek – ami nem a kiürülő templomban, hanem a Krisztus ügye előtt megnyíló otthonokban jön létre.

6. 3. 4. Mit kérnék a római katolikus egyháztól?

Elsősorban azt, hogy engedjenek bennünket önmagunk lenni. Mi hisszük, hogy Istentől feladatot kaptunk. Krisztus adventjének jó hírével akarunk szolgálni az embereknek. Ez kihívás mindnyájunknak. Meggyőződésem szerint a kisebbség nem rang és nem szégyen. Lehet jó és rossz, lehetőség és ellehetetlenülés.

A mai egyházak helyüket, küldetésüket keresik. Ez toleranciazavarokat eredményez. Ebben a kibontakozódó újabb egyházak „kamaszkori arroganciája” lehet, hogy sért, de csak egymás megértésének útján tanulunk toleranciát. A kisebbségi lét kompromisszumkészségre, toleráns magatartásra is tanít. Közös kisebbségünk közös toleranciatanulásunk. A megértés nem egyetértés. A megértésre a többség enyémtől eltérő, másféle véleménye, hite készítet, meg a testvérré találás ritka öröme.

6. 3. 5. Záró megjegyzés

Nem hiszek az ökumenében, mint egységet teremtő mozgalomban, én az egyházban hiszek. Nem az egyházakban – a katolikusban, a reformátusban vagy az adventistában, hanem AZ EGYHÁZBAN, amely Jézusé. Nemcsak úgy az övé, hogy Ő áll az elején, hanem úgy, hogy Ő áll középen. Vele, igazságával kell egynek lenni. és csak így találunk egymásra. Az egyházban hiszek, nem a történelmileg bukducsolóban, hanem az Isten által megszólítottban, ahogyan erről Dietrich Bonhoeffer vallott:

„Egy darab világ az egyház, elveszett, istentelen, átok alá vetett, hiú, gonosz világ; a leghatékonyabb rossz, mivel benne visszaélnék Isten nevével, mivel benne játékká, bálvánnyá teszik Istent; bizony örökre elveszövé, antikrisztusivá lesz, mikor önmagát a világ ellen kijátszva kilép a vele való végső szolidaritásból.

De minősített világ is az egyház Isten kijelentett kegyelmes szava minősíti, mely a világnak teljesen kiszolgáltatott egyházat Isten számára lefoglalja, és többé nem ereszt. Az egyház Isten jelenléte a világban. Valóban a világban, s valóban Isten jelenléte. Az egyház nem

fölvatott szentség, hanem az Istentől – Istenhez elhívott világ; ezért csak egy egyház van az egész világon.”

EPILÓGUS – ESZMECSERÉT KÉRVE

Ezt a könyvet vitairatnak szántam. Ezért nem feltétlen egyetértést, hanem együttgondolkodást kérek az olvasótól. Tudom, ma kevés ilyen könyv születik, mert mi inkább meggyőzni akarjuk egymást, mintsem megérteni. A leírtakból sok mindennek átélője voltam, többé-kevésbé cselekvő részese. Mérleget készítve egykori önmagunkról: nem hősök voltunk, nem is áldozatok, csak túlélők, akik azért küzdöttünk, több-kevesebb sikerrel, hogy ép gerinccel átvészeljük az emberpróbáló éveket és közben legjobb belátásunk szerint, ahogy lehetett Krisztus ügyének használni akartunk. Nem adatott meg nekünk, hogy másikat vagy harmadikat utakat építsünk mély illegalitásban. Dönteni kellett naponta és sokszor maradt az egérút. Elveink megtartása érdekében kompromisszumokat kellett keresni, de mindig úgy, hogy a lényeges megmaradjon. Ez néha sikerült, máskor nem. Isten ítéletének rostáján akkor sem állt meg az ocsú.

A könyv több részlete a rendszerváltás előtt íródott, ezért tükrözi az akkori véleményemet, véleményünket. Ezt az egyes írások szóhasználata is tükrözi. Többet közülük vállalok ma is, másokkal én is vitatkozom, hiszen emberségünk leglényegesebb része, hogy változunk. Mégis a szövegben hagytam azokat a végen megfogalmazott gondolatot is, amit talán meghaladott az élet, hiszen véleményem szerint ezek ma is tanulságosak. Nem árt, ha az utánunk jövők tudják, hogy miért voltak álmatlan éjszakáink.

A szabadegyházi gyülekezetek háza táján éltem le életemet, és a jövőben sem hiszem, hogy másként lesz. Itt születtem, itt születtem újjá, ill. dolgoztam, tanultam, tanítottam „nem középiskolás fokon”. Itt próbáltam szétosztani mindazt, amit Uramtól másokért kaptam. Egy szabadegyházi lelkipásztor-generáció oktatója lehettem. Ez félelmes kihívás volt egy olyan korban, ahol naponta „gerinctörő”, kihívásokkal kellett megküzdenünk, ahol csak imádkozva lehetett megmaradni embernek. Isten, néhány társammal együtt átsegített ezen az aláaknázott csatamezőn. Néha botladozva jártunk, meg is botoltunk, el is estünk, de Ő mindig talpra állított. De még ma sincs itt a Kánaán. Az aknákat ma sem szedték fel, s az új, a jobb ma is még homályos. Mégis számadást kell készíteni. Csak azt írhattam, úgy írhattam, ahogy én láttam. Az olvasónak az a dolga, hogy jobbitó szándékkal, igazságkereső szenvedéllyel ugyanakkor a józanság alázatával tovább gondolja. Ami megtörtént, nem változtatható meg, csak jobban megérthető és ennek az a kulcsa; hogy minden dolog mélyén felfedezzük Krisztust, aki ma, tegnap és mindörökre

JEGYZETEK

A szektákról - másképpen

- ¹ Troeltsch, E. *Die Sociallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. Tübingen, 1912.
- ² Weber, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. I-III. Bd. Tübingen 1920-1921. (A második kötetben „A protestáns szekták és a kapitalizmus szelleme” című tanulmány. V.ö. Tomka Miklós: A polgári vallásszociológia válogatott bibliográfiája” *Filozófiai Szemle* 1973. 3-4- 416-442.
- ³ Weltler Rezső: A szektakérdésről. *Lelkipásztor* 36 (1961) 1. sz. 29-36
- ⁴ Mehl, R: *Traité de sociologie du protestantisme*. Nechatel, 1955. 199-229
- ⁵ Mátyás Ernő (szerk.): *A szekták és az ellenül való védekezés módja*, Sárospatak. 1933.
- ⁶ Négy hozzászólás a szektakérdéshez. *Református Egyház*. 1958. 18. sz. 417-423
- ⁷ Makkai Sándor: *A szekták keletkezésének okai* Kolozsvár, 1917.

Milyenek a szabadegyházak?

- ¹ Szigeti Jenő: „A kisebb magyarországi egyházak”, in: *A magyar protestantizmus 1918-1948*, (szerk. Lendvai L. F.), Kossuth, Bp. 1987.
- ² Szigeti Jenő: „A közös keresztény tradíció szektás elszíneződései”, in: *Megemlékezzél az útról*, Szabadegyházak Tanácsa, Bp. 1981, 235-251. o.
- ³ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1884. május 4.
- ⁴ Dobos János: „Tájékozódások a porosz ev. egyházban, s amennyire lehet a magyarhoniban”, uo. 1845. január 5.
- ⁵ Bíró S. – Bucsei M. – Tóth E. – Varga Z.: *A magyar református egyház története*, Bp. 1948, 352-354. o.
- ⁶ Erdélyi Zsuzsanna: „A parasztbiblia”, in: Lammel Annamária – Nagy Ilona: *Parasztbiblia*, Bp. 1985, 18. o.
- ⁷ R. Manselli: *La religion populaire au moyen age*, 1975, II. k., 41. o.
- ⁸ Somogyi Imre és Michnay László életútja is ezt igazolja. Szigeti Jenő: „Az üzöttek arany szívű papja” in. Szigeti Jenő: „*Es emlékezzél meg az útról...*” Bp. 1981. 203-212. - Somogyi Barnabás (szerk.): *Csontokba zárt tűz. Dr. Somogyi Imre/Emericus élete és munkája*, Bp. 1982, 81-106. o.
- ⁹ Szigeti Jenő: A negyven éves út, in Győri Kornél (szerk) *Ne félj te kicsiny nyáj*. Bp. 1984, 100-107. o.
- ¹⁰ Szigeti Jenő: *A „szabadegyház szabad államban” magyarországi képviselője. Veletek vagyok*, Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa, Bp. 1979. 150-151. o.
- ¹¹ Sőtér István: *Eötvös József*, Akadémia K. Bp. 1953, 311-317. o.; Concha Győző: *Eötvös és Montalembert barátsága*, Adalékok a magyar katolikusok autonómiájának kezdeteihez. Bp. 1918.
- ¹² Csohány János: *Magyar protestáns egyháztörténet 1849-1918*. A Debreceni Református Theológiai Akadémia Egyháztörténetének Tanulmányi Füzetei. VI. 40-52. 86-101.
- ¹³ A kor problémáinak összefoglalása Kardos László – Szigeti Jenő: *Boldog emberek közössége*, Bp. 1988, 76-143. old.
- ¹⁴ Szebeni Olivér: „Az elismerés 60. évfordulójára”, *Békehírnök* 1965. nov. 15; Somogyi Imre: *A vallásszabadság és a baptisták*, Bp. 1987.
- ¹⁵ Petrák Katalin – Milei György: *A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája*, Nemzeti Könyvtár, Bp. 1959.
- ¹⁶ Szigeti Jenő: „A református egyház kapcsolatai a protestáns kisegyházakkal a két világháború között”, *Megemlékezzél az útról*, B. 1981, 151-164. o.
- ¹⁷ Szigeti Jenő, i. m., 159-160. o. – Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Bp. 1966.
- ¹⁸ Miklós Imre fölszólalása, lásd: *Az állam és az egyházak közötti egyezmény 25. évf. tartott jubileumi megemlékezés dokumentumai*, Bp. 1972, 35-37. o.
- ¹⁹ 6,2700/1945 MM sz.
- ²⁰ *Szabad egyházak – szabad államban* (1945).
- ²¹ *Szabad Nép* 1947. ápr. 2.
- ²² Révai József kedvelte az éles fogalmazásokat.
- ²³ Vohmann Péter: Kiss Ferenc, *A békeség fejedelmének útján*, 3. sz., 3-4. o.
- ²⁴ Szenes Imre: *Az utolsó napjuk*, Bp. 1959.
- ²⁵ Kádár János megfogalmazása.
- ²⁶ Szigeti Jenő: „A szolgálat teológiája a szabadegyházi közösségekben”, *Theológiai Szemle* 1982, 72-75. o.
- ²⁷ Szigeti Jenő: „A békési paraszt-ecclesiák válsága és a baptista gyülekezet megalakulása (1890-1891)”, in: *Mert ezt Isten hagyta*, Bp. 1986, 444-478. o.
- ²⁸ Kardos László – Szigeti Jenő: *Boldog emberek közössége*, Bp. 1988. 76-79. o.
- ²⁹ Mészáros Kálmán: „Meyer Henrik munkássága, kora egyházi és társadalmi viszonyainak tükrében”, *Theológiai Szemle* 1974, 3-4, 116-120. o.

- ³⁰ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1918. máj. 17.
- ³² Karner Károly, i. m., 45, 47, 53. o. – Kovács Alajos: „Áttérési mozgalmak és a felekezetenélküliség az 1919-1924. években”, *Magyar Statisztikai Szemle* 1926 (IV), 183-192. o.
- ³³ Református Zsinati Levéltár (Np) Közig. 2/2. 117-1933/327 sz. meghívólevél 755/1939-2629/1937.
- ³⁴ Kádár Imre: *Egyház az idők viharában*.
- ³⁵ *Református Egyház* 1953. dec. 1, 18. o.
- ³⁶ Bartha Tibor köszöntője a Baptista Egyház jubileumi ünnepségén, in: *Emléklapok a Magyarországi Baptista Egyház 125. éves jubileumáról*, Bp. 1972, 16. o.
- ³⁷ Palotay Sándor: „Közügy-közjó”, *Theológiai Szemle* 1967, 3-4, 81-83. o.
- ³⁸ Bartha Tibor: „Visszapillantás az ökumené elmúlt esztendejére”, *Theológiai Szemle* 1964, 7-44. o.
- ³⁹ *Megemlékezzél az útról*, i.k., 235. o.
- ⁴⁰ Fodor József: *Vallási kisközösségek Magyarországon*, Bp. 1986.
- ⁴¹ Szigeti Jenő: „Az egyházak új irányvétele a felszabadulás után”, in: *Megemlékezzél az útról*, Bp. 1981.
- ⁴² Takács János: „Karizmatikus megújulás az egyházban”, *Szolgálat* 22.
- ⁴³ Vajda Tibor: „Hogyan ismerkedtem meg a karizmatikus mozgalommal”, *Szolgálat* 26; Szigeti Jenő: „Útkeresés a római katolikus egyházban”, *Békehírmők* 1979; Kovács Gábor: „Tűzkeresztység. Katolikus identitás és pneumatikus tapasztalat”, *Vigilia* 1980.
- ⁴⁴ Boross Géza: „A karizmatikus mozgalmak”, *Theológiai Szemle* 1978, 1-2, 152-158. o. – Bartha Tibor: „Az egyház megújulása és a karizmák”, *Theológiai Szemle* 1980, 5, 257-265. o.
- ⁴⁵ Kardos László – Szigeti Jenő: *Boldog emberek közössége*, Bp. 1988, 431-469. o.

Hogyan születtek a szabadegyházak ?

- ¹ Corp. Ref. LI. 744 LXI. 53. vo. Dr. Nagy Sándor Béla: *A református istentisztelet Kálvin felfogása szerint*: Debrecen 19. (Theológiai Tanulmányok, 51) – uő.
- ² Révész Imre: *Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből*. (Debrecen, 1943.) 7. o.
- ³ Eszéki T. István: *Halotti magyar oratio gr. Rhédei Ferenc felett*. Sárospatak. 1668.
- ⁴ Bíró S. – Bucsei M. – Varga Z.: *A Magyar Református Egyház története*. Bp. 1949. 222.
- ⁵ Borosnyai Nagy Zsigmondról: Zoványi J: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Bp. 1977. 92-93. Szigeti Jenő: A XVII. század első felének protestáns imádságirodalma (1972. kézirat). - A könyv második kiadása 1786-ban jelent meg.
- ⁶ i.m. 145-146. o.
- ⁷ Schmidt János: *Szenicei Bárány György, a nagy pietista sárszentlőrinci lelkész és tolna-baranya-somogyi evangélikus egyházmegye megszervezőjének és első esperesének élete és munkássága*. 1687-1757, Paks, 1940. Bottyán János: *A magyar Biblia évszázadai*. Bp. 1982. – Csepregi Zoltán: *Magyar pietizmus, 1700-1756*. Bp. 2000. 59-62. (irod.)
- ⁸ Arndt J: *Vier Bücher vom wahren Christentum*. 1605-1609. (Négy könyv az igaz kereszténységről). Magyarra először az egyik könyvet Huszti Szabó István fordította „Keresztényi jószágok cselekedetekkel teljes paradicsomkertecske” (Kolozsvár, 1698.) Ezt követően Petrőczy Kata Szidónia fordított belőle részleteket „A kor..... nehéz terhe alatt elbágyadt szíveket élesztő jóillatú 12 liliom” (Kolozsvár, 1705.) Arndt egész munkáját Vársonyi Márton (1688-1737.) fordította le, amit Bárány György kijavított, majd Sartorius (Szabó) János kibővített. Ez Jénában 1741-ben jelent meg. Irodalom: E.Koepf: *Johann Arnds Untersuchungen über die Mystik im Luthertum* (1912).
- ⁹ Payr Sándor: *Magyar pietisták a XVIII. században*. Bp. 1898. 39.
- ¹⁰ Szabó Aladár: *Szikszai György élete és munkássága*. Bp. 1927. Papp János: A Keresztény Tanítások eddigi kiadásai. *Református Egyház*. 1957. 187-189. – Papp János: Adalékok a Keresztény Tanítások és Imádságok történetéhez. *Egyháztörténet*. 1959. 101-113.
- ¹¹ Szigeti Jenő: A magyarországi szabadegyházi közösségek keletkezése és a protestáns egyházak. in. „És emlékezzél meg az útról.” Bp. 1891- 13-31.
- ¹² Molnár Ambrus: Százötven éves a Hajdúvidéki Egyházmegye. *Református Egyház*. 1973. 9 sz. 201. – uő. A hajdúhadházi szent asszonyok és szent emberek társasága. (kézirat 1982.)
- ¹³ Pollák Miksa: *Tompa Mihály és a Biblia*. Bp. 1912. 7-8. Illyés Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban*. Debrecen, 1941. 145.
- ¹⁴ Riedl Frigyes: *Arany János* Bp. 1957. 5. – vö. Dr. Böszörményi Endre: Arany Jánosnak „drága kincs a hit” *Református Egyház* 1975. 2. 46-47. irod.
- ¹⁵ Riedl Frigyes: i.m.34.
- ¹⁶ Könyves Tóth Kálmán cikke: *Vasárnapi Újság* 1872. 26. sz. – Ráth-Végh István: *Magyar kuriózumok* Bp. 1937.
- ¹⁷ Kazinczy Ferenc *Levelezése* XIII. köt. Levelet Dessewffy Józsefhez 1815. okt. 30.
- ¹⁸ Scipio: Házi istentisztelet. *Debreceni Protestáns Lap*. 1904. okt. 9. 2.o.

- ¹⁹ Kirner A. Bertalan: *Békési baptista kronológia* (kézirat 1956. Baptista Levéltár, Bp.)
- ²⁰ Kiss Ferenc: *Magyar parasztproféták* 2.kiad. ad: E.H. Broadbent: *Zarándok gyülekezet*. Evangéliumi Iratmisszió é.n. Függelék 370.
- ²¹ *Kis Tükör* 1907. máj. 4. 18. o. (137). Levél „Egy olvasó” aláírással.
- ²² *Sárospataki Füzetek* 1858-59. 710. – Forrása AKZ 1858. 1598-1601. o.
- ²³ Kiss Ferenc: i.m. 372-373.
- ²⁴ *Keresztény*, 1895. március 1. 22. Hírelő
- ²⁵ u.o. 1895. 5.37. Hevessi Ferenc levele
- ²⁶ *Ellenzék* (Kolozsvár) 1898. okt. 20.4. o. Sajtóper
- ²⁷ Szigeti Jenő: „*Megemlékezzél az útról*”. Bp. 1981. 28-38. 91-105. 119-120. 142. stb.
- ²⁸ Csiky Lajos: *Egyházzertartástan*. Debrecen, 1892. 83.
- ²⁹ *Szabad Egyház* 1884-1915. között Rácz Károly szerkesztésében megjelenő folyóirat. A békésiek mint megrendelők: *Szabad Egyház*. 1890. nov. 1-16. (21-22. sz.) 157-158. Kecskeméti Ferenc
- ³⁰ *Keresztény* 1894. aug. 1. 62-63. szept. 1. 68.70.96. stb.
- ³¹ *Evangélista* 1895. szept.1. I. évf. 1. sz. 1. o.
- ³² *Keresztény* 1894. jún. 1. 53.
- ³³ u.o. 1894. okt. 1. 77.
- ³⁴ u.o. 78-79. „Egy békési levél”
- ³⁵ u.o. 1895. február 1. Szerinte az *Evangélista* az „egy szükséges dolgot sürgeti, az újjászületést a vallásos ébredést”.
- ³⁶ *Keresztény* 1895. február 1. 14. március. 1. 22-23.24. *Evangélista*, 1896. március 1. 119-120. – 1895-ben a házánál lévő ecclesioláról azt jelenti a lapnak, hogy „a kis összejeveleteket... abba muszáj hagyni, mert az előjáróság semmiképpen nem engedi meg.”
- ³⁷ pl. Kocsor Ferenc *Keresztény* 1896. szept. 1.66: Komáromi Gábor, Kovács Julianna, Egresi István, Tóth Katalin, Andor István, Oláh Julianna, Püski Sándor, Andor Erzsébet. – Ilyen névsor Milton Elveszett paradicsomának 1911-i prózai kiadásában: vö. Szigeti J. im. 120. o.
- ³⁸ *Keresztény* 1896. jún. 1. 43-44. (Szalai József) Bibliamagyarázat
- ³⁹ *Evangélista* 1895. szept. 1.5.p. „A békésbánati egyházmegye közgyűlése”
- ⁴⁰ Horváth Károly: *Életem története*. Mezőtúr 1951. (kézirat Achs Károly tulajdonában) vö. Révész Imre: *Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből Debrecen 1943*.
- ⁴¹ Ferenczi Gyula: *Debreceni Protestáns Lap* 1895. 12. sz. reflexiók: 20.22.sz. vö. *Evangélikus Egyházi Szemle* 1895. máj. 69-70. 88-89. *Keresztény*, 1895. aug. 1. 64. stb.
- ⁴² *Keresztény* 1893. okt. 1. 81. – Várady József: Néhány őszinte szó T. Kecskeméti Ferenc úrhoz. *Békési Hírlap* 1895. aug. 17. 1-3. o. – u.o. aug. 23. - szept.21. nov. 16. – Veritas: Rossz jelek a ref. egyházban u.o. augusztus. 24. – *Evangélista* 1897. máj. 1. 136. stb.
- ⁴³ („Jegyzőkönyv, melyek alulírottak Nagytiszteleti Szabó János esperes úr megbízásából a békési ref. egyház kebelében egyházlátogatás tartása alkalmával a végett vettek fel, hogy ezek egyház kebelében fölmerült baptista vagy nazarénus mozgalom keletkezéséről és mibenlétéről a megejtendő tanúkihallgatások útján, magoknak tájékozást, s az egyházi felsőbb hatóság számára is értesülést szerezhessenek.” Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár Dabrecen Békési Ref. Egyház iratai 1891. (Továbbiakban: Jegyzőkönyv...)
- ⁴⁴ A békési baptista gyülekezet keletkezése. Kézirat. Baptista Levéltár Bp.
- ⁴⁵ Egri Károlyné (Szász Zsuzsánna) szül.: Békés 1888.aug. 26. „Emlék-irat a Békési Gyülekezet kezdetéről” (Okány 1970. [kézirat] A Baptista Levéltár tulajdona Bp.)
- ⁴⁶ Csopják Attila: *Képek a magyarországi baptista misszió történetéből*. Bp. 1928. 54. o.
- ⁴⁷ Rácz Károly: A lapunkra vonatkozó javaslatok. *Szabad Egyház*. 1888. aug. 16. Az új földműves előfizetők között Fodor Jánost, Bakay Ferencet, Rácz Lajost, Takács Jánost, Sósnet és Sós Istvánt említi.
- ⁴⁸ Kecskeméti Ferenc: Levél a szerkesztőhöz. *Szabad Egyház*. 1888.júl.1. Szalay József: Egyházunk romlásának fő kútfeje *Szabad egyház*. 1888. szept.1.16. Kecskeméti Ferenc: Mennyei lepedők, *Szabad Egyház*. 1888. okt. 16. 11. stb.
- ⁴⁹ *Szabad Egyház* 1890. 86-87. „Egy előfizető” aláírással. 1891. februárjában tett vallomásában elismeri, hogy ő írta.
- ⁵⁰ Sós István: Kérelem lapunk munkatársaihoz. *Szabad Egyház*. 1890. 145-146.
- ⁵¹ Sós István: *A békésrosszserdei és békési gyülekezet rövid története*. (kézirat) Baptista Levéltár Pásztor Ferenc vallomása szerint Sós egy Kecskeméti-től kapott könyvből ismerte meg a baptistákat mint „igaz keresztény embereket”.
- ⁵² Egriné Molnár Róza: A rosszserdei gyülekezet fennállásának rövid története (kézirat) Kiss Ferenc hagyatékából.
- ⁵³ Sós István: A rosszserdei és békési gyülekezet rövid története (kézirat) Baptista Levéltár.

- ⁵⁴ Sós István vallomása. Jegyzőkönyv. 1891. február 16. 21. Tóth Mihályról: Csopják A.: Képek 80-81. – Kirner A. Bertalan: Tóth Mihály (kézirat) Baptista Levéltár – Kovács Géza: Tóth Mihály *Békehírnök* 1963. jún. 1. – Bondár Ferenc: Egy magyarországi úttörő munkás. *Evangeliumi Hírnök* 1976. aug. 15. – uo. Akik előttünk jártak. *Békahírnök* 1976. 22.sz.89.o.
- ⁵⁵ Sós István: Egy nap a baptistáknál. *Szabad Egyház* 1890. okt. 1. 16. 143-144.
- ⁵⁶ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat a békési baptista mozgalom tárgyában. Tiszántúli Ref. Egyházkerületi Levéltár. Békési Ref. Egyház Iratai 1891.
- ⁵⁷ Sós István: A békésrosszerdei és békési ... (kézirat) Baptista Levéltár
- ⁵⁸ Gyarmati István vallomása. Jegyzőkönyv 9. sz.
- ⁵⁹ Takács János és Pásztor Ferenc vallomásai: Jegyzőkönyv 3.12.sz.
- ⁶⁰ Kecskeméti F.: Nyilatkozat 1. o.
- ⁶¹ Kirner A. Bertalan: *Kornya Mihály krónikája* 2. kiad. New York 1965. 103. – uo. A békési baptista kronológia (1956) kézirat. Baptista Levéltár uo. 1902-1952. Ötven esztendő a békési „el nem ismert” – a gyülekezet életéből (1952) kézirat Baptista Levéltár
- ⁶² Kirner A. Bertalan: im. Csopják Attila: im. 19. – Szebeni Olivér: Kornya Mihály. *Békehírnök* 1962. ápr. 15. máj. 1. máj. 15. – Kirner A. Bertalan: Nevezetes évforduló, uo. 1965. aug. 15. stb.
- ⁶³ Sós István vallomása Jegyzőkönyv 6. sz.
- ⁶⁴ Kirner A. Bertalan: A békési baptista kronológia (1956) 1.
- ⁶⁵ Kovács Géza: A nagyszalontai „prófétaiskola”. *Békehírnök* 1963. okt. 15. – vö. Takács János önletrajza (kézirat) Baptista Levéltár – Sós István: vallomása – Jegyzőkönyv 6. sz.
- ⁶⁶ Kirner A. Bertalan: Békési baptista kronológia. (1956) 2.
- ⁶⁷ Sós István vallomása – Jegyzőkönyv 6. sz.
- ⁶⁸ A békési baptista gyülekezet keletkezése – Kirner A Bertalan 1902-1952. uo. A békési baptista kronológia – Kovács G.: im. stb.
- ⁶⁹ Kirner A. Bertalan: Békési baptista kronológia 2.
- ⁷⁰ Takács János vallomása Jegyzőkönyv 2. sz.
- ⁷¹ B. Nagy Gábor és özv. Gombos Jánosné (Domokos Erzsébet) vallomásai. Jegyzőkönyv 15. 13. sz. – Sós István: A békésrosszerdei és ...2
- ⁷² özv. Gombos Jánosné vallomása. Jegyzőkönyv 13.
- ⁷³ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat 3-4.
- ⁷⁴ Kecskeméti Ferenc Békés 1891. jan. 21-én kelt levele Szalay Józsefhez. (Fotokópiája a szerző birtokában. Szalay Gizella hagyatéka)
- ⁷⁵ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat 4-5.
- ⁷⁶ Somlyai Gábor vallomása Jegyzőkönyv 7. sz.
- ⁷⁷ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat 5-6. o.
- ⁷⁸ Kortés vers a békési Jantyik Mátyás Múzeum kéziratából (rendezetlen anyag) 1901. szept. 25. Molnár Ambrus gyűjtése
„Kecskeméti a baptista
olyan mint egy török basa,
mivel a hasa telve
a nép zsírja lakta tele.
Éljen a haza!
- ⁷⁹ ifj. Mucsi János vallomása Jegyzőkönyv 14.
- ⁸⁰ Váradai Sándor vallomása Jegyzőkönyv 1.
- ⁸¹ Mucsi János és Sajti János vallomásai Jegyzőkönyv 14. 11. sz.
- ⁸² *Szabad Egyház*, 1891. február 16. (4) 23. „Levél a szerkesztőhöz”
- ⁸³ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Bp. 1977. 135.
- ⁸⁴ *Szabad Egyház* 1891. március 16.
- ⁸⁵ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat 6.
- ⁸⁶ Szegedi Károly vallomása Jegyzőkönyv 21. sz.
- ⁸⁷ Sós István: A békésrosszerdei ...2. – Kovács Géza: Úttörő missziós központ Békésen, *Békehírnök* 1964. nov. 1.
- ⁸⁸ Cs. Mucsi János vallomása Jegyzőkönyv 4. sz.
- ⁸⁹ Révész Mihály: Keresztség az Írás szerint. *Szabad Egyház*, 1890. 125-232. vö. Szigeti Jenő: *Megemlékezzél az útról* 27-28.
- ⁹⁰ Buday János vallomása Jegyzőkönyv 18. sz.
- ⁹¹ Kecskeméti Ferenc: Nyilatkozat 8-9. old
- ⁹² *Szabad Egyház* 1891. március 1-16. 31. „Levél a szerkesztőhöz”

⁹³ Szabad Egyház 1891. ápr. 16. 47. o. vö. Nagy Elek: Nyílt levél a békésbánáti ev.ref. tisztásainkhoz. Szabad Egyház 1891. nov. 1-16. 108-109.

⁹⁴ Szalay József: Egyes lápoknak rólunk való megjegyzéseire. Szabad Egyház 1891. jún. 15. 1. 67-68.

⁹⁵ Szalay József: A nazarénizmus és baptizmus terjedésének okáról. Szabad Egyház 1891. jún. 16. júl. 1. 65-66.

⁹⁶ Szabad Egyház 1891. aug. 16. 86-87. „A megtérésről”

⁹⁷ Szabad Egyház 1891. máj. 1. 52-53. „A helvét hitvallású református egylet tagjaihoz”.

⁹⁸ Szabad Egyház 1891. okt. 1-16. 98-100. „Az ékes menyasszony”.

⁹⁹ Kirner A. Bertalan: Békési Baptista Krónika 1956. 2.

¹⁰⁰ Kovács Géza: Úttörő missziós központ Békésen. Békehírnök 1963. nov. 1.

¹⁰¹ Gergely Miklós: A békési baptista felekezet története. in. Durkó Antal: Békés nagyközség története Békés 1939. vö. Kirner A. Bertalan. idézett műveivel.

¹⁰² Bertalan Ágnes: Asszonyok, lányok Biharugrán, Gyula, 1963. 47./ a Biblia és 22 imádságos könyvek olvasásának gyakorlata. (58) az öreg asszonyok bibliai beszélgetése.

¹⁰³ Újszászy Kálmán: A falu. Útmutatás a falu tanulmányozásához. Sárospatak, 1936. 73.

A néma forradalom

¹ Alszeghy Zoltán: Vádlottak padján. In: Erdélyi Zsuzsa (szerk.): Boldogasszony ága. Szent István, 1991. 13-20. o.; P.H. Brijhof-J. Waardenburg (eds.): Official and Popular Religion. Hága, 1979.

² Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Gondolat Könyvkiadó, 1985. 43-172. o.; Szigeti Jenő: A puritán kegyességi irodalom hatása a népi vallásosságra. (Kézirat.)

³ Csohány János: A puritán paraszti közösségek válsága Magyarországon a kapitalizmus kialakulásának korában. Theológiai Szemle, 1974. 1. sz. 36-39. o.; Szigeti Jenő: A magyarországi szabadegyházi közösségek keletkezése és a protestáns egyházak. In: „És emlékezzél meg az útról”. Szabadegyházak Tanácsa. 1981. 13-31. o.

⁴ Szigeti Jenő: A békés paraszt ecclesiológus válsága és a baptista gyülekezet megalakulása. In: „Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerk.: Tüskés Gábor. Gondolat Könyvkiadó, 1986. 444-478.

⁵ Szigeti Jenő: Egy baptista bibliaárus: Novák Antal. Theológiai Szemle, 1978. 1-2. sz. 54-56. o.; Kardos László - Szigeti Jenő: Boldog emberek közössége. Budapest, 1988. 110-143. o.

⁶ Kovács Imre: A néma forradalom. Budapest, é.n., 21. o. Vö. még Féja Géza: Viharsarok. Budapest, é.n. 3. kiadás, 119-120. o.; Incze Miklós - Petőcz Pál: A dolgozó parasztság helyzete az ellenforradalmi rendszerben. Művelt Nép. 1954. 84. o.; Csonka Rózsa: A klerikális reakció az ellenforradalom győzelméért. Művelt Nép, 1952. 47-49. o.

⁷ Mátyás Ernő: A szekták és az ellenük való védekezés módja. Sárospatak, 1933. 4. o.

⁸ Szigeti Jenő: Egyházaink az 1919-20-as ellenforradalmi fordulatban. Theológiai Szemle, 1970. 7-8.sz. 220-226. o. Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban. Bp. 1996.

⁹ 4816/1919. VKM eln. Idézi: Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Szerk. és bev.: Nemes Dezső. Szikra, 1956. 123. o.

¹⁰ Esztergom, Prímási Levéltár (továbbiakban: EPL) 2336/1919. pr. sz. Huszár Károly vallás- és közoktatási miniszter levele. 4556/ 1919. sz.; Orbán Sándor: Egyház és állam 1945-1950. Kossuth Könyvkiadó, 1962. 21. o.

¹¹ „Baptisták dicséreti”. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1918. november 17.; Kádár Imre: Egyház az idő viharában. Bibliotheca, Bp. 1957. 95. o.

¹² Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Akadémiai Kiadó, 1966. 119. o.

¹³ A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye. Összeállította: Harai László, VKM, 1944. I. k. 27. o.

¹⁴ Hollós Korvin Lajos: VKF:-2. Kossuth Könyvkiadó, 1971.

¹⁵ Református Zsinati Levéltár (RZsL) Közig. a/2. 117 293/823.

¹⁶ RZsL Közig. a/2. 2530/1923.

¹⁷ Uo. BM 1670/1923. II. res.

¹⁸ RZsL Közig. a/a. 117.

¹⁹ Péter Zadravecz titkos naplója. Szerk.: Borsányi György. Kossuth Könyvkiadó, 1967. 80-81. o.; Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924-26. Összeáll.: Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó, 1959. 296. o. (A BM katonapolitikai osztályának helyzetjelentése. 1924. november 26. 101 630. titkos Kp. 1924.)

²⁰ Ismerteti: Csizmadia Andor: i.m. 120. o. MOL Küm. pol. 34-2907. 1929. sz. 14 700/1924. VII. res.

²¹ RZsL közig. a/2. 117. – BM 3100/1926. VI. res.; VKM 19 624/96. II.; Csizmadia Andor: i. m. 120. o.

²² EPL 1925. október 14-i püspökkari értekezlet jegyzőkönyve. 30 pont. Az 1926 március 17-i értekezlet jegyzőkönyve. 30. pont. A röpiratot lásd: Nyisztor Zoltán: A szekták Magyarországon. Budapest, 1926.

²³ Evangélikus Országos Levéltár (EOL) Egyetemes Felügyelői Iratok. 972/38/1926.

²⁴ RZsL Közig. a/2. 117. 692/1927. – VKM. 16 342. II. 1927.

- ²⁵ *Budapesti Közlöny*, 1905. november 2. 77 092/1905.; Dr. Somogyi Imre: *A vallásszabadság és a baptisták*. Budapest, é. n. [1934] 75. o.; Boros Kálmán: A baptisták felszabadítása. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1905. 50. sz. 853-856. o.; [Szebeni Olivér:] Az elismertetés 60. évfordulójára. *Békehírnök*, 1965. november 15.
- ²⁶ MOL Küm. Pol. 34-2907-1929. – 6200/1928. VII. res. BM körrendelet; Csizmadia Andor: i. m. 121. o.
- ²⁷ Kiss Ferenc: *A magyar vallásszabadsági törvények jelentősége az egyházi és gyülekezeti kereszténység valamint az állam életében*. Evangéliumi Könyvkereskedés. 1927. 13. o.
- ²⁸ A miskolci eseményekről lásd: *Magyar Jövő*, 1924. május 1. - *Az Est*, 1925. november 4. - *Pesti Napló*, 1925. december 13. - *Népszava*, 1925. november 5. - *Egri Újság*, 1926. március 14. - *Pesti Napló*, 1926. november 16. A budapesti betiltásról: *Evangéliumi Munkás*. 1922. 4. sz. 14. o.
- ²⁹ A debreceni államrendőrség 8314/1926. kik., 3594/1927. kik. A fellebbezések és az iratok dr. Kiss Ferenc hagyatékában. A másolat a szerzőnél. [Dancsházi Sándor:] Fialat rajongók. *Vasárnap*. 1927. április 25. - Cserzy Béla: Aki másképp imádja az Istent. *Tisztántúli Hírlap*, 1929. november 6.
- ³⁰ MOL BM 6200/1929. VII. res.
- ³¹ MOL Küm. pol. 34-2877-1939.; Csizmadia Andor: i.m. 121-122. o.
- ³² Kádár Imre: i. m. 95-96. o.
- ³³ RZsL Közig. a/2. 6902/1934. Az alsózempléni református egyházmegye 1934. május 4-i sárospataki gyűlésének 241. sz. hat.; Az 1934. november 29-i miskolci egyházkerületi gyűlés 126. sz. hat.; Református Egyetemes Konvent 1935. május 1-2. 61. sz. jegyzőkönyvi pontja.
- ³⁴ RZsL Közig. a/2. 117. 2650/1929. Annyi történt csupán, hogy a misszióbizottságtól és a parachiális könyvtártól költségvetést kértek.
- ³⁵ Az ügy dokumentációja dr. Kiss Ferenc hagyatékában.
- ³⁶ Az emlékirat másolata a szerzőnél.
- ³⁷ A kérvény iktatószáma 180 678/1937. Dr. Somogyi Imre: A vallásszabadság és a baptista közjogi helyzete. *Békehírnök*. 1936. szeptember
- ³⁸ *Budapesti Közlöny*. 1939. december 13. – BM 365 500/1939. VII. a.
- ³⁹ F. G.: A szekták halála. *Magyar Kurír*. 1939. december 13.
- ⁴⁰ Szigeti Jenő: *Ti pedig mindnyájan testvérek vagytok*”. A szerző kiadása. 1978. 122-123. o.
- ⁴¹ Szigeti Jenő: A magyarországi pünkösdi mozgalmak irodalmának bibliográfiája. Bevezető. 1979. (Kézirat) – Az Egyházmegyei presbitérium javaslata a pünkösdi szekta ügyében. *Békéscsabai Evangélikusok Lapja*, 1940. 6. sz. 95-103. o.
- ⁴² MOL BM Ált. (K-150) 1940. VII. 6. A mennyei, geszti, balatonfüredi, tóki, törteli adventista csoportok ügyei.
- ⁴³ RZsL Közig. a/2. 117. 6375/1940. A Keresztes-Fischer Ferencnek és Ambrózi Árpádnak írt levél (737-1940) és a rájuk kapott válasz.
- ⁴⁴ BM 247 704. 1941. VII. a (jan. 17.) Válasz az egyház 1940. október 8.-i kérésére.
- ⁴⁵ Dr. Földes Dezső 1942. március 17-i beadványa a Belügyminisztériumba és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba.
- ⁴⁶ BM 539 900/1942. VII. b. – Másolata a szerzőnél
- ⁴⁷ BM 19 689/1943. VII. b. (1943. július 3.) 180 615. VII. b. (1944. március 19.) Az iratok másolatai a szerzőnél.
- ⁴⁸ Dr. Kiss Ferenc irathagyatékában (Pócsi Ferenc őrzésében). Aláírói Sohlmann Károly ügyvezető igazgató és dr. Somogyi Imre alelnök.
- ⁴⁹ Csizmadia Andor: i.m. 122. o.
- ⁵⁰ A tanulmány először a Budapesti Református Theológiai Akadémia által 1923. január 18-án rendezett Kálvin-konferencián hangzott el. Csikesz Sándor: A szektákról. *Theológiai Szemle*, 1925. 1. sz. 61-67. o.
- ⁵¹ Vass Vince: *Baptisták, nazarénusok, metodisták, adventisták, üdvhadsereg, nemzetközi bibliakutatók*. (Budapest, 1926.)
- ⁵² *Az Út*, 1926. 5. sz. 137. o.
- ⁵³ *A szekták és az ellenük való védekezés módja*. Sárospatak, 1933.
- ⁵⁴ A szektakérdés más dimenziójú megvilágításához lásd: Szigeti Jenő: A közös keresztény tradíció szektás elszíneződései. *Theológiai Szemle*, 1978. 5-6. sz. 147-151. o.
- ⁵⁵ Somogyi Imre: A szekta-kérdés. *Békehírnök*, 1933.
- ⁵⁶ Karner Károly: *A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Debrecen, Theológiai Tanulmányok. 14. 1931. 41. o.
- ⁵⁷ Karner Károly: i. m. 45., 47., 53. o.; Dr. Kovács Alajos: Áttérési mozgalmak és a felekezetnélküliség az 1919-1924. években. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1926. 183-192. o.
- ⁵⁸ RZsL Közig. a/2. 117. 1937/327. sz. konventi határozat: Meghívólevél 759/1937.; Válasz 2627/1937.